ประเพณีทำบุญวันเกิด

พระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

ร้อยตำรวจเอก ถนอม รักเสนาะ

ณ เมรุวัดใหม่อภัยาราม

จังหวัดพิษณุโลก

วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๑๔

หอสมุดแห่งชาติ
๑๒ ม.ค. ๒๕๑๕
กรมศิลปากร

ขอขอบพระคุณทุกท่านที่ได้กรุณา

– ช่วยเหลือในการบำเพ็ญกุศลแต่ต้นมา

– ช่วยเหลือในการเตรียมงานพระราชทานเพลิง

– ให้เกียรติมาในงานพระราชทานเพลิง

หากมีสิ่งใดขาดตกบกพร่อง ขอได้โปรดประทานอภัยด้วย

จาก – เจ้าภาพ

๑๔ พ.ย. ๒๕๑๔

“สำนึกในพระคุณ”

เนื่องในการบำเพ็ญกุศล และบรรจุศพ ระหว่าง ๑๔–๒๐ มกราคม ๒๕๑๔ และในงานพระราชทานเพลิงศพนี้ ได้รับความกรุณาเป็นอย่างมากจากหลายท่าน เจ้าภาพขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงต่อท่าน

– พระครูอภัยจริยาภิรมย์	วัดใหม่อภัยาราม
– พระอธิการโต	วัดสมอแข
– พระพรหม สุทตฺโต	วัดใหม่อภัยาราม
– นายละเมียน อัมพวะศิริ	นายช่างเขตการทางพิษณุโลก
– นายเยียน โพธิสุวรรณ	อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลก

ฯลฯ

จาก–เจ้าภาพ

พระพุทธชินราช

จังหวัดพิษณุโลก

สร้างครั้งสมัยสุโขทัย ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๙๗ – ๑๙๕๑

ประเพณีทำบุญวันเกิด

พระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

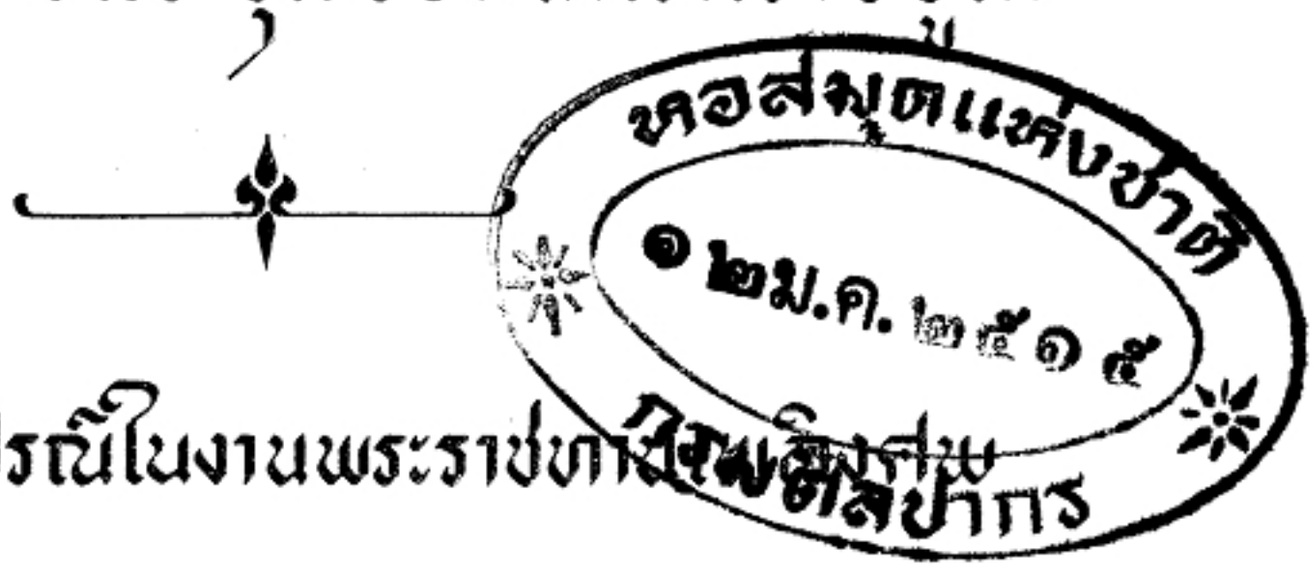

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

ร้อยตำรวจเอก ถนอม รักเสนาะ

ณ เมรุวัดใหม่อภัยาราม

จังหวัดพิษณุโลก

วันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๑๙

ประเพณีทำบุญวันเกิด

พระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เลขหมู่หนังสือ ๓๗๐.๙๕๙

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๗๘

ในงานทำบุญวันเกิดพระยาราชพินิจจัย (อุไทยวรรณ์ อมาตยกุล)

พิมพ์ครั้งที่สอง ๕๐๐ เล่ม พ.ศ. ๒๕๑๔

ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร้อยตำรวจเอก ถนอม รักเสนาะ

เลขห้อง ๓๙๒

เลขหมู่ 392.1
ป247ว/ก
ป.ห

เลขทะเบียน ร.๒๑๐๗๖

คำนำ

ในงานพระราชทานเพลิงศพ *ร้อยตำรวจเอก ถนอม รักเสนาะ* ณ เมรุวัดใหม่อภัยาราม จังหวัดพิษณุโลก กำหนดวันที่ ๑๔ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๑๔ นางสาวแป้งร่ำ รักเสนาะ ผู้เป็นธิดา ได้เป็นผู้แทนเจ้าภาพมาติดต่อกรมศิลปากร ขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง *ประเพณีทำบุญวันเกิด* พระราชนิพนธ์ *พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว* เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานนี้ กรมศิลปากรยินดีอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตามความประสงค์

ประเพณีทำบุญวันเกิด พระราชนิพนธ์ *พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว* นี้ พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร ได้เขียนคำนำอธิบายไว้ในฉบับพิมพ์ครั้งแรกในงานทำบุญวันเกิด พระยาราชพินิจจัย (อุไทยวรรณ์ อมาตยกุล) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ ว่า

"การทำบุญวันเกิด เป็นกิจที่นิยมทำกันอยู่ในประเทศต่าง ๆ ที่เจริญแล้ว อย่างน้อยก็จัดให้มีการรื่นเริงสนุกสนาน ทั้งนี้เพื่อเป็นที่ระลึกว่าได้ล่วงกาลผ่านวัย ต่อสู้อุปสรรคทั้งหลายในชีวิตมาปีหนึ่ง ๆ ยิ่งเป็นผู้ได้ประกอบความดีงามไว้ด้วยแล้วก็เป็นโอกาสที่จะได้รับปีติสุขในงานที่ตนได้ทำมาเป็นคุณประโยชน์ตลอดเวลา ๑ ปี เพราะอันที่จริงชีวิตของมนุษย์จะผ่านมาได้ปีหนึ่ง ๆ นั้นเป็นการยาก และถ้าจะได้ผ่านไปโดยมีประโยชน์ ก็ยิ่งยากหนักขึ้น"

อนึ่ง ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ เจ้าภาพได้เรียบเรียงประวัติ ร้อยตำรวจเอก ถนอม รักเสนาะ ผู้วายชนม์ ให้พิมพ์ไว้ต่อจากคำนำนี้

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราศีทักษิณานุปทาน ซึ่งเจ้าภาพได้จัดบำเพ็ญอุทิศแด่ ร้อยตำรวจเอก ถนอม รักเสนาะ เป็นปฏิบัติบูชาธรรม และได้จัดพิมพ์หนังสือประเพณีเล่มนี้ออกเผยแพร่เป็นวิทยาทาน ขอกุศลทั้งปวงนี้จงเป็นพลวปัจจัยดลบันดาลให้ *ร้อยตำรวจเอก ถนอม รักเสนาะ* ผู้วายชนม์ ได้ประสบแต่อิฏฐคุณมนุญผลในสัมปรายภพ สมดังเจตจำนงของเจ้าภาพทุกประการ เทอญ.

กรมศิลปากร

๒๐ ตุลาคม ๒๕๑๔

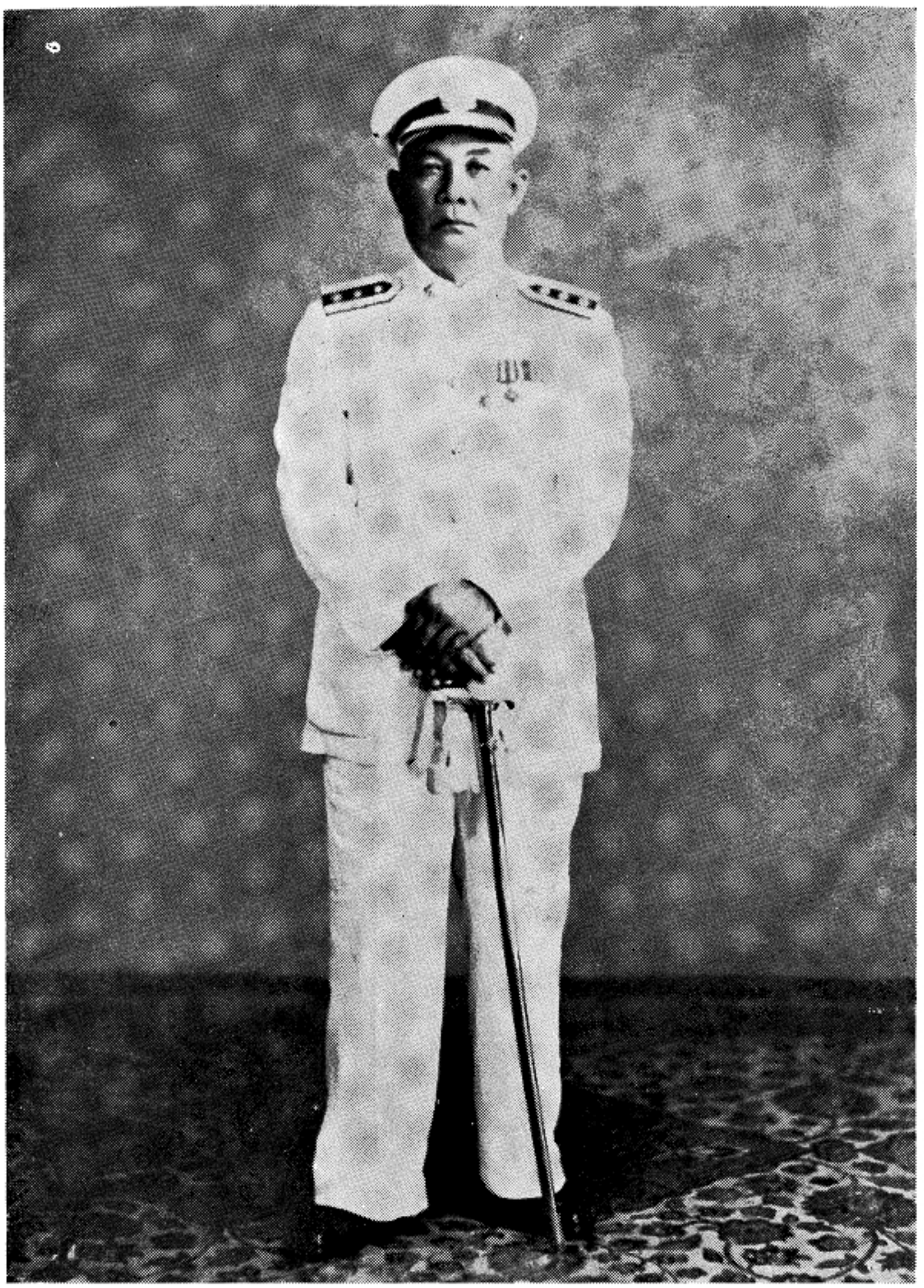

ร้อยตำรวจเอก ถนอม รักเสนาะ

ชาตะ ๑๕ มิถุนายน ๒๔๔๖

มตะ ๑๔ มกราคม ๒๕๑๔

ประวัติ

ร.ต.อ. ถนอม รักเสนาะ เกิดเมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๔๔๖ ตรงกับวันจันทร์ เดือน ๗ ปีเถาะ เป็นบุตรของนายฟุ้ง นางขวัญ รักเสนาะ มีน้องชายร่วมบิดามารดา ๑ คน คือ นายชั้น รักเสนาะ เกิดที่บ้านสวนลำไย ตำบลตลุก อำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาท การศึกษาเป็นศิษย์วัดโคกเข็ม มีความรู้เพียงอ่านออกเขียนได้ ได้สมัครเข้ารับราชการในตำแหน่งพลตำรวจประจำกองเมือง จังหวัดชัยนาท เมื่อวันที่ ๔ เมษายน ๒๔๖๗ และได้เลื่อนยศตามลำดับถึงครั้งสุดท้ายเป็นร้อยตำรวจเอกเมื่อวันที่ ๑ มกราคม ๒๔๙๘ เคยดำรงตำแหน่งหัวหน้าสถานีตำรวจภูธรหลายแห่ง เป็นต้นว่า หัวหน้าสถานีตำรวจภูธร กิ่งอำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก หัวหน้าสถานีตำรวจภูธร กิ่งอำเภอบ้านด่านลานหอย จังหวัดสุโขทัย หัวหน้าสถานีตำรวจภูธรอำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ ผู้บังคับกองตำรวจภูธรอำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี หน้าที่การงานครั้งสุดท้ายของชีวิตราชการตำรวจคือ ประจำกองกำกับการตำรวจภูธรจังหวัดพิษณุโลก ปลดเกษียณอายุเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๐๖ โดยได้รับบำนาญ

รายละเอียดการเลื่อนยศ

๑ พ.ย.	๒๔๖๗	เลื่อนยศเป็นนายสิบตำรวจตรี
๑ มิ.ย.	๒๔๗๑	เลื่อนยศเป็นนายสิบตำรวจโท
๑ เม.ย.	๒๔๘๒	เลื่อนยศเป็นนายสิบตำรวจเอก
๑ พ.ย.	๒๔๘๒	เลื่อนยศเป็นจ่านายสิบตำรวจ และแต่งตั้งเป็นพนักงานสอบสวน
๑ ม.ค.	๒๔๙๑	เลื่อนยศเป็นร้อยตำรวจตรี
๑ ม.ค.	๒๔๙๔	เลื่อนยศเป็นร้อยตำรวจโท
๑ ม.ค.	๒๔๙๘	เลื่อนยศเป็นร้อยตำรวจเอก

รายการได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์และเหรียญ

๒๐ ก.พ. ๒๔๘๒ ได้รับ เหรียญพิพักษ์รัฐธรรมนูญ

๒๗ ก.ย. ๒๔๘๓ ได้รับ ร.จ.ม.

๑๙ ก.ย. ๒๔๘๔ ได้รับ ร.ง.ม.

๑๘ ก.ย. ๒๔๘๕ ได้รับ ร.ท.ม.

๕ ธ.ค. ๒๔๙๒ ได้รับ เบญจมาภรณ์มงกุฎไทย

๕ พ.ค. ๒๔๙๓ ได้รับ เหรียญเงินบรมราชาภิเษก

๕ ธ.ค. ๒๕๐๐ ได้รับ เบญจมาภรณ์ช้างเผือก

๑๗ มี.ค. ๒๕๐๑ ได้รับ เหรียญรัตนาภรณ์ชั้นที่ ๕

ในระหว่างที่มียศเป็นนายสิบตำรวจตรีได้สมรสกับนางสาวแม้น เก๊าธรรม ที่อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท มีบุตร–ธิดา รวม ๗ คน คือ

๑. นางสาวแบ้งร่ำ รักเสนาะ

๒. เด็กชายเฉลิม รักเสนาะ (ถึงแก่กรรมแต่ยังเยาว์)

๓. จ.ส.อ. อนันต์ รักเสนาะ

๔. นางสาวบรรเลง รักเสนาะ

๕. นางสาวเพ็ญพรรณ รักเสนาะ (ขณะบิดาถึงแก่กรรม กำลังศึกษาต่ออยู่สหรัฐอเมริกา)

๖. นายวันชัย รักเสนะะ

๗. นางอุทัยวรรณ ธารากิจ

ร.ต.อ. ถนอม รักเสนาะ ได้เคยอุปสมบทในบวรพระพุทธศาสนาที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ (จำพรรษาที่วัดศรีวิสุทธาราม) เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๑ เป็นเวลา ๑ พรรษา ร.ต.อ. ถนอม รักเสนาะ ตามปรกติเป็นผู้มีร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ ไม่เคยเจ็บป่วยไข้เลย ต้องมาล้มป่วยด้วยโรคหัวใจโตและความดันโลหิตสูง เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๕ แต่ได้รับความเอาใจใส่ดูแลเมตตาจากคุณหมอลาวัลย์ (อรรถธรรมสุนทร) เจริญรมย์ คุณหมอช่วยเหลือ

เอาใจใส่อย่างดียิ่งในการรักษาเยียวยาจนอาการป่วยทุเลาลง และมีอาการดีขึ้น ๆ ตามลำดับตลอดมา (เกือบ ๑๐ ปี) จนถึงวันที่ ๑๔ มกราคม ๒๕๑๔ จึงได้ถึงแก่กรรมด้วยโรคความดันโลหิตสูง ณ บ้านเลขที่ ๕๘ หน้าโรงเรียนนวลนรผลพิทยา พิษณุโลก รวมอายุได้ ๖๗ ปี ๗ เดือน

ขณะที่ ร.ต.อ. ถนอม รักเสนาะ ยังรับราชการอยู่ได้พยายามปฏิบัติหน้าที่ราชการมาด้วยความซื่อสัตย์สุจริต และมานะบากบั่นทั้งในทางหน้าที่ราชการและส่วนตัว ส่งเสริมการศึกษาเล่าเรียนแก่บุตร-ธิดาเป็นอย่างดี นับว่าเป็นผู้มีความมานะบากบั่นและอดทนต่อการดำเนินชีวิต จนเห็นได้ว่าชีวิตครอบครัวของท่านเป็นปึกแผ่นมั่นคง เป็นผู้ตั้งอยู่ในความดีตลอดมา สมควรจะเป็นตัวอย่างอันดีงามแก่อนุชนรุ่นหลังต่อไป.

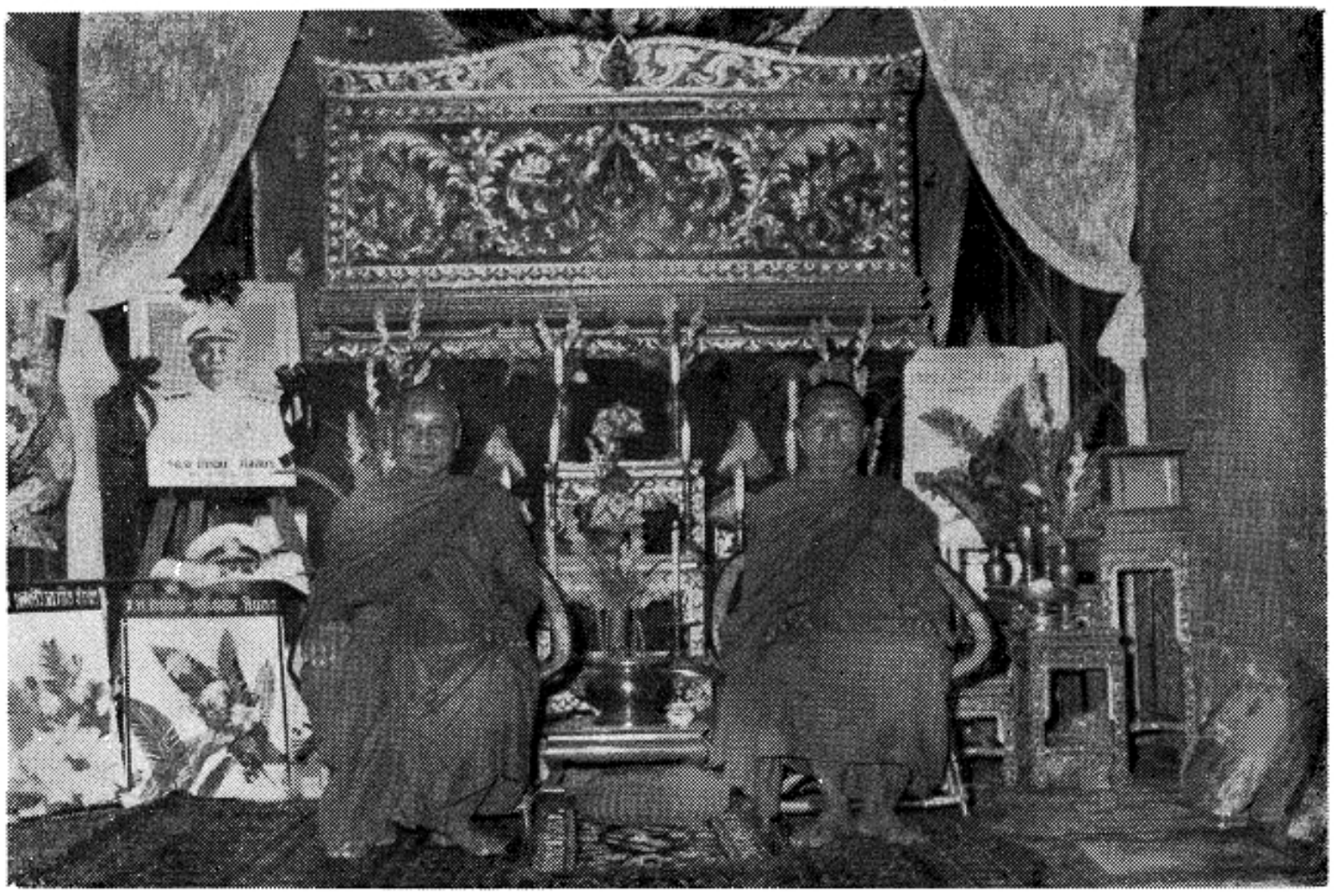

พระครูอภัยจริยาภิรมย์ และ พระพรหม สุทตฺโต
แห่งวัดใหม่อภัยยาราม อำเภอเมืองพิษณุโลก
ผู้มีอุปการะคุณอย่างสูง
ในงานบำเพ็ญกุศลและบรรจุ
๑๔ – ๒๐ มกราคม ๒๕๑๔

ภรรยาถ่ายภาพวันบำเพ็ญกุศลเจ็ดวัน
๒๐ ม.ค. ๒๕๑๔

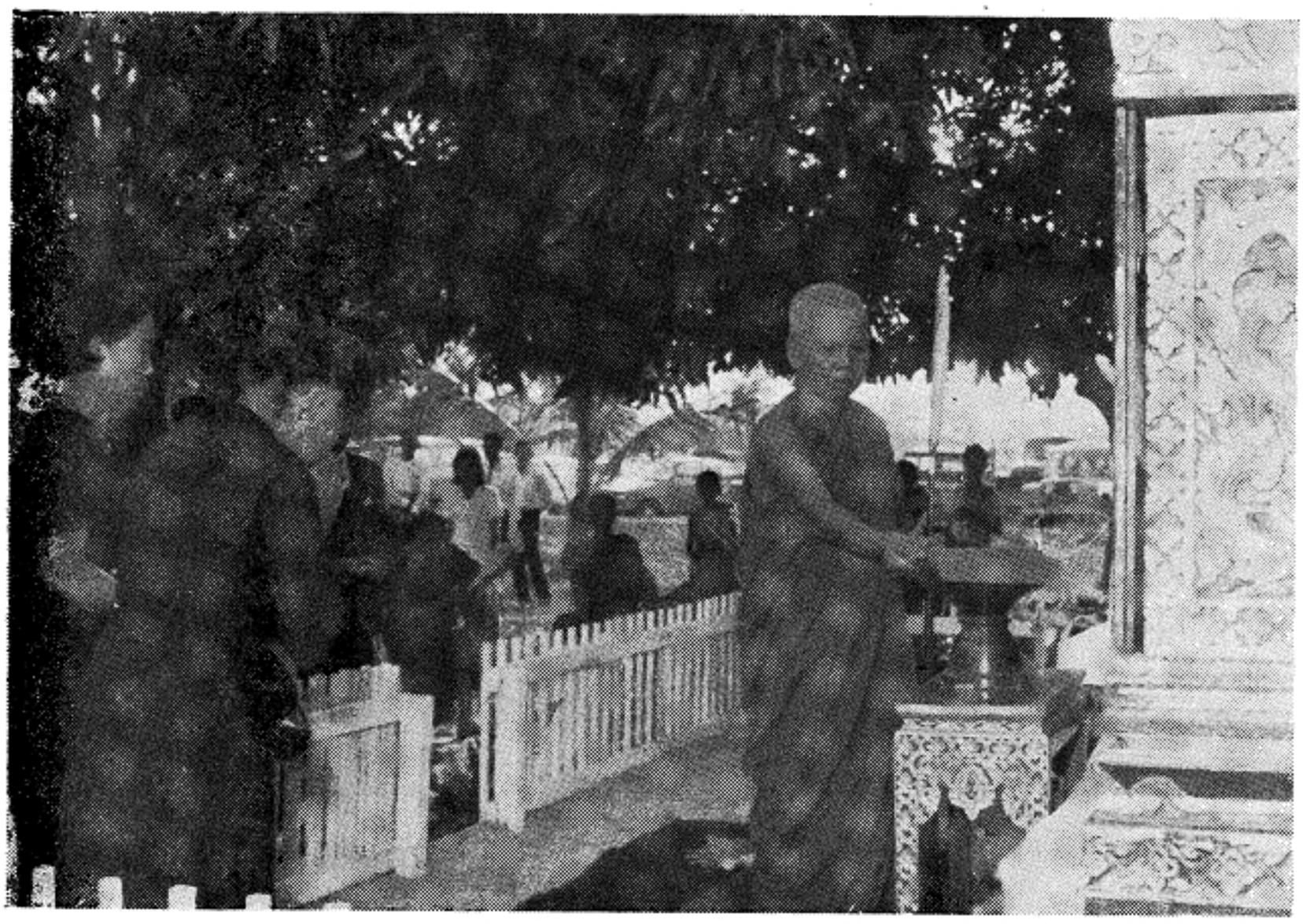

พระอธิการโต ตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดสมอแข และเจ้าคณะตำบลสมอแข ผู้มีพระคุณเมตตา ให้จัดทำสถานที่เก็บศพ ร.ต.อ. ถนอม รักเสนาะ กำลังพิจารณาผ้ามหาบังสุกุล

บุตร–ธิดาถ่ายภาพวันบำเพ็ญกุศล

๒๐ ม.ค. ๒๕๑๔

ท่านเจ้าคุณวรญาณมุนี กำลังพิจารณาผ้ามหาบังสุกุล
ซึ่งนายเยียน โพธิสุวรรณ อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลก
ได้ให้เกียรติเป็นประธานในพิธีบรรจศพ เป็นผ้าทอดผ้า

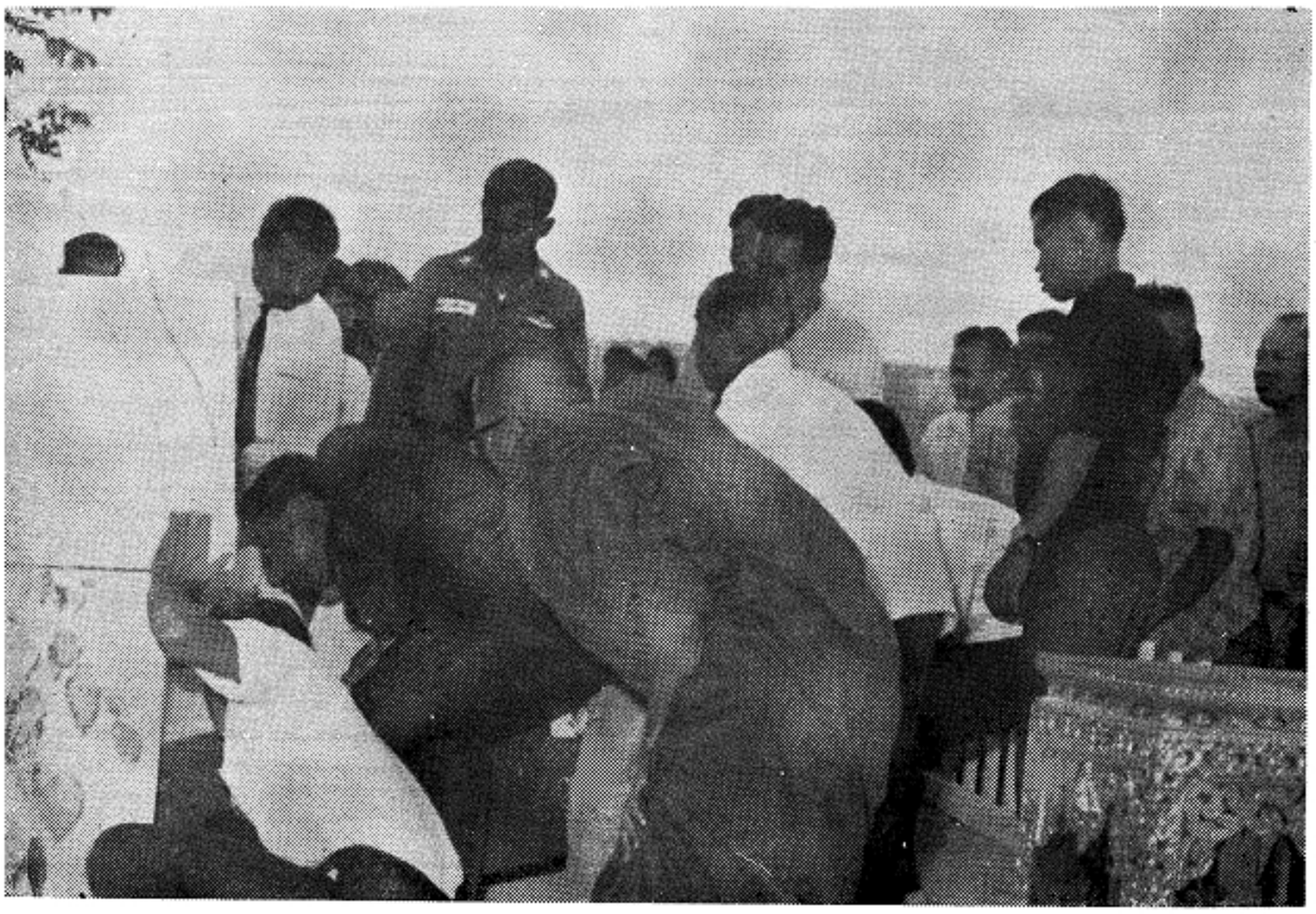

“ภาพประทับใจ” ในวันบรรจุศพ
ทุกคนช่วยเหลือด้วยความเต็มใจ

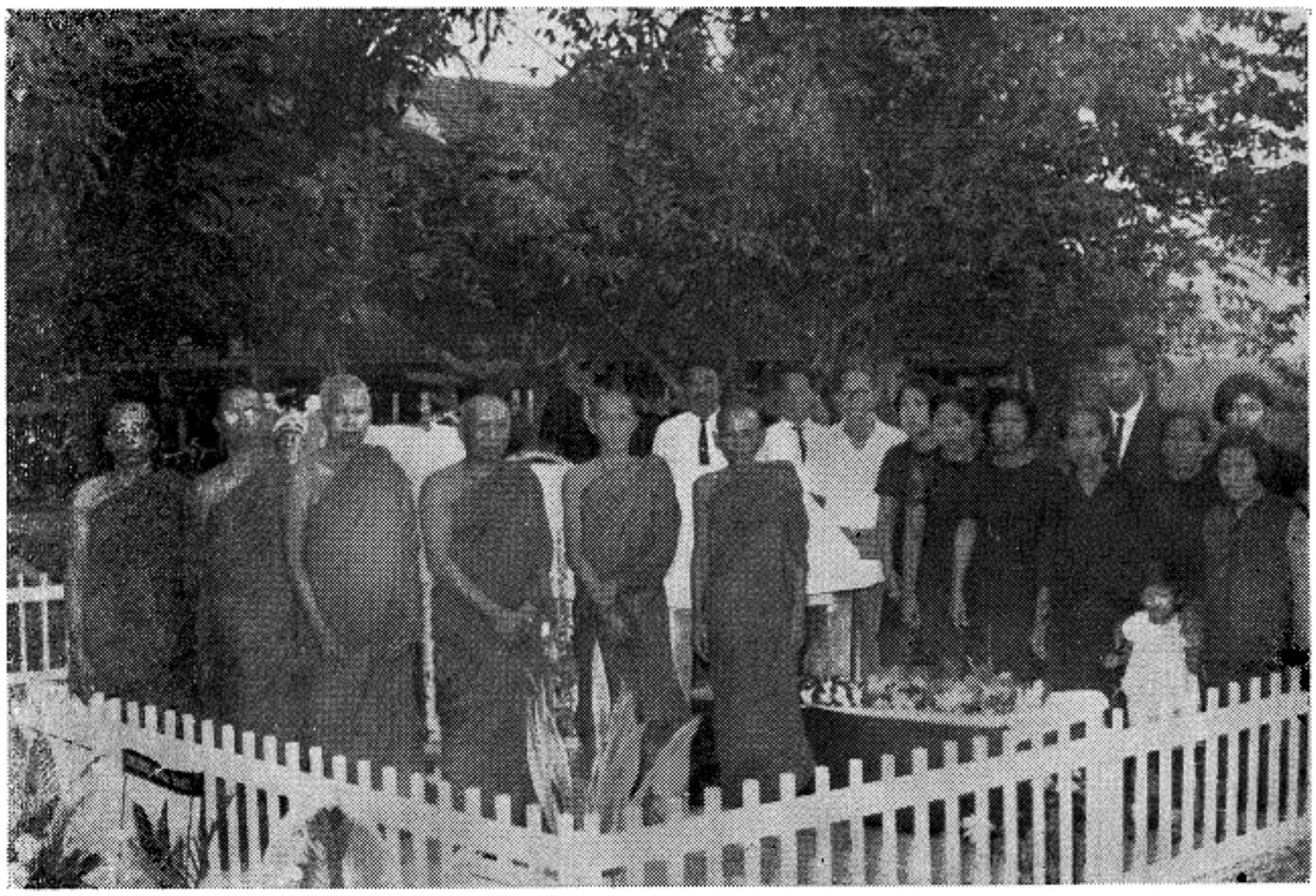

พระคุณเจ้าผู้มีอุปการะคุณ ภรรยา, บุตร–ธิดา และญาติ
ถ่ายภาพเป็นอนุสรณ์ในสถานที่บรรจุศพ ณ วัดสมอแข
๒๐ ม.ค. ๒๕๑๔

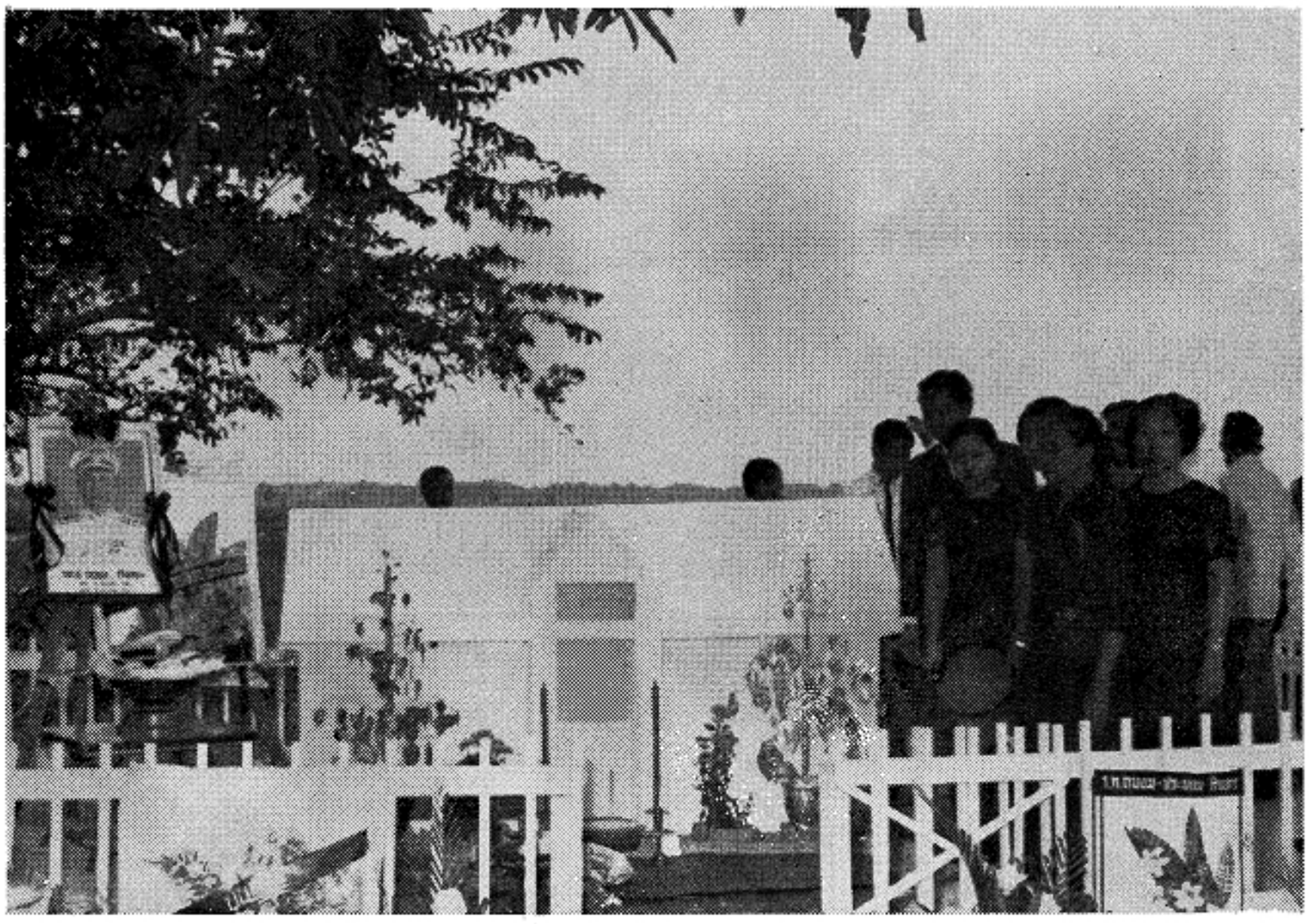

สถานที่บรรจุศพ ร.ต.อ. ถนอม รักเสนาะ
ซึ่งสร้างขึ้นเป็นถาวรวัตถุถวายแด่วัดสมอแขต่อไป

คำปรารภและไว้อาลัย

ขณะเมื่อ ร.ต.อ. ถนอม รักเสนาะ ยังมีชีวิตอยู่เป็นผู้มั่นคงในธรรมะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีความเมตตาโอบอ้อมอารีต่อมิตรสหาย เป็นคนเสียสละ บำเพ็ญประโยชน์ส่วนรวมเป็นอย่างดี เคยร่วมรับราชการกับข้าพเจ้ามาหลายจังหวัด นับว่าเป็นคนดี มีประชาชนรักใคร่นับถือมาก เพราะเป็นผู้มีอัธยาศัยดี เมื่อ ร.ต.อ. ถนอม รักเสนาะ ปลดเกษียณอายุก็มีบ้านเรือนอยู่ใกล้กัน รักใคร่สนิทสนมดุจญาติอันสนิท ครั้นต้องมาด่วนมรณกรรมไปโดยกะทันหันเช่นนี้ จึงทำให้บรรดาญาติมิตรเสียดายและอาลัยอาวรณ์ยิ่ง

ด้วยกุศลกรรมและคุณความดีของ ร.ต.อ. ถนอม รักเสนาะ ซึ่งบำเพ็ญไว้ทั้งส่วนตัว และส่วนรวมในชาตินี้ คงจะเป็นที่หวังได้ว่าดวงวิญญาณของท่านจะต้องไปสู่สุคติในสัมปรายภพเป็นแท้.

ร.อ.ท. เปลี่ยน สาริกานนท์

คำไว้อาลัยแด่ ร.ต.อ. ถนอม รักเสนาะ ผู้วายชนม์

คุณถนอม รักเสนาะ เป็นผู้ที่รู้จักคุ้นเคยกับข้าพเจ้าและรักใคร่นับถือกันมาประมาณ ๑๐ ปีเศษ ตลอดทั้งครอบครัว เนื่องจากมีบุตรหลานบางคนเคยร่วมงานกับข้าพเจ้าด้วยดีตลอดมาในอดีตทั้งในทางส่วนและงานอันจะก่อให้เกิดประโยชน์ส่วนรวม ต่อมาเมื่อวันที่ ๑๔ มกราคม ๒๕๑๔ บุตรของคุณถนอม รักเสนาะ ผู้ที่อยู่ทางบ้านได้ให้เพื่อนร่วมงานคนหนึ่งไปบอกข้าพเจ้า ณ บ้านพักว่า "คุณพ่อเสีย เสียแล้ว เมื่อเช้านี้" หมายความถึงการเสียชีวิต ข้าพเจ้าตกใจและแคลงใจอยู่สักครู่ เพราะไม่เคยทราบว่าคุณถนอม รักเสนาะ เจ็บป่วยมาก่อน เหตุใดจึงมาเสียชีวิตลงโดยกะทันหันเช่นนั้น ข้าพเจ้าจึงได้รีบไปตามที่มีผู้มาบอกกล่าว เมื่อไปถึงบ้านได้ทำการเคารพศพ ช่วยเหลือและให้คำปรึกษาในการเตรียมงานจัดการเรื่องศพในส่วนที่พอจะทำไปได้ในขณะนั้นก่อน เพื่อรอภรรยาและบุตรคนโต คือ นางสาวแป้งร่ำ รักเสนาะ ซึ่งเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงของครอบครัว ได้มีภารกิจติดธุระอยู่ทางจังหวัดพระนคร และยังมิทราบข่าวในเรื่องนี้เมื่อได้กลับมาแล้วจะได้ดำเนินการจัดการศพให้เป็นไปตามความประสงค์ต่อไป

คุณถนอม รักเสนาะ ผู้วายชนม์ เป็นผู้มีอัธยาศัยดี มีคุณธรรมประจำใจ เป็นที่รักใคร่นับถือของผู้ที่ได้รู้จักมักคุ้นทั่วไป ได้ทิ้งความเศร้าโศกและความอาลัยไว้ให้แก่ภรรยา, บุตร และบรรดาญาติมิตรเป็นอย่างยิ่ง ในการที่คุณถนอม รักเสนาะ ได้เคยประกอบกรรมกระทำดีมาในอดีต ขอให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของคุณถนอม รักเสนาะ ผู้วายชนม์จงไปสู่สุคติตามควรแก่วิสัยในสัมปรายภพโน้นเทอญ.

จาก เทียม หงส์หรญ

คำปรารภและไว้อาลัย

ข้าพเจ้ากับ ร.ต.อ. ถนอม รักเสนาะ เคยรับราชการร่วมกันมาครั้งท่านดำรงตำแหน่งผู้บังคับกองสถานีตำรวจภูธรอำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี ครอบครัวของเราทั้งสองรักใคร่สนิทสนมกันมาก ข้าพเจ้าเรียกท่านว่า "พี่กองหนอม" ท่านเป็นผู้น่าเคารพและน่าสรรเสริญอย่างยิ่ง ไม่เคยถือตัวเป็นผู้มีอารมณ์สุขุมเยือกเย็น และมีน้ำใจกว้างขวางโอบอ้อมอารี เป็นกันเองกับเพื่อนข้าราชการและผู้ใต้บังคับบัญชาตลอดจนบุคคลทั่วไป ปฏิบัติหน้าที่ราชการมาด้วยดี ระงับทุกข์บำรุงสุขเป็นที่อุ่นใจแก่ชาวอำเภอทัพทัน สมกับคำที่ว่า "ผู้พิทักษ์สันติราษฎร์" เมื่อท่านจากอำเภอทัพทันมาอยู่พิษณุโลก จึงทำให้ชาวทัพทันเสียดายและอาลัยท่านอย่างยิ่ง ทั้งนี้ก็ด้วยความดีของท่าน และเมื่อท่านต้องมาสูญเสียชีวิตไปเช่นนี้ ข้าพเจ้าและครอบครัวมีความอาลัยท่านอย่างสุดซึ้ง

ขออานุภาพแห่งคุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลกได้โปรดนำอานิสงส์กุศลผลบุญที่ท่านได้สร้างไว้ได้ส่งไปถึงดวงวิญญาณของท่านให้ได้เสวยผลแห่งกุศลด้วยความโสมนัสสุคติในสมปรภพด้วยเทอญ.

จ.ส.อ. บวร ศรีบูรพา

คำไว้อาลัย

แด่

ร.ต.อ. ถนอม รักเสนาะ

ข้าพเจ้าในฐานะเสมือนญาติอันสนิทของครอบครัวของ ร.ต.อ. ถนอม รักเสนาะ คนหนึ่ง ข้าพเจ้ารักใคร่ชอบพอสนิทสนมกับครอบครัวนี้มาเป็นเวลา ๒๐ ปีเศษแล้ว ข้าพเจ้าเรียกท่านว่า "คุณพ่อ" ตามเพื่อนสนิทของข้าพเจ้า จ.ส.อ. อนันต์ รักเสนาะ ตลอดมา ข้าพเจ้ามีความประทับใจกับความสนิทสนมกับครอบครัวนี้มาก เมื่อคุณพ่อพบหน้าข้าพเจ้าทุกครั้งท่านจะถามข้าพเจ้าว่า "ทองสุข หายหน้าไปไหนไม่ค่อยเห็น" ต่อแต่นี้ไปลูกจะไม่ได้ยินคำถามเช่นนี้อีกแล้ว เพราะคุณพ่อต้องจากพวกเราไปอย่างไม่มีวันกลับเช่นนี้ ข้าพเจ้าซึ่งเสมือนลูกของท่านคนหนึ่งก็มีรู้สึกอาลัยท่านเช่นเดียวกับลูก ๆ ของท่าน ขอดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของคุณพ่อจงประสบสุคติและสถิตอยู่ในวิสัยแห่งวีระเทพด้วยเทอญ.

ผลบุญหนุนกุศลที่พ่อสร้าง จงนำทางละลิ่วลู่สู่สวรรค์
ประสบสุขทุกข์ไกลห่างไปพลัน จวบนิรันดร์สถานที่มิรู้วาย
อันความดีพ่อมีมิรู้สิ้น ชนย่อมยินแม้ชีพจะสลาย
จากแต่ตัวในสิ้นชีพมลาย แต่เกียรติกำจายฟุ้งเฟื่องรุ่งเรืองตาม

ร.ต.ท. ทองสุข รอดเมือง

บก.ภ. เขต ๖

“ โพธิ์แก้ว – โพธิ์ทอง ของลูก”

“อนิจจา โอ้ว่า ร่มโพธิ์แก้ว
สิ้นเสียแล้ว ร่มโพธิ์ เคยอาศัย
แผ่กิ่งก้าน สาขา มาแต่ไร
พ่อสิ้นใจ ลูกสิ้น ร่มโพธิ์ทอง
เมื่อพ่ออยู่ พ่อเป็น พระของลูก
จะผิดถูก พ่อเตือน มิให้หมอง
ลูกได้ดี พ่อช่วย ประคับประคอง
พ่อปกบ้อง ยามลูก สบทุกข์ภัย
อันพระคุณ ของพ่อ มีต่อลูก
เท่าพันผูก ลูกมา จะหาไหน
บุญลูกน้อย พ่อจึง จากลูกไป
ลูกร่ำไห้ ครวญหา น้ำตากระเด็น
จะหาไหน ที่พึ่ง เหมือนโพธิ์แก้ว
คงไม่มี อีกแล้ว มองไม่เห็น
ลูกตั้งสัจจ์ อธิษฐาน ทั้งเช้าเย็น
ขอเกิดเป็น ลูกพ่อ ทุกชาติไป.”

จากใจของลูก

แด่คุณพ่อของลูก

วันที่ ๑๔ มกราคม ๒๕๑๔ เป็นวันที่ลูกได้รับความเศร้าโศกที่สุดในชีวิต เพราะเป็นวันที่คุณพ่อต้องจากลูกไปอย่างไม่มีวันกลับ ลูกนึกไม่ถึงเลยว่าคุณพ่อจะด่วนจากลูกไปอย่างรวดเร็วเช่นนี้ เพราะคุณพ่อมีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรงและไม่ได้ล้มป่วยแต่อย่างใด ลูกหลงมั่นใจว่าคุณพ่อของลูกจะมีอายุยืนยาวกว่านี้ แต่แล้วคุณพ่อก็ต้องมาจากลูกไปอย่างสงบบนเตียงนอนของท่าน ท่านจากไปอย่างกะทันหัน ลูกไม่ทันเตรียมใจไว้ที่จะรับกับความทุกข์ความเศร้าครั้งนี้เลย ลูกบอกไม่ถูกว่ามีความเศร้าสลดแค่ไหนสุดที่ลูกจะพรรณนา ลูกเกือบจะทนกับความเศร้าครั้งนี้ไม่ได้คล้ายกับลูกต้องถูกสายฟ้าฟาดลงบนกลางหลังอย่างสุดแรง ทั้ง ๆ ที่ลูกก็ทราบดีว่าคนเราเกิดมาแล้วต้องแก่ ต้องเจ็บ และต้องตายในที่สุด การเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นกฎธรรมดาของโลก ไม่มีใครสามารถจะหลีกเลี่ยงได้แม้แต่พระพุทธองค์ แม้ว่าลูกจะทราบดีสักปานใดก็ตาม แต่เมื่อมาประสบเข้ากับตัวเองเช่นนี้ ลูกก็ไม่สามารถจะระงับความเศร้าโศกได้ ลูกต้องพยายามข่มความรู้สึกเศร้าโศกเสียใจด้วยอาศัยหลักธรรมของพระพุทธองค์ และพยายามทำจิตใจให้เข้มแข็งช่วยกันนึกกันคิดที่จะทำแต่ในสิ่งที่ดีงามเพื่อให้เป็นเกียรติ และกุศลแด่ดวงวิญญาณของคุณพ่อ

ในระหว่างที่คุณพ่อมีชีวิตอยู่ ลูกได้รับความอบอุ่น ความเมตตาปรานี จากคุณพ่ออย่างสูงยากที่จะหาสิ่งใดมาเปรียบเทียบได้ พระคุณของคุณพ่อนี้หากจะเปรียบประดุจร่มโพธิ์ร่มไทรก็น้อยไป คุณพ่อเฝ้าอบรมสั่งสอนลูกให้ประพฤติปฏิบัติแต่ในสิ่งที่ดีงาม ให้การศึกษาเล่าเรียนแก่ลูกแม้ว่าจะสิ้นเปลืองทรัพย์สินสักปานใด คุณพ่อก็ไม่ปริปากบ่นเลยแม้แต่คำเดียว พยายามส่งเสริมให้ลูกมีความเจริญก้าวหน้า คุณพ่อยอมเหนื่อยยากอดออมและเก็บหอมรอมริบสร้างฐานะจนมีความมั่นคงในครอบครัว คุณพ่อสอนให้ลูกรู้จักประหยัด ไม่เคยปล่อยให้ลูกลืมตัว พร่ำสอนให้เกรงกลัวต่อความยากจน ด้วยความยากลำบากของคุณพ่อนี่เองที่ทำให้ลูกได้รับแต่ความสุขสบาย คุณพ่อไม่เคยเลี้ยงลูกให้ได้รับความยาก

ลำบากเลย ลูกซาบซึ้งในพระคุณของคุณพ่อ สุดที่ลูกจะหาคำมาพรรณนาและสุดที่ลูกจะทดแทนพระคุณนี้ได้ หากดวงวิญญาณของคุณพ่อสิงสถิตอยู่ ณ ที่ใด ได้โปรดรับทราบความรู้สึกของลูกด้วยเถิด และด้วยคุณความดีของคุณพ่อที่ได้สร้างไว้ในชาตินี้ ลูกขอวิงวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลกจงช่วยดลบันดาลให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของคุณพ่อจงไปสู่สุคติเถิด หากภพหน้ามีจริงลูกขออธิษฐานได้ไปเกิดเป็นลูกของคุณพ่อทุกชาติไป.

จากลูก

คำไว้อาลัย

พระคุณของพี่ ยากแท้จักหา

อันพระคุณของพี่ ร.ต.อ. ถนอม รักเสนาะ นี้ยากที่จะหาสิ่งใดมาเปรียบได้ เมื่อพี่ยังมีชีวิตอยู่ได้เลี้ยงดูน้องมาตั้งแต่เล็กจนเติบใหญ่ เพราะว่าเราสองพี่น้องเป็นกำพร้าแม่มาแต่เล็ก ได้อุปถัมภ์ค้ำชูน้องเหมือนเป็นบิดาคนที่สองของน้อง ได้ให้การศึกษาตลอดจนการบวชเรียน แม้จะลาสิกขาบทมาแล้ว พี่ก็ยังห่วงใยและอุปการะให้ความอบอุ่นอยู่เช่นเดิม เหมือนดังร่มโพธิ์ร่มไทร ไม่เคยทอดทิ้งในยามยาก ถึงแม้พี่จะต้องย้ายไปรับราชการในต่างอำเภอหรือต่างจังหวัดก็ตาม พี่ก็ห่วงใยในความทุกข์สุขของน้องเสมอตลอดมา อันพระคุณของพี่นี้น้องเคารพและบูชา และยากที่น้องจะทดแทนคุณของพี่ได้

หากดวงวิญญาณของพี่ ร.ต.อ. ถนอม รักเสนาะ สถิตอยู่ ณ ที่ใด ขอให้ดวงวิญญาณของพี่จงไปสู่ ณ ทิพย์วิมานในสัมปรายภพเทอญ.

ชัน รักเสนาะ

สารบาญ

	หน้า
ขอบพระคุณ	(๑)
สำนึกในพระคุณ	(๒)
คำนำกรมศิลปากร	(๗)
ประวัติ	(๙)
คำปรารภและคำไว้อาลัย ของ ร.อ.ท. เปลี่ยน สาริกานนท์	(๑๓)
คำไว้อาลัย ของ เทียม หงส์หิรัญ	(๑๔)
คำไว้อาลัย ของ จ.ส.อ. บวร ศรีบูรพา	(๑๕)
คำไว้อาลัย ของ ร.ต.ท. ทองสุข รอดเมือง	(๑๖)
โพธิ์แก้ว–โพธิ์ทองของลูก	(๑๗)
แด่คุณพ่อของลูก	(๑๘)
คำไว้อาลัย ของ ชื้น รักเสนาะ	(๒๐)
ประเพณีทำบุญวันเกิด พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๕	๑
โลกมีทางรอดได้ เพราะกตัญญูกตเวที	๒๖
เรื่องยศ	๓๔
ธรรมโอสถ	๔๐
การแนะแนวทางการอาชีพ	๖๐

สมาคมแห่งชาติ

ประเพณีทำบุญวันเกิด

เฉลิมพระชนมพรรษานี้ นับว่าเป็นการพระราชกุศลแท้ ไม่มีพระราชพิธีพราหมณ์เจือปนเลย เมื่อจะกล่าวโดยทางค้นคว้าหาเหตุผลตัวอย่างชั้นต้นของที่เกิดแห่งพระราชพิธีพราหมณ์ทั้งปวงในหนังสือโบราณ ๆ เช่น หนังสือภารตะที่ข้าพเจ้ากำลังอ่านอยู่บัดนี้ยังไม่ถึงครึ่ง ก็ไม่ได้พบเห็นแบบอย่างที่เจ้าแผ่นดินองค์ใดทำบุญวันเกิดเลย ได้พบแต่ในพงศาวดารอินเดียในชั้นหลังเมื่อแขกเข้าไปครอบครองเป็นใหญ่ แต่เจ้าแผ่นดินแขกทั้งหลายเหล่านั้นเมื่อมาเป็นเจ้าแผ่นดินอยู่ในประเทศอินเดีย ก็ย่อมละทิ้งศาสนามะหะหมัด ถือเลือนๆ ปนกันไปกับศาสนาพราหมณ์แทบทุกองค์ ที่เลยละทิ้งศาสนามะหะหมัดจนไหลไปไม่รู้ว่าถือศาสนาอะไรทีเดียวก็มี ที่คงถือศาสนามะหะหมัดเคร่งครัดนี้มีน้อยตัว หนึ่งหรือสองทีเดียว ท่านพวกเจ้าแผ่นดินที่ถือศาสนาเลือน ๆ เหล่านี้ เมื่อถึงวันเฉลิมพระชนมพรรษาแล้วมีการประชุมใหญ่เสด็จขึ้นบนตราชั่ง ชั่งพระองค์ด้วยเงินทองสิ่งของเท่าน้ำหนักพระองค์ แล้วพระราชทานเงินทองเหล่านั้นแก่พราหมณ์และพระแขก เป็นพิธีสำหรับเฉลิมพระชนมพรรษา เห็นว่าการพิธีอันนี้ตรงกับพิธีตุลาภารแท้ทีเดียว ชะรอยพิธีตุลาภารคือชั่งพระองค์พระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งมีอยู่ในพระราชพิธีสิบสองเดือน จะเป็นพระราชพิธีสำหรับเฉลิมพระชนมพรรษาของเจ้าแผ่นดินแต่ก่อนเสียดอกกระมัง การซึ่งกำหนดพิธีตุลาภารไว้ในเดือน๙นั้น ชะรอยเจ้าแผ่นดินเก่าที่เป็นต้นตำรานั้นจะประสูติในเดือน ๙ หรือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ อู่ทองเองจะประสูติในเดือน ๙ จึงวางพิธีวางพิธีตุลาภารลงไว้ในเดือน ๙ ก็จะเป็นได้ วิสัยคนแต่ก่อนย่อมปิดบังวันเดือนปีที่เกิดด้วยเชื่อว่า ผู้ใดรู้วันเดือนปีแล้ว อาจจะไปประกอบการเวทมนตร์ทำอันตรายได้ต่าง ๆ จึงมิได้ให้ปรากฏว่าเป็นการเฉลิมพระชนมพรรษา ครั้นผู้ตั้งตำราเดิมนั้นล่วงไปแล้ว ผู้ที่บัญชาการชั้นหลังไม่รู้ถึงมูลเหตุ จึงไม่ได้ย้ายพระราชพิธีมาให้ตรงกับวันประสูติของพระเจ้าแผ่นดินชั้นหลังซึ่งดำรงราชสมบัติอยู่ ถ้าการที่คาดคะเนนี้ถูก ก็ควรจะว่าพระราชพิธีตุลาภารนั้น เป็นพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาอย่างบุราณ แต่ข้าพเจ้าไม่ยืนยันเป็นแน่ว่าถูกตามนี้ เพราะ

วิชาที่เรียนยังตื้นนัก พึงจะรู้แต่เรื่องเจ้าแผ่นดินที่เก่าแก่ชั้นบูชายัญ พระราชพิธีที่มีปรากฏในหนังสือที่ได้พบเห็นก็มีแต่เรื่องบูชายัญอัศวเมธราชสิยา(๑) เป็นต้น ยังไม่ได้กล่าวถึงพิธีชั้นหลังนี้เลย เรื่องนี้จะต้องขอผัดไว้สอบสวนค้นคว้าต่อไปอีกก่อน

แต่เรื่องทำบุญวันเกิดในประเทศสยามนี้ ไม่เป็นแบบอย่างเหมือนเช่นเมืองจีนหรือประเทศยุโรป ดูไม่ใคร่มีผู้ใดถือว่าจำจะต้องทำอย่างไรในวันเกิดของตัว มักจะนิ่งเลย ๆ ไป หรือไม่รู้สึกโดยมาก เมื่อเวลาเด็ก ๆ ที่เป็นเจ้านาย บางทีก็มีสมโภช แต่สมโภชนั้น ก็ตามวันจันทรคติซึ่งนับบรรจบรอบ แต่ดูก็ทำแต่เมื่อเด็ก ๆ โตขึ้นก็ไม่ใคร่ได้ทำ ถ้าเป็นคนไพร่ ๆ แล้วไม่ต้องทำอะไรเลย ไม่รู้สึกเกือบทั้งนั้น เพราะเหตุว่าการที่นับอายุมากขึ้นไปอีกปีหนึ่งนั้น ไปนับเสียแต่เมื่อเดือน ๕ ขึ้นค่ำ ๑ หรือเถลิงศกขึ้นศักราชใหม่ ว่าเป็นอายุมากขึ้นไปอีกปีหนึ่งแล้วเป็นพ้น ธุระกันอยู่แต่เรื่องรับเทวดาเสวยอายุ เมื่อปีใดเป็นเวลาจะเปลี่ยนทักษาเป็นเจ้านายก็มีตำราสะเดาะพระเคราะห์โหรบูชา เสด็จขึ้นเกยส่งเทวดาเก่ารับเทวดาใหม่ มีสวดมนต์เลี้ยงพระเป็นการบุญเจือในพระพุทธศาสนาด้วย ถ้าเป็นชั้นผู้ดีที่มีความรู้หรือมีใจศรัทธาทำบุญหรือเชื่อหมอดูกลัวเทวดาจะเสวยอายุกงันไป ก็ถวายสังฆทานบ้าง ตักบาตรบ้าง มีลัทธิที่จะเรียกร้องเช่นรับพระเสาร์ พระราหู เลือกพระดำ ๆ เป็นต้น แต่การที่ทำทั้งปวรนี้ก็ดูเฉพาะปีใดจะต้องรับเทวดาโดยมาก ในปีปกติก็มักจะเฉย ๆ ไป นัยหนึ่งที่ถือกันว่าผู้ใดเคยรับแล้วต้องรับทุกคราว เว้นเข้าก็ไม่สบายป่วยไข้หรือมีอันตราย ไม่รับเสียเลยดีกว่า ผู้ที่เชื่อถือเช่นนี้ไม่ทำอะไรเลยจนตลอดอายุทีเดียวก็มี บางคนก็ถือแต่ชื่อวันที่เกิด เมื่อถึงวันนั้นก็รักษาอุโบสถศีล เหมือนวันพระอีกวันหนึ่งตลอดไป การเฉลิมพระชนมพรรษาของพระเจ้าแผ่นดินเล่า แต่เดิมมาก็ไม่มีแบบอย่างที่กล่าวถึงอย่างหนึ่งอย่างใด นอกจากเทวดาคราวหนึ่งคราวหนึ่ง ต่อมาถึงในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมาเกิดสร้างพระ-พุทธรูปประจำพระชนมพรรษา เป็นบำเพ็ญพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนมพรรษาทุกปี แต่ก็ไม่ตรงตามกำหนดวันที่บรรจบรอบ ตามสุริยคติกาลหรือจันทรคติกาลอย่างหนึ่งอย่างใด

---

(๑) พิธีล้างบาปของพราหมณ์ มีการปล่อยม้าไปในที่ต่าง ๆ แล้วเอาม้านั้นมาบูชายัญ ในรามเกียรติ์เรียกว่าพิธีปล่อยม้าอุปการ

ลงลัทธิล่วงเข้าถึงปีใหม่นับว่าพระชนมพรรษาเจริญสุขขึ้นอีกปีหนึ่งก็สร้างขึ้นอีกองค์หนึ่ง

+การทำบุญวันเกิดทุก ๆ ปี ในเมื่อบรรจบรอบตามทางสุริยคติกาลเช่นทำกันอยู่ทุกวันนี้ เกิดขึ้นโดยพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงทำเป็นต้นเดิมมาแต่ยังทรงผนวช ใช่ว่าจะตามอย่างจีนหรืออย่างฝรั่ง ด้วยทรงพระราชดำริเห็นว่า การซึ่งมีอายุมาถึงบรรจบครบรอบปี ไม่ตายไปเสียก่อนเป็นลาภอันอุดมอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ควรยินดี เมื่อผู้มารู้สึกยินดีเช่นนั้น ก็ควรจะบำเพ็ญการกุศลซึ่งเป็นประโยชน์ตนและผู้อื่น สมกับที่มีน้ำใจยินดีและควรที่จะทำใจให้เป็นที่ตั้งแห่งความไม่ประมาท ด้วยไม่สามารถที่จะรู้ได้ว่า จะอยู่ไปบรรจบรอบปีเช่นนี้อีกหรือไม่ ควรที่จะบำเพ็ญการกุศลและประพฤติหันหาสุจริตธรรม วันเกิดปีหนึ่งเป็นเครื่องเตือนใจครั้งหนึ่ง ให้รู้สึกว่าอายุล่วงไปใกล้ต่อความมรณะอีกก้าวอีกขั้นหนึ่ง เมื่อรู้สึกมีเครื่องเตือนเช่นนี้ ก็จะได้บรรเทาความเมาในชีวิตซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทเป็นตัวอกุศลธรรมนั้นเสีย การที่ทรงพระราชดำริมาโดยทางความคิดของบัณฑิตชาติที่นับถือพระพุทธศาสนาแท้ดังนี้ จึงได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นนิจมาช้านาน แต่การที่บำเพ็ญพระราชกุศลในเวลาทรงผนวชแต่ก่อน จะทรงทำประการใดบ้าง ได้สืบดูได้ความจากพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์(๑) และสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(๒) ว่าเคยมีสวดมนต์เลี่ยงพระบนพระปั้นหยา ๑๐ รูป เป็นการอย่างน้อย ๆ เงียบ ๆ เสมอมา แต่การพระราชกุศลที่จะมีคราวพิเศษแปลกประหลาดอย่างใด ก็ไม่ใคร่จะจำได้ เพราะไม่ใคร่จะมีใครทราบพระราชดำริพระราชประสงค์ชัดเจน ด้วยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอันใด มักจะทรงค้นหาเค้ามูลของเก่าหรือเหตุการณ์ที่เกิดใหม่ เป็นต้นว่าปีใดกาลกิณีมาเล็งมาทับร่วมธาตุหรืออะไร ๆ ต่าง ๆ ตามวิธีโหรที่ถือว่าร้ายกาจอย่างใด การพระราชกุศลก็ทรงยักย้ายไปตามกาลสมัยเช่นนั้นด้วย และไม่ใคร่จะดำรัสชี้แจงให้ผู้ใดฟังนัก เมื่อทรงพระราชดำริเห็นควรจะทำอย่างไร ก็มีรับสั่งให้จัดการเช่นนั้น ๆ ผู้ที่ได้รับกระแสพระราชดำริในเรื่องเหล่านี้เป็นอย่างมาก ก็คือพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์

---

(๑) สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์

(๒) คือสมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว สา) วัดราชประดิษฐ์

พระองค์หนึ่ง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระบำราบปรปักษ์(๑) องค์หนึ่ง นอกนั้นจะมีอีกบ้างก็พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนวรจักธรานุภา พสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอได้รับสั่งแก่ข้าพเจ้าเองว่า พระราชดำริในเรื่องการพระราชกุศลเหล่านี้ ท่านเป็นผู้รับพระบรมราชโองการมาสั่งหมาย บางทีก็เข้าพระทัยตลอด บางทีก็ไม่เข้าพระทัยตลอด พระราชดำรินั้นมักจะลึกซึ้งกว้างขวางหรือเดาไม่ถูกโดยมาก !พราะฉะนั้นการพระราชกุศลที่ทรงมาแต่ยังทรงผนวชก็ดี การเฉลิมพระชนมพรรษาที่ทำเมื่อได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้วก็ดี จะว่าลงเป็นแบบ อย่างเดียวอย่างไรก็ไม่ได้ เพราะไม่เหมือนกันทุกปี ซ้ำแบบอย่างที่จะพอชักมาให้เห็นชั่วปีหนึ่งหรือสองปี คือร่างหมายรับสั่งปีใดปีหนึ่งก็สาบสูญค้นไม่ได้เลยจนสักฉบับเดียว จะไต่ถามผู้ใดเอาให้แน่นอนในเวลานี้ ก็ไม่มีตัวผู้ที่จะชี้แจงได้ จำเป็นที่จะต้องเล่าแต่ตามที่สังเกตจำได้และที่สืบสวนได้พอเป็นเค้า ๆ คือได้ความจากพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปวเรศวริยา-ลงกรณ์รับสั่งว่า ท่านทรงจำได้ว่าแต่ก่อนทำที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณตามจันทรคติกาล มีพระสงฆ์ ๑๐ รูปเหมือนอย่างเมื่อทรงผนวช ภายหลังมาหลายปีจึงได้ทำตามสุริยคติขึ้น แต่เลี่ยงพระสงฆ์ ๕ รูป ที่พระที่นั่งราชฤดีไม่มีสวดมนต์ ใช้ใต้ะฝรั่งนั่งเก้าอี้ ว่ามีเช่นนั้นอยู่หลายปี การที่พระที่นั่งไพศาลนั้นคงอยู่ตามเดิม ท่านได้เสด็จมาฉันสองครั้ง ภายหลังการที่พระที่นั่งราชฤดีนั้น มีพระมากขึ้น แต่จะเป็นจำนวนเท่าใดก็ทรงจำไม่ได้ สวดมนต์บนพระที่นั่งราชฤดี(๒) แล้วลงมาฉันที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ครั้นเมื่อเสด็จไปอยู่พระที่นั่งใหญ่ มีสวดมนต์เลี่ยงพระบนพระที่นั่งภานุมาศ(๓) ๑๐ รูป แต่ท่านรับสั่งว่าเป็นทางจันทรคติ การซึ่งฉลองพระพุทธรูปพระชนมพรรษากองใหญ่ ท่านรับสั่งว่าไม่ทรงทราบ บางทีท่านจะไม่ถูกสวดมนต์ เพราะเป็นพระมหานิกายปน การที่สวดมนต์ ๑๐ รูปบนพระที่นั่งภาณุมาศนั้นเห็นจะเป็นสุริยคติ ใช้พระสงฆ์ธรรมยุติกาทั้งสิ้น เพราะท่านไปทรงระลึกได้ถึงเรื่องเทศนา

---

(๑) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์

(๒) พระที่นั่งเก่งตั้งอยู่ด้านขวาพระที่นั่งอมรินทร ซึ่งบัดนี้รื้อเสียแล้ว และทรงสร้างพระที่นั่งจันทรทิพโยภาสขึ้นแทน

(๓) อยู่ข้างพระที่นั่งจันทรทิพโยภาส บัดนี้รื้อเสียแล้ว.

๔ กัณฑ์ ทรงออกพระองค์อยู่ว่าลืมเสียโดยมากจนเฉลิมพระชนมพรรษาใหญ่เมื่อปีชวดฉศก(๑) ก็ทรงจำไม่ได้เลย แต่ไปได้ความดีอย่างหนึ่ง ซึ่งข้าพเจ้าลืมเสียนึกไม่ออกเลย คือการเฉลิมพระชนมพรรษานี้เคยทำบนพระที่นั่งภูวดลทัศไนย(๒) มีครั้งหนึ่งหรือสองครั้งจริง นึกได้

ส่วนสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์นั้น ก็ได้ความเป็นท่อน ๆ คือ ตอนที่ทรงผนวชและประทับพระที่นั่งเก่านั้นต้องกันกับที่เสด็จกรมพระปวเรศรับสั่งตอนเมื่อเสด็จไปอยู่พระที่นั่งใหม่ ทำที่พระที่นั่งภูวดลทัศไนย พระที่นั่งภานุมาศต้องกัน แต่ไปได้แปลกออกไปว่า ทำพระที่นั่งบรมพิมานก็มี ข้าพเจ้าจำไม่ได้เลยว่าเป็นการเฉลิมพระชนมพรรษาหรืออะไร แต่จำได้ว่าพระสงฆ์ขึ้นไปสวดมนต์ชั้นบน แล้วลงมาฉันโต๊ะยาวที่ชั้นล่าง นั่งล้อมรอบอย่างเลี้ยงโต๊ะฝรั่งมากด้วยกันเคยเห็นจะกี่เที่ยวกี่คราวไม่ทราบจนจำได้ ยังอีกเรื่องหนึ่งไปลงเป็นคำเดียวกันทั้งเสด็จกรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ และสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ซ้ำพระเทพกระวี(๓) ด้วยอีกองค์หนึ่ง ว่าในการเฉลิมพระชนมพรรษาเช่นนี้ ครั้งหนึ่งดำรัสว่าพระสงฆ์ฉันอาหารต่าง ๆ มามาก ให้กรมขุนวรจักรทำอาหาร ๙ อย่าง เรียกว่าปราณีตโภชน์ตามบาลี คือ สัปปิ เนยใส นวนีต เนยข้น เตลัง น้ำมัน มธุ น้ำผึ้ง ผาณิต น้ำอ้อย มัจฉะ ปลา มังสะ เนื้อ ขีระ นมสด ทธิ นมส้ม อาหารทั้งนี้จัดลงในกระทงย่อม ๆ แล้ว ลงกระทงใหญ่อีกกระทงหนึ่ง ทรงประเคน ตามคำพระเทพกระวีว่าฉันไม่ได้เลย ต้องกันไว้เสียต่างหากลงฉันอาหารไทย ๆ ทั้งนั้น การเลี้ยงเช่นนี้ว่ามีคราวเดียว นอกนั้นจะสืบหาเอาความอันใดอีกก็จำไม่ได้ แต่ตามที่ข้าพเจ้าจำได้เองนั้น คือการในวัดพระศรีรัตนศาสดารามนั้น มีพระสงฆ์สวดมนต์ ๙ รูป มีเทียนเท่าพระองค์ และเทียนพระมหามงคล มีจงกลบูชาเทวดานพเคราะห์สำหรับที่ใช้อยู่ทุกวันนี้เอง ที่ทำอยู่ทุกวันนี้ก็เป็นแบบเก่าที่เคยทำมาทุกปี แต่ดูไม่มีผู้ใดทราบว่าเรื่องอะไร ข้าพเจ้าตามเสด็จทุกปี แต่ไม่ได้ยินใครเล่าอย่างไรเลย เสด็จออกทั้งสามวัน การสวดมนต์นั้นมีอย่างหนึ่ง สวดมนต์ในพระที่นั่งภานุมาศจำรูญ ซึ่งเป็นที่พระบรรทม แต่ก่อนบนดาดฟ้ามีเรือนไม้หลังคาตัด คล้ายกันกับเก๋งเรือไฟ ตั้งโต๊ะหมู่ มีพระ

---

(๑) ปีชวด จุลศักราช ๑๒๒๖ (พ.ศ. ๒๔๐๗)

(๒) เป็นหอนาฬิกาในกำแพงพระบรมมหาราชวังด้านตะวันออก บัดนี้รื้อเสียแล้ว.

(๓) พระเทพกระวี (นิ่ม) อยู่วัดเครือวัลย์.

พุทธรูปและพระเต้าตั้งเต็มไป มีเทียนเท่าพระองค์ มีเทียนมหามงคล และเทียนวัฒน เทียนหายนะอยู่ในนั้นด้วย แต่แรกพระสงฆ์ขึ้นไปสวดมนต์บนนั้น มีเจ้านายข้าราชการแต่เฉพาะที่เลือกฟั้นน้อยองค์ เวลาสวดมนต์จบแล้วทรงเสกน้ำมนต์และลงยัญต่าง ๆ ต่อไปจนดึก มีเวลาเว้นว่างแต่เสด็จลงมาเสวย แล้วก็เสด็จกลับขึ้นไปใหม่จนเวลาจวนสว่าง ไม่มีผู้ใดเฝ้าอยู่ในเวลานั้น ข้าพเจ้าเคยขึ้นไปรับใช้ก็รับสั่งให้ไล่ลงมานอน ต่อเวลารุ่งเช้าจึงได้ขึ้นไปแต่งดอกไม้ในที่นมัสการทุก ๆ วัน เพราะพนักงานไม่ได้ขึ้นไป ในเก๋งนั้นถ้าเวลาเสด็จลงมาข้างล่างบีดพระทวารร้อนอ้าวเข้าไปเหงื่อแตกโทรมทีเดียว จนคราวหนึ่งเทียนเท่าพระองค์ร้อนละลายพับลงมาไหม้ตู้ และไหม้โต๊ะหมู่ดูน่ากลัวเต็มที แต่เผอิญเป็นเดชะพระบารมี เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรเห็น ยังไม่ทันลุกลามถึงติดตัวเก๋งขึ้น ทรงดับด้วยน้ำพระพุทธมนต์ที่ตั้งอยู่ เมื่อไฟดับแล้วจึงทอดพระเนตรเห็นสายสิญจน์ด้ายพรหมจารีกลุ่มหนึ่งซึ่งวางอยู่บนโต๊ะหมู่ที่ไฟไหม้นั้น ยังเป็นกลุ่มดีปกติ เป็นแต่ข้างนอกดำไป ด้วยอยู่ในกลางเพลิงนาน ด้ายสายสิญจน์กลุ่มนั้นรับสั่งว่าขลัง สำหรับได้ผูกพระกรเจ้านายต่อมา ตั้งแต่เกิดเพลิงไหม้นั้นขึ้นแล้ว ก็เป็นอันเลิกไม่ได้ไปทำที่เก๋งนั้น ลงมาทำที่ห้องฉากซึ่งจัดไว้เป็นหอพระตรงที่พระบรรทมข้างตะวันออก แต่ถึงเวลาที่สวดมนต์อยู่บนดาดฟ้าก็ดี ลงมาสวดมนต์ข้างล่างแล้วก็ดี การเลี่ยงพระสงฆ์ก็เลี่ยงอยู่ที่ห้องนมัสการ พระสงฆ์นั่งเลยมาตามผนังฉากห้องพระบรรทม และมีโถยาคูเจ้าจอมมารดาชั้นใหญ่ ๆ ถูกเกณฑ์คนละโถ แต่โถยาคูนั้นดูบางบีก็มี บางบีก็ไม่มี ข้าพเจ้าอยู่ข้างจะเลือนมาก เพราะไม่ได้ทราบพระราชดำริพระราชประสงค์ที่จะทรงทำอย่างหนึ่งอย่างใด และก็ไม่สู้เอาใจใส่นัก มาจำได้ชัดเจนมาเป็นรูปก็เมื่อบีชวดฉศก พระชนมพรรษาครบ ๖๐ ปี ในครั้งนั้นมีเจ้านายขุนนางทำบุญวันเกิดกันชุกชุมขึ้นแล้วเรียกว่าซายิดบ้าง แซยิดบ้าง เป็นทำอย่างจีน ชะรอยก็จะเกิดขึ้นเมื่อสมเด็จเจ้าพระยาอายุห้าสิบเอ็ดคือห้าสิบถ้วน พวกจีนที่ประจบฝากตัวอยู่ทั่วกัน จะแนะนำขอร้องให้ทำอย่างไรจึงได้ทำกันขึ้นเป็นครั้งแรก ภายหลังการทำบุญเช่นนั้นก็ดูทำทั่วไปในบรรดาผู้ซึ่งมีบรรดาศักดิ์ใหญ่มีผู้ไปมาหาสู่ประจบประแจงอยู่ ดูการที่ทำบุญสุนทันอย่างไรก็เล็กน้อย เป็นแต่ประชุมคนแสดงเกียรติยศให้ปรากฏว่ามีผู้นับถือมาก ตั้งโรงครัวเลี้ยงกันไปวันยังค่ำ ๆ แล้วมีละคร และผู้ใดที่นับถือก็มีของไปช่วยไปให้กันอย่างของกำนัล การโรงครัวก็ไม่ต้องออกเงินออกทอง

อันใด เมื่อผู้ใดได้บังคับการกรมใดมีเจ้าภาษีสำหรับกรม ก็เกณฑ์เจ้าภาษีนั้นมาเลี้ยง แล้วขอแรงตั้งโต๊ะอวดบ้านกันบ้าง เป็นการสนุกสนานครึกครื้นมาก ไม่เงียบ ๆ กร่อย ๆ เหมือนการหลวง จนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบก็พลอยพระราชทานของขวัญตามทางคำนวณวันเดือนปีที่โปรดทรงคำนวณอยู่ คือพระราชทานทองทศเท่าปี เงินบาทเท่าจำนวนเดือน อัฐตะกั่วเท่าจำนวนวัน สำหรับให้ไปแจกบ่ายทำบุญ พระราชทานพระราชหัตถเลขาให้พรด้วย แต่ทองเงินอัฐเหล่านั้นก็ไม่เห็นใช้ในการบุญอันใด เป็นประโยชน์เกิดขึ้นอีกประตูหนึ่ง เมื่อถึงงานแซยิดใคร ๆ ก็เป็นการเล่าลือกันไปหมู่ใหญ่ ตั้งแต่เริ่มงานจนงานแล้วที่บ้านสมเด็จเจ้าพระยา ถึงเจ้านายลูกเธอต้องออกไปนอนค้างอ้างแรมกันก็มี เจ้านายขุนนางผู้ใหญ่ก็น้อยก็ไม่มีผู้ใดขาดได้ ถ้าไม่ช่วยงานแซยิดกันแล้วดูเหมือนเกือบไม่ดูผีกันทีเดียว เมื่องานข้างนอก ๆ เป็นการใหญ่โตอยู่เช่นนี้ แต่การเฉลิมพระชนมพรรษาในพระบรมมหาราชวังกร่อยอย่างยิ่ง ขุนนางผู้ใหญ่แต่จะมาเผ้าก็ไม่มี เพราะการที่ทรงนั้นเป็นคนละอย่างกับที่เขาทำ ๆ กันอยู่

เมื่อมาถึงปีชวดฉศก (๑) กำลังการทำบุญแซยิดสนุกสนานถึงอย่างเอกอยู่นั้น จึงมีพระราชประสงค์ที่จะให้การเฉลิมพระชนมพรรษาเป็นการครึกครื้นบ้าง อาศัยที่พระชนมมายุ ๖๐ ปี ต้องแบบข้างจีนเรียกว่าบั๊นสิ้วใหญ่ สมเด็จเจ้าพระยาท่านก็เห็นด้วย จึงได้คิดจัดการเป็นการใหญ่ มีพระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์ที่ท้องพระโรง ๖๐ รูป เท่าพระชนมายุ แล้วป่าวร้องให้เจ้านายข้าราชการทำบุญสวดสนต์เลี้ยงพระทุกวังทุกบ้าน แล้วให้จุดประทีปตามวังเจ้าบ้านขุนนางราษฎรทั่วไป เจ้านายและข้าราชการผู้ใหญ่ ๆ ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้น จัดของถวายต่าง ๆ ตามแต่ผู้ใดจะคิดทำคิดสร้างขึ้น แต่ไม่สู้ทัวกันนัก เจ้านายถวายมากกว่าขุนนาง พวกจีนก็ถวายเทียนดอกไม้และแพร มีเสด็จออกพระที่นั่งอนันตสมาคมคล้ายออกแขกเมือง เจ้านายและขุนนางอ่านคำถวายไชยมงคลทีละคราว แล้วพระราชทานเหรียญทองคำตรามงกุฎหนักตำลึงทองแจกจ่ายทั่วไปเป็นอันมาก เหรียญนั้นที่

---

(๑) พ.ศ. ๒๔๐๗

พระราชทานพวกจีน มีหูร้อยสายไหมสำหรับสวมคอ ข้างล่างมีห่วงสำหรับห้อยพู่ ครั้นเมื่อพระราชทานพวกจีนไปแล้ว ก็พากันห้อยคอเผ้าในเวลาแต่งตัวเต็มยศ แต่ไทย ๆ ที่ได้พระราชทานก็ไปเก็บเงียบ ๆ อยู่ จึงรับสั่งให้ทำห่วงติดเสื้อเสียบ้างก็ได้ เจ้านายขุนนางบางคนก็ทำติดเสื้อเป็นห่วงขึ้นมาติดกับเข็มกลัดข้างล่างห้อยพู่ข้างล่างก็มี ไม่ได้ห้อยพู่ก็มี ที่ทำเป็นดอกจันทน์ด้วยแพรสีต่าง ๆ รองแล้วเย็บติดกับเสื้อก็มีต่าง ๆ ตามแต่ใครจะทำที่ติดก็มีไม่ติดก็มี บางคนก็เอาไปทำหลังตลับยาแดงสูบกล้องบ้าง ตลับยาใส่หีบหมากบ้าง งานเฉลิมพระชนมพรรษานั้นทำอยู่สามวัน มีเทศนา ๕ กัณฑ์ มีสรงมุรธาภิเษก การทั้งปวงนั้นก็เป็นรูปเดียวกันกับเฉลิมพระชนมพรรษาทุกวันนี้ทุกอย่าง เป็นแต่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัยที่บ้านเมืองบริบูรณ์ขึ้นและคนทั้งปวงเข้าใจชัดเจนขึ้น แต่ในครั้งนั้นก็เป็นการเอิกเกริกสนุกสนานมาก โปรดให้มีหมายประกาศห้ามไม่ให้ฆ่าสัตว์ในเวลาเฉลิมพระชนมพรรษานั้นด้วย แต่การต่อมาในปีฉลู ปีขาล ปีเถาะก็กร่อย ๆ ไปเกือบจะลงรูปเดิม คงอยู่แต่พระราชกุศล แต่การข้างนอกยิ่งครึกครื้นใหญ่โตมากขึ้น ถึงมีจุดพลุจุดไฟเลียนอย่างเฉลิมพระชนมพรรษาออกไปอีกด้วย จนถึงเมื่อจะพระราชทานสุพรรณบัฏเจ้าพระยามหาเสนาเป็นเจ้าพระยาภูธราภัย ที่สมุหนายก สมเด็จเจ้าพระยาได้รับสุพรรณบัฏไว้แต่เดิม เป็นแต่ว่าที่สมุหพระกลาโหม ด้วยในเวลานั้นสมเด็จเจ้าพระยาองค์ใหญ่ยังอยู่ ครั้นภายหลังจะพระราชทานสุพรรณบัฏให้เป็นที่สมุหพระกลาโหม ท่านไม่ยอมรับ เกะกะกันอยู่หลายปี ภายหลังต้องมาตกลงกันเป็นให้เสด็จพระราชดำเนินงานแซยิด แล้วพระราชทานสุพรรณบัฏด้วย แต่ไม่ยอมรดน้ำ พระราชทานแต่น้ำสังข์เป็นอันได้เสด็จพระราชดำเนินในการแซยิดสมเด็จเจ้าพระยาครั้งหนึ่งแต่ปีชวดนั้นมา ก็เริ่มทรงพระราชดำริเตรียมการที่จะให้มีแซยิดใหญ่เป็นการตอบแทน พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า ฯ กรมหลวงวงศา สมเด็จเจ้าพระยา ซึ่งจะถึงร่วมกันเข้าในปีมะโรงสัมฤทธิศกปีเดียวกันทั้งสามราย แต่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า ฯ สวรรคตเสียก่อน กรมหลวงวงศาสมเด็จเจ้าพระยา ยังไม่ถึงวันเกิด พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ก็เสด็จสวรรคตเสีย ได้มาทำในแผ่นดินปัจจุบันนี้(๑) ก็ทำเป็นการใหญ่ทั้งสองราย แต่ที่กรมหลวงวงศานั้น ดูเหมือนจะน้อยไปกว่าที่กะคาดจะทำแต่เดิมมาก แต่ที่สมเด็จเจ้าพระยานั้นยิ่งมโหฬารอาดิเรกมากขึ้น งาน

(๑) คือ รัชกาลที่ ๕

แต่ก่อน ๆ เคยทำมาทั้งตัวงานและบริวารเพียง ๗ วัน ๙ วัน ในปีมะโรงสัมฤทธิศก(๑) นั้น มีละครมีงิ้วเลี้ยงดูเรื่อยเจื้อยกันไปกว่า ๑๕ วัน บรรดาเจ้าภาษีนายอากรที่มีงิ้วหรือมีพวกพ้องมีงิ้ว ก็หางิ้วไปเล่นและเลี้ยงดูด้วยคนละ ๒ วัน ๓ วันจนทั่วกัน การทำบุญวันเกิดหรือที่เรียกว่าชายิดนั้น ผู้ใดทำได้ ผู้นั้นจึงเป็นผู้มีเกียรติยศยิ่งใหญ่ หรือมีประโยชน์ขึ้นอีกมุขหนึ่งดังนี้

แต่ส่วนตัวข้าพเจ้าเองนั้น เมื่อครั้งไปบวชเณร กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์รับสั่งแนะนำตามกระแสพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ได้ทรงพระราชดำริทำการพระราชกุศลในวันประสูติตั้งแต่ยังทรงผนวช เช่นได้กล่าวมาข้างต้นแล้วนั้น ข้าพเจ้าเกิดความเลื่อมใสเห็นจริงด้วย จึงได้เริ่มทำบุญวันเกิดนั้นมาตั้งแต่ปีขาล อัฐศก ๑๒๒๘ ทำอย่างอาราม คือมีสวดมนต์เลี้ยงพระและแจกฉลากสิ่งของต่าง ๆ ตามที่มีเหลือใช้สอยแก่พระสงฆ์ในวัดบวรนิเวศน์บ้าง ครั้นเมื่อสึกมาอยู่ที่สวนกุหลาบในปีเถาะ นพศก ๑๒๒๙ นั้น ก็ได้ทำอีกครั้งหนึ่งอย่างอาราม ๆ เช่นทำที่วัด ไม่ได้บอกเล่าให้ใครรู้ ครั้นในปีมะโรงสัมฤทธิศก ๑๒๓๐ เมื่อถึงวันเกิดนั้น ข้าพเจ้าเจ็บหนักจนไม่รู้สึกสมประดีตัว และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระประชวรด้วย จึงได้เว้นไปปีหนึ่งไม่ได้ทำ ครั้นมาถึงปีมะเส็ง เอกศก ๑๒๓๑ เป็นเวลาพระบรมศพยังอยู่ และจะคิดทำอะไรก็ยังไม่คล่องแคล่วไปได้ เลยค้างไปอีกปีหนึ่ง

ครั้นเมื่อปีมะเมีย โทศก(๒) จึงได้ปรึกษากับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเรื่องที่จะหล่อพระชนมพรรษาตามแบบที่เคยหล่อมาแต่ก่อน เพราะในเวลานั้นไม่มีผู้ใดนึกฝันอันใดให้เลย การถือน้ำเดือน ๕ ในปีมะเส็งเอกศก(๓) ก็ตั้งพระพุทธรูปพระชนมพรรษาตั้งแต่ ๔ รัชกาล กรมสมเด็จท่านก็ทรงเห็นสมควรที่จะหล่อตามแบบอย่างแต่ก่อน จึงได้คิดเริ่มจะหล่อพระชนมพรรษาในต้นปีมะเมียโทศก ๑๒๓๒ แต่สมเด็จเจ้าพระยาท่านไม่เห็นด้วย ท่านว่าจะมานั่งใส่ตะแนนอายุด้วยพระพุทธรูปเปลืองเงินเปลืองทองเปล่า ๆ แต่ก่อนท่านทรงพระชราท่านจึงทำต่อพระชนมพรรษา นี่ยังเด็กยังหนุ่มอยู่จะต้องทำทำไม เมื่ออธิบายกันไปในเรื่อง

---

(๑) พ.ศ. ๒๔๑๑

(๒) พ.ศ. ๒๔๑๓

(๓) พ.ศ. ๒๔๒๒

ที่จะต้องตั้งถือน้ำเป็นต้นจึงได้ตกลงเป็นอันได้หล่อ ครั้นเมื่อหล่อพระแล้วก็จะต้องฉลอง
และข้าพเจ้ามีความปรารถนาที่จะฉลองพระพุทธรูปนั้น ในเมื่อถึงกำหนดวันเกิดที่เคยทำบุญ
มาแต่ก่อนจึงได้คิดกำหนดการที่จะฉลองพระพุทธรูปพระชนมพรรษาด้วย ทำบุญวันเกิดด้วย
ซึ่งนับว่าเป็นการใหญ่ ที่แรกซึ่งข้าพเจ้าจะได้ลงมือทำบุญ ในครั้งนั้นเป็นเวลาที่เลียน
ธรรมเนียมฝรั่งใหม่ ๆ ได้ไปเห็นเขาตกแต่งพื้นไฟกันในการรับรองที่สิงคโปร์บ้าง ที่ปัตเตเวีย
บ้าง พวกที่ไปด้วยกันและพวกที่มีความจงรักภักดี อยากจะช่วยตกแต่งในการทำบุญนั้นให้เป็น
การครึกครื้นสนุกสนานเหมือนอย่างที่เคยไปเห็นมา และจะให้เป็นที่ชอบใจข้าพเจ้าด้วย จึง
ได้มีผู้มารับเป็นเจ้าหน้าที่ จะตกแต่งตามชาลาพระบรมมหาราชวังให้เป็นการสนุกสนาน
แต่สมเด็จเจ้าพระยาท่านตกใจไปว่า จะทำการแซยิดอย่างจีนหรืออย่างไทยแกมจีน ซึ่งถือ
กันว่าเป็นเกียรติยศใหญ่สำหรับผู้ใหญ่ คือสูงวัยและสูงบรรดาศักดิ์ในเวลานั้น จึงเข้ามา
ห้ามไม่ให้ทำโดยยกแบบอย่างจีนว่า ถ้าอายุยังไม่ถึงห้าสิบเอ็ดปีเขาห้ามไม่ให้ทำ ถ้าผู้ใด
ทำแล้วจะมีอายุสั้น ก็ได้อธิบายกันมาก ว่าที่จะทำนี้เป็นการฉลองพระและทำบุญกันอย่าง
ไทย ๆ แท้ ไม่เกี่ยวกับจีนเลย ก็ยังไม่ตกลง ถึงเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ มาค้นตัวอย่าง
ในเรื่องจีนต่าง ๆ อธิบาย ดูเป็นการใหญ่โตกันมาก ข้าพเจ้าก็ไม่ยอมรับว่าเป็นอย่างจีน
อยู่ถ่ายเดียว ภายหลังตกลงเป็นอันได้ทำ แต่การที่จุดพื้นไฟนั้นประกาศห้ามปรามกัน
แข็งแรง ล่วงมาอยู่หลายเดือน คนหนุ่ม ๆ ที่ได้รับทำก็ไม่พั่ง ขืนทำการที่ตระเตรียม
ทำนั้นก็เฉพาะที่ในวังแห่งเดียว แต่เป็นด้วยการงถุ้งเถียงกันนั้นโด่งดังมากอย่างไรนั้นอย่างหนึ่ง
เพราะผู้ที่รับทำที่ในวังแล้วดื้อไม่ยอมเลิก เลยไปคิดทำที่บ้านตัวต่อไปอีกบ้างหรืออย่างไร
ก็ไม่ทราบเลย ไม่ได้มีประกาศบอกเล่าอันใดเหมือนอย่างปีชวด ฉศก ๑๒๒๖ แต่ครั้น
เมื่อถึงงานเข้าจริงมีผู้จุดไฟในลำแม่น้ำและตามถนนมากถึง ๕ วัน ๖ วัน ด้วยการครั้งนั้น
หลายวันติดกัน ครั้นเมื่อจุดไฟหลายวันพวกฝรั่งก็พลอยจุดด้วยบ้าง และมีผู้ให้พรในวันเกิด
นั้นขึ้นด้วย จึงได้มีเหรียญรางวัลบรรดาผู้ซึ่งแต่งซุ้มไฟในวังเป็นรางวัลที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓
การแต่งซุ้มไฟครั้งแรกนั้นเป็นการเอิกเกริกสนุกสนานอย่างยิ่ง ที่ราษฎรไม่เคยเห็นงดงาม
เช่นนั้น ความนิยมเต็มใจในการแต่งไฟก็มีขึ้นในวันหลัง ๆ มากขึ้นทุกวัน การที่เห็น

เป็นข้อขัดข้องเสียหายอย่างใด ก็ดูเป็นไม่มีผู้ใดพูดถึง เมื่อมีผู้ไปพูดต่อว่าฝรั่งหรือชี้แจงเหตุผลตามแบบอย่างข้างจีนให้ฝรั่งฟัง ก็ไม่ถูกอารมณ์ฝรั่งเข้าได้ ด้วยเขาถือวันเกิดเจ้าแผ่นดินเป็นแนชันนัลฮอลิเดก็กลับเห็นดีไปด้วย การที่ยกข้อขัดข้องอย่างจีนนั้นก็เป็นอันสงบเป็นแต่ผู้ซึ่งเชื่อถือตำราจีน หรือไม่เชื่อถือแต่ชอบใจตำรา ก็บ่นอุบ ๆ อับ ๆ ไปด้วยความหวังใจว่าจะตายเร็วบ้าง เป็นห่วงด้วยทรัพย์สมบัติของคนอื่นจะสิ้นไร้ไม้ตอกไปบ้าง ในปีนั้นเองมีพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการอ่านคำถวายพรอย่างเฉลิมพระชนมพรรษาปีชวด ฉศก ๑๒๒๖ ขึ้นเป็นคราวแรก คำตอบจึงได้มีคำขอบใจที่จุดไฟติดท้ายอยู่ ซึ่งดูไม่น่าจะกล่าว แต่ที่กล่าวในเวลานั้นเพราะเป็นที่หมายแห่งความจงรักภักดี การจุดไฟในการเฉลิมพระชนมพรรษา เป็นอันพร้อมมูลทั่วถึงขึ้นโดยลำดับ โดยไม่ต้องกะเกณฑ์ขอร้องอันใด ในปีที่สองคือปีมะแม ตรีศก ๑๒๓๓(๑) เว้นไว้แต่บางแห่ง พึ่งมาเป็นอันจุดทั่วถึงกันในปีระกาเบญจศก ๑๒๓๕ เป็นล่าอย่างยิ่งอยู่เท่านั้น เพราะฉะนั้นการจุดไฟในงานเฉลิมพระชนมพรรษานี้ เกิดขึ้นโดยความเต็มใจของคนทั้งปวงแท้ ไม่ได้มีขอร้องอย่างหนึ่งอย่างใดเลย จนถึงทุกวันนี้ก็เป็นนักขัตฤกษ์อย่างหนึ่ง ซึ่งคนทั้งปวงรู้สึกว่าเป็นหน้าที่หรือเป็นธรรมเนียมที่จะต้องทำเหมือนอย่างตรุษสงกรานต์ ก็เป็นอันต้องกับแบบอย่างประเทศอื่น ๆ ยกเสียแต่เมืองจีน หรืออย่างไรที่ยกมาว่ากันอยู่นั้น

การพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนมพรรษามากขึ้นบ้างตามปีที่ผิดปกติน้อยลงบ้างตามปีที่เป็นปกติ แต่คงนับว่าค่อยทวีขึ้นตามลำดับเป็นตอน ๆ จนกว่าจะคงรูปเช่นทำอยู่ในบัจจุบันนี้ ก็หลายคราวที่เปลี่ยนผลัดยักเยื้องกันไป จะต้องกล่าวแต่ปีซึ่งเป็นปกติเป็นท้องเรื่อง การเฉลิมพระชนมพรรษา มีชื่อปรากฏเป็นสองตอน คือฉลองอย่าง ๑ เฉลิมอย่าง ๑ คำที่เรียกว่าฉลองนั้น คือฉลองพระพุทธรูปประจำพระชนมพรรษา ซึ่งมีมาแต่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าอยู่หัว ใช้สมโภชในวันสวดมนต์ถือน้ำเดือน ๕ แลวันสรงน้ำสงกรานต์เป็นการฉลอง ครั้นมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า

---

(๑) พ.ศ. ๒๔๑๔

เจ้าอยู่หัว ยกการฉลองพระชนมพรรษามาทำในเดือน ๑๑ การฉลองพระชนมพรรษาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถ้าดูตามจำนวนพระสงฆ์ที่สวดมนต์ และที่ทำการในท้องพระโรง อยู่ข้างเป็นการใหญ่กว่าเฉลิมพระชนมพรรษา ยกเสียแต่ปีชวด ฉศก ๑๒๒๖ การที่เป็นเช่นนั้นก็จะเป็นด้วยแต่เดิมเมื่อแรกจะทรงทำนั้น ทรงเห็นว่าวันตามทางจันทรคติ นับบรรจบรอบอย่างไทย ๆ นั้น เข้าใจง่ายทั่วกัน การพระราชกุศลเช่นวันประสูติ วันสวรรคต พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้ง ๓ พระองค์ที่ล่วงแล้ว และการพระราชพิธีฉัตรมงคลก็ทำอยู่ตามจันทรคติ แต่ส่วนที่จะทำการเฉลิมพระชนมพรรษานั้นเคยทรงมาแต่ก่อนตามสุริยคติ และโปรดว่าต้องกันกับทางคำนวณอย่างที่ใช้ในประเทศยุโรปด้วย ถ้าในเวลาแรกจะกำหนดการเฉลิมพระชนมพรรษาตามสุริยคติ ผู้ซึ่งทราบวิชาโหรอยู่ก็จะเข้าใจ ผู้ซึ่งไม่ทราบก็จะบ่นสงสัยไปต่าง ๆ เห็นเป็นเลื่อนไปเลื่อนมา เพราะนับเชื่อทางจันทร์เสียซึมซาบแล้ว จึงได้โปรดให้ยกการฉลองพระชนมพรรษามาฉลองในวันพระชนมายบรรจบตามทางจันทรคติ เป็นการออกหน้าออกตา การเฉลิมพระชนมพรรษาตามสุริยคติไว้ทำเป็นการลับ ๆ ซ่อน ๆ ไม่ต้องบอกเล่าให้ผู้ใดรู้ ภายหลังเมื่อเกิดทำบุญแซยิดขึ้นแรก ๆ ก็ทำกันไปอย่างไทย ๆ ทางจันทรคติ เมื่อทรงทราบทรงอดไม่ได้ จึงได้แนะนำให้ทำตามสุริยคติ ข้าพเจ้าได้เคยได้ยินเองเนือง ๆ เมื่อจวนผู้ใดจะทำบุญวันเกิดเห็นเคยเข้ามากราบทูล ทรงคำนวณวันพระราชทานบ่อย ๆ เพราะการที่นับวันฝรั่งนั้น อยู่ข้างจะไม่มีใครทราบเหมือนทุกวันนี้ ต่อปลาย ๆ ลงมาเรื่องนับวันอย่างฝรั่งค่อยเข้าใจกันขึ้น จึงได้รับสั่งบอกสมเด็จเจ้าพระยาเป็นต้น ว่าเมื่อถึงวันเท่านั้นเดือนฝรั่งแล้วเป็นวันเกิด สมเด็จเจ้าพระยาเองยังได้เคยชี้แจงบอกเล่าแก่ข้าพเจ้าว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้ารับสั่งว่า วันเกิดตามสุริยคตินั้น ตรงกันกับวันฝรั่งทีเดียว ถ้าคำนวณวันเกิดแรกนั้นให้รู้เสียว่าเป็นวันที่เท่าใดของฝรั่งแล้ว เมื่อถึงบรรจบปีคำนวณอย่างไทยเข้าดู คงโคนกันเปลี่ยงทีเดียว คำสมเด็จเจ้าพระยาซึ่งข้าพเจ้ายกมากล่าวในที่นี้ ถ้าคนทุกวันนี้ฟังก็จะเห็นว่าจืดเต็มที แต่ที่แท้ในเวลานั้นไม่จืดเลย กำลังเข้มงวดเป็นวิชาลับอย่างหนึ่งซึ่งขยับจะบีดกันด้วย การที่โจษกันขึ้นนั้น เพราะเรื่องวันเกิดข้าพเจ้า เมื่อคำนวณตามอย่าง

โหราศาสตร์ไทย ๆ มักจะไปบรรจบรอบในวันที่ ๒๐ เวลาเที่ยงคืนแล้วเนือง ๆ แต่วันกำหนดซึ่งลงไว้ในปฏิทินหมอบรัดเลเป็นต้น ว่าเป็นวันที่ ๒๑ เดือนเสปเตมเบอเคลื่อนจากวันที่ข้าพเจ้าเกิดจริง ๆ วันหนึ่ง แต่เพราะเวลาที่บรรจบรอบนั้นมักจะล่วงเที่ยงคืนไปแล้ว การอะไรต่าง ๆ มีสรงมุรธาภิเษกเป็นต้น ข้าพเจ้าจึงได้เลื่อนไปไว้วันที่ ๒๑ เพื่อจะให้เป็นเวลากลางวันพรักพร้อมกัน และจะไม่ให้ต้องเป็นข้อถุงเถียงกันกับฝรั่ง ซึ่งได้ทราบมาเสียนานแล้ว ว่าเกิดวันที่ ๒๑ สมเด็จเจ้าพระยาท่านเข้าใจว่าเกิดวันที่ ๒๑ ครั้นเมื่อท่านทราบว่าโหรคำนวณตกในวันที่ ๒๐ จึงได้เถียงกันขึ้น ยกคำที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้ารับสั่งมาเล่า เพราะท่านเป็นผู้รับหน้าที่คำนวณวันเกิดให้ใคร ๆ มีท่านเจ้าพระยาภูธราภัยเป็นต้น แทนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ที่แท้ท่านไม่ได้คำนวณอย่างไทย ท่านนับวันอย่างฝรั่งเช่นนี้ ในเวลานั้นเป็นวิชาลับที่ไม่มีผู้ใดทราบ ก็เข้าใจกันว่าคำนวณอย่างไทย จึงได้ไปเถียงกันขึ้นกับโหรจนได้ทราบความจริงในการที่ผิดไป เพราะวันเกิดของข้าพเจ้าดังเช่นกล่าวมาแล้ว

เพราะการที่จะคำนวณวันเกิดตามสุริยคติมีผู้ทราบน้อยเช่นนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงทำการเฉลิมพระชนมพรรษาเป็นการข้างใน ฉลองพระชนมพรรษาเป็นการข้างหน้า แต่เรียกว่าฉลองพระชนมพรรษา เพราะฉลองพระพุทธรูปพระชนมพรรษา การฉลองพระชนมพรรษาแต่ก่อนทำที่พระที่นั่งอนันตสมาคม พระพุทธรูปพระชนมพรรษาปีเก่า ๆ ตั้งบนพระที่นั่งเศวตฉัตร แต่องค์ที่หล่อใหม่นั้นตั้งบนพานทองสองชั้น แล้วตั้งบนโต๊ะจีนอยู่ตรงหน้าพระแกล ตรงพระที่นั่งบรมพิมานลงมาที่พระแท่นถม (เดิมตั้งอยู่ที่พระที่นั่งอนันตสมาคม หน้าพระที่นั่งเศวตฉัตร) ตั้งเทียนบูชาเท่าองค์พระพุทธรูป ใช้เทียนเล่มละสองสลึง ติดเชิงเทียนแก้ว ธูปใช้ธูปกระแจะ พระสงฆ์นั่งมุขเหนือประทับข้างมุขใต้ พระสงฆ์ใช้เท่าพระพุทธรูป สวดมนต์เย็นฉันเช้า แล้วถวายเทศนามงคลวิเศษ เวลาค่ำกัณฑ์หนึ่ง มีดอกไม้เพลิงด้วยทั้งสองคืน การฉลองพระชนมพรรษาเป็นการแทนมหาชาติที่เคยมีมาแต่ก่อน

ครั้นในแผ่นดินบัจจุบันนี้ ในคราวแรกการเฉลิมพระชนมพรรษา กับการฉลองพระชนมพรรษาวันใกล้กัน จึงได้ฉลองที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย แล้วงานเฉลิมพระชนม.พรรษาต่อไป ครั้นภายหลังงานเฉลิมพระชนมพรรษาใหญ่ขึ้นตามลำดับ เมื่องานฉลองพระชนมพรรษามีกำหนดวันห่างกับเฉลิมพระชนมพรรษา จะออกไปทำท้องพระโรงอย่างแต่ก่อนก็จะเป็นงานใหญ่สองงานใกล้กันไป จึงได้ย้ายเข้ามาทำเสียที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ใช้บุษบกดอกไม้ที่ตั้งสมโภชในวันสวดมนต์ ถือน้ำเดือน ๕ มาตั้งพระพุทธรูปบีที่ล่วงมาแล้ว องค์ที่หล่อใหม่แยกไปตั้งโต๊ะหมู่ไว้ต่างหาก เหมือนอย่างที่ตั้งโต๊ะจีนแต่ก่อน เทียนนมัสการเท่าองค์พระพุทธรูปบั๊กเชิงแก้วเหมือนอย่างแต่ก่อน เว้นแต่ใช้เล่มยาวขึ้นสองเท่า เพื่อจะให้ทนอยู่ได้ตลอดเวลาสวดมนต์ ใช้ตั้งรายตามฐานบุษบก แต่ธูปนั้นเปลี่ยนเป็นธูปจีนก่อนเวลาที่สวดมนต์ มีพระสุหร่ายทรงประพรมน้ำหอม และทรงเจิมพระพุทธรูปด้วย พระที่จะหล่อใหม่ทรงห่มแพรสีทับทิมขึ้นใหม่ ที่หน้าบุษบกพระพุทธรูปตั้งพระเต้าน้ำพระพุทธมนต์ คล้ายกันกับเฉลิมพระชนมพรรษา พระสงฆ์ที่สวดพระพุทธมนต์ในรัชกาลก่อน ใช้พระราชาคณะพระครูเปรียญต่างวัด แต่ในรัชกาลบัจจุบันนี้ใช้พระสงฆ์ราชาคณะฐานานุกรมเปรียญจนอันดับวัดราชบพิธสิ้นทั้งวัด ถ้าบีใดไม่พอ ก็ใช้พระราชาคณะฐานานุกรมเปรียญวัดนิเวศน์ธรรมประวัติเพิ่มเติมเท่าจำนวนพระพุทธรูป ของไทยทานที่ถวายในเวลาค่ำนั้น บางทีก็มีไตรสลับแพรบ้าง ไตรผ้าบ้าง ย่ามโหมดเทศ ที่มีพัดบ้างก็มีในคราวแรกฉลอง ทรงถวายไตรพระสงฆ์ห่มผ้าแล้วจึงได้สวดพระพุทธมนต์ สวดธัมมจักกัปปวัตนสูตรและเจ็ดตำนาน กำหนดการฉลองพระชนมพรรษานั้นคงจะอยู่ในวันเดือน ๑๐ แรม ๓ ค่ำ สวดพระพุทธมนต์แรม ๔ ค่ำฉัน เว้นแต่บางบีดิถีเคลื่อนจึงได้เลื่อนสวดมนต์ไปแรม ๔ ค่ำ ๕ ค่ำฉันบ้าง สวดมนต์จบแล้วจุดดอกไม้เพลิง มีพุ่มกระถางระทาฝนแสนห่าสหัสธารา ตู้ พ้อม เวลาเช้าเลี้ยงพระ มีของไทยทานที่เป็นส่วนของหลวง และส่วนที่มีผู้ถวายช่วยในการพระราชกุศล เท่าจำนวนพระชนมายุบ้าง แต่ไม่มีกำหนดแน่ว่ามากน้อยเท่าใด บางทีก็ผันกันไปเสียอย่างไรรอไว้ถวายต่อเฉลิมพระชนมพรรษา ซึ่งมักจะอยู่ภายหลังฉลองพระชนมพรรษาโดยปกตินั้นก็มี เพราะฉะนั้นเครื่องไทยทานจึงขึ้น ๆ ลง ๆ ไม่แน่

ตามแต่จะมีผู้ถวายมากและน้อย และสิ่งของนั้นบางทีก็ซ้ำกันหลาย ๆ สิ่ง เช่นโคม ๓ ใบ ๔ ใบเป็นต้น เพราะทรงพระราชอุทิศไว้ว่า ผู้ใดถวายของคำรบพระชนมพรรษาทันกำหนดการฉลองพระพุทธรูปนี้แล้ว ก็ให้ใช้เป็นเครื่องไทยทานในการฉลองพระนี้ทั้งสิ้น เมื่อพระสงฆ์ฉันแล้วถวายยถา สพฺพี ยสฺมึ ปเทเส กปฺเปติ แลยานี คาถารัตนสูตรดับเทียนครอบพระกริ่ง เหมือนการฉัตรมงคลวันกลาง แล้วทรงปล่อยสัตว์ สุ่นภริยาพระยาโชฎึกราชเศรษฐี(๑) เป็นผู้จัดพระราชทานเงินเป็นราคาปีละร้อยบาท เวลาบ่ายเจ้าพนักงานตั้งบายศรีเวียนเทียนสมโภชพระพุทธรูป ครั้นเวลาพลบค่ำสรงมุรธาภิเษกในที่พระบรรทม ไม่ได้ประโคมพิณพาทย์ แล้วสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ถวายเทศนามงคลวิเศษต่าง ๆ เหมือนอย่างในรัชกาลที่ ๔ มีดอกไม้เพลิงอีกคืนหนึ่ง เป็นเสด็จการฉลองพระ-พุทธรูปพระชนมพรรษา

การเฉลิมพระชนมพรรษาที่มีกำหนดงานอย่างเป็นปกตินั้นเป็น ๔ วันบ้าง ๕ วันบ้าง คือวันที่ ๑๙ เดือนกันยายน เป็นวันเริ่มสวดพระพุทธมนต์สะเดาะพระเคราะห์ ในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ วันที่ ๒๐ เวลาเช้าพระสงฆ์ฉัน เวลาค่ำ พระสงฆ์ธรรมยุติกาสวดมนต์ที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย วันที่ ๒๑ เวลาเช้าฉันแล้ว สรงพระมุรธาภิเษก เวลาเที่ยงพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการถวายชัยมงคล ถ้าปีที่เป็นปกติไม่มีการไว้ทุกข์ในราชตระกูล มีการเลี้ยงโต๊ะในเวลาค่ำ ก็งดสวดมนต์ไว้ ต่อวันที่ ๒๒ พระสงฆ์มหานิกายจึงได้สวดมนต์ที่ท้องพระโรง วันที่ ๒๓ เช้าฉัน แล้วจึงได้มีเทศนาต่อไปอีก ๔ กัณฑ์ ถ้าเช่นนี้งานเป็น ๕ วัน ถ้าไม่มีเลี้ยงโต๊ะ พระสงฆ์มหานิกายสวดมนต์ ในวันที่ ๒๑ วันที่ ๒๒ ฉันงานก็เป็น ๔ วัน แต่การเทศนานั้นไม่แน่ บางเวลามีพระราชกิจอื่นหรือไม่ทรงสบายก็เลื่อนวันไปจนพ้นงานก็มี สวดมนต์ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ๓ วัน มักจะเริ่มในวันที่ ๑๙, ๒๐, ๒๑ บางปีเลื่อนไปวันที่ ๒๐, ๒๑, ๒๒ การที่เลื่อนไปเลื่อนมา มักจะเป็นด้วยการเฉลิมพระชนมพรรษากระชั้นกันกับฉลองพระชนมพรรษานั้นอย่างหนึ่ง กระชั้นพระราชพิธี

---

(๑) พระยาโชฎึก (เถียร ต้นสกุล โชติกะเสถียร) เป็นข้าหลวงเดิมทั้งสามีภรรยา

ถือน้ำสารทอย่างหนึ่ง เป็นปีเปลี่ยนทักษา ซึ่งต้องสรงพระมุรธาภิเษก ตรงกำหนดเวลาเต็มนั้นอย่างหนึ่ง จึงจะกำหนดเอาแน่ทีเดียวนักไม่ได้ จำจะต้องพึ่งหมายสงกรานต์ หรือหมายที่ลงในราชกิจจานุเบกษาตามปีเป็นประมาณด้วย

สวดมนต์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

การสวดมนต์ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เกิดขึ้นด้วยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเคารพต่อพระมหามณีรัตนปฏิมากรเป็นอย่างยิ่ง ถ้าการพระราชพิธีใหญ่ ๆ อันใดเช่นบรมราชาภิเษก โสกันต์เขาไกรลาศ ก็โปรดให้ล่ามสายสิญจน์มาแต่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ถึงพระแท่นมณฑลด้วยเหมือนอย่างพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ ด้วยแต่ก่อนพระมหามณีรัตนปฏิมากร เคยเชิญมาตั้งในพระแท่นมณฑลด้วยทุกครั้ง พึ่งเลิกเสียเมื่อเชิญขึ้นประดิษฐานบนพระเบญจาสูงตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ในการเฉลิมพระชนมพรรษานี้ ก็นับว่าเป็นการใหญ่ ถึงว่าจะล่ามสายสิญจน์มา ก็ยังเป็นการสมควรที่จะทรงสักการบูชาพระมหามณีรัตนปฏิมากร ในเวลาที่เป็นมหาสมัยมงคลการนั้น จึงได้โปรดให้มีเทียนพระมหามงคลและเทียนเท่าพระองค์ด้วยสำรับหนึ่ง มีพระสงฆ์สวดมนต์วันละ ๕ รูป เปลี่ยนทั้ง ๓ วัน เป็น ๓ สำรับ ตามในบริเวณพระอุโบสถ หลังพนักกำแพงแก้วตั้งโดมรายรอบ แต่ครั้นมาถึงในแผ่นดินปัจจุบันนี้ มีการตกแต่งศาลาราย และกำแพงแก้วพระพุทธปรางค์ปราสาท พระศรีรัตนเจดีย์เพิ่มเติมขึ้นอีก ในพระอุโบสถก็จุดเทียนรายจงกลตามชั้นบุษบก และมีเทียนเถาเล่มใหญ่ ๆ จุดที่ตรงหน้าพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ข้างละ ๗ เล่มด้วย ตรงพระทวารกลางขึ้นไป ตั้งเสาดิ่งจงกลบูชาเทวดานพเคราะห์ ๙ ต้น มีรูปเทวดาปักประจำทุกต้น มีเทียน ธูป ดอกไม้ ฉัตร ธง ตามสีและตามกำลังของเทวดานั้น ๆ เมื่อเสด็จออกทรงถวายไตรย่าม พระสงฆ์ที่มาคอยสวดมนต์รับออกไปครองผ้าแล้ว ทรงจุดเทียนพระมหามงคล และเทียนเท่าพระองค์ เทียนพานตามหน้าพระแล้วเสร็จ หอพระสงฆ์กลับเข้านั่งที่พร้อม จึงได้ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ

ทองใหญ่ สังฆการีว่าวิปัตติทีเดียว ไม่ต้องทรงศีล แล้วเสด็จทรงจุดเทียนธูปตามจงกลบูชาเทวดานพเคราะห์ เจ้ากรมปลัดกรมโหรว่าบูชาเทวดาด้วยภาษาโหร และแปลเป็นภาษาไทยตามลำดับที่เวียนของพระเคราะห์นั้น ๆ ไม่ได้ประทับอยู่จนเวลาสวดมนต์จบด้วยมีการพระราชกุศลอยู่ข้างใน การที่เสด็จพระราชดำเนินวัดพระศรีรัตนศาสดารามเช่นนี้เหมือนกันทั้งสามวัน แต่เวลาเช้าไม่ได้เลี้ยงพระ รอไว้มาฉันต่อวันพระสงฆ์มหานิกายฉันในวันที่ ๒๒ หรือ ๒๓ และได้รับของไทยทานเหมือนกับพระสงฆ์มหานิกายที่สวดมนต์ในท้องพระโรง ฯ

สวดมนต์เสดาะพระเคราะห์

การสวดมนต์เสดาะพระเคราะห์นี้ พึ่งมาเกิดขึ้นเมื่อปีขาล สัมฤทธิศก ๑๒๔๐[๑] ซึ่งเป็นปีเปลี่ยนทักษา พระเสาร์รักษาพระชนมายุ ซึ่งเป็นธรรมเนียมที่จะต้องมีโหรบูชารับส่งตามแบบแต่ก่อน การเฉลิมพระชนมพรรษา ตั้งแต่ปีมะแม ตรีศก ๑๒๓๓ มาทรงบำเพ็ญแต่พระราชกุศลอย่างเดียว มิได้มีการบูชาเทวดาหรือบูชาพระเคราะห์อย่างหนึ่งอย่างใดซึ่งเกี่ยวข้องกับโหรเลย เพราะทรงทำตามอย่างที่เคยทรงมาแต่เมื่อยังทรงผนวชเป็นสามเณรอยู่ เป็นการในพระพุทธศาสนาแท้ ครั้นเมื่อถึงกำหนดที่จะเปลี่ยนทักษาไปเข้าแบบอย่างพระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อน ที่เมื่อถึงกำหนดเช่นนี้ต้องทำการรับส่งอย่างไสยศาสตร์ ซึ่งเป็นราชประเพณีมีมามิได้ขาด สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ[๒] จึงได้ทรงจัดการตามแบบอย่างแต่ก่อน คือจะให้มีโหรบูชาเสดาะพระเคราะห์รับส่งด้วย แต่ท่านไปทรงคิดตำราบูชาขึ้นใหม่ให้ดีกว่าที่โหรทำเหลว ๆ มาแต่ก่อน คือให้มีการสวดมนต์แทรกด้วยในระหว่างบูชาเทวดานับเป็นธรรมพลี แต่ก่อน ๆ ก็เห็นจะมีตำราทำมา แต่ข้าพเจ้าไม่เคยทำและไม่ได้เคยเห็นเป็นแต่ได้ยินเล่า เขาจัดคาถาต่าง ๆ ตามองค์เทวดา ว่าเทวดาองค์นั้นเสวยอายุ ให้สวดคาถาอย่างนั้นกี่จบตามกำลังวัน คือพระอาทิตย์สวด อุเทตยญฺจกฺขุมา ๖ จบ พระจันทร์สวด ยนฺทุนฺนิมิตฺตำ ๑๕ จบ พระอังคารให้สวด ยสฺสานุภาวโตยกฺขา ๘ จบ พระพุธให้สวด

---

(๑) พ.ศ. ๒๔๒๑

(๒) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์

สพฺพาสีวิสชาตีนำ ๑๗ จบ พระเสาร์ให้สวด ยโตหำ ๑๐ จบ พระพฤหัสบดีให้สวด ปุเรนฺตมฺ โพธิสมฺภาเร นิพฺพตฺตำ โมรโยนิยำ ๑๙ จบ พระราหูให้สวด กินฺนุสนฺตรมาโนว ๑๒ จบ พระศุกร์ให้สวด อปฺปสนฺเนหินาถสฺส ๒๑ จบ พระเกตุให้สวด ชยนฺโต ๙ จบ จะสวดสลับกับโหรหรือสวดคนละทีอย่างไรก็ไม่ทราบเลย แต่ท่านทรงเห็นว่าโคมแท้ จึงได้ไปปรึกษาเจ้าคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดราชประดิษฐ์ จัดพระสูตรที่มีกำหนดนับได้ตรงกันกับกำลังเทวดา เช่นอริยมรรค ๘ ตรงกับพระอังคารเป็นต้น ถ้าที่ไม่ครบ ก็ใช้ ๒ สูตร ๓ สูตร พอให้บรรจบครบจำนวนกำลังวันจัดเป็นส่วนของเทวดาองค์นั้น ๆ ตามลำดับ คือพระอาทิตย์สวดอนุตริย ๖ พระจันทร์สวดจรณ ๑๕ พระอังคารสวดอัฏฐังคิกมรรค ๘ พระพุธสวดพละ ๕ อินทรีย์ ๕ โพชฌงค์ ๗ รวม ๑๗ พระเสาร์สวดทสพลญาณ ๑๐ พระพฤหัสบดีสวดทสสัญญา ๑๐ อนุบุพพวิหาร ๙ รวม ๑๙ พระราหูสวดสติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ รวม ๑๒ พระศุกร์สวดอริยทรัพย์ ๗ สัปปุริสธรรม ๗ สัมมาสมาธิปริกขาร ๗ รวม ๒๑ พระเกตุสวดอาฆาตวัตถุ ๙ มีคาถาแผ่ส่วนบุญและให้พรเจ้าของงานผู้ที่บูชาแทรกสลับไปทุกหมวด ถ้อยคำที่โหรจะบูชานั้นก็แต่งใหม่ ให้เป็นภาษามคธดีขึ้นกว่าภาษาโหรเดิม ที่เป็นคำไทยก็ใช้เรียงเป็นคำร่าย โหรเริ่มบูชาไหว้ครู และบูชานพเคราะห์ทั่วกันก่อน แล้วพระสงฆ์เริ่มสวดมนต์ตั้งแต่นโมไปจนจบคาถาที่สำหรับสวดก่อนสูตรต่าง ๆ แล้วหยุดไว้ โหรจึงบูชาเทวดารายองค์ ตั้งแต่อาทิตย์เป็นต้นไป ว่าภาษามคธเป็นทำนองสรภัญญะแล้วว่าภาษาไทยแปล เชิญเทพดาองค์นั้นกับทั้งบริวารให้รับอามิสพลี ธรรมพลี และให้ป้องกันรักษาเจ้าของงานผู้ทำ พอจบองค์หนึ่งหยุดไว้ พระสงฆ์สวดสูตรต่าง ๆ สลับกันไปทุก ๆ องค์เทวดา เมื่อหมดแล้วโหรจึงได้ว่าคำอธิษฐาน และคำให้พรรวบท้ายอีกครั้งหนึ่ง พระสงฆ์ก็สวดคาถาให้พรรวบท้ายแล้วสวดคาถาเมตตสูตร ขันธปริตร และท้ายสวดมนต์จึงเป็นอันจบ อยู่ใน ๔ ชั่วโมง ๕ ชั่วโมง วิธีที่สวดเช่นนี้ กรมสมเด็จ ฯ ท่านทรงทำที่วังมาช้านานแล้ว ครั้นเมื่อถึงปีขาล สัมฤทธิศก ๑๒๔๐ เป็นเวลาที่จะต้องทำการบูชาเทวดาเสดาะเคราะห์ตามแบบอย่างเก่า ท่านจึงได้นำแบบใหม่นี้

มาแก้ไขตกแต่งถ้อยคำให้ต้องกันกับการหลวง มาขอให้ทำเสียอย่างใหม่ ด้วยอย่างเก่านั้นเร่อร่าแหลกเหลวนัก ครั้นเมื่อได้ทำในปีขาลนั้นเป็นคราวแรกแล้ว ปีต่อ ๆ มาท่านก็ขอให้ทำเหมือน ๆ กันต่อไปตามเคยที่ได้ทำแล้ว จึงได้มีการสวดเสดาะพระเคราะห์ล่วงหน้าก่อนวันสวดมนต์ใหญ่ขึ้นอีกวันหนึ่ง

การที่จัดพระแท่นมณฑลในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ก็เป็นอันพึงมีใหม่ขึ้นในครั้งนั้นเหมือนกัน พระแท่นมณฑลองค์น้อยระบาย ๓ ชั้นทำขึ้นใหม่องค์หนึ่ง ตั้งพระพุทธรูปในแบบพระแท่นมณฑลอย่างเตียงฝรั่งตั้งพระพุทธรูปนอกแบบ และเทวรูปเครื่องบูชาเทวดาพระแท่นหนึ่ง แต่พระพุทธรูปและเทวรูปซึ่งตั้งบนพระแท่นทั้งสองนั้น เกิดขึ้นตามลำดับแล้วผลัดเปลี่ยนกันไปตามกาลสมัย จะว่ายืนที่เป็นแน่ไม่ได้

การสวดมนต์พระสงฆ์ธรรมยุติกา

การที่จัดตกแต่งพระที่นั่งและสวดมนต์ทั้งปวง คงตามแบบเดิมตั้งแต่เริ่มมีการเฉลิมพระชนมพรรษาขึ้น ไม่ได้ยักเยื้องเปลี่ยนแปลงเลย คือตั้งม้าหมู่บนพระที่นั่งเศวตฉัตรที่ม้ากลางตั้งพระพุทธรูปไชยวัฒน์สำหรับแผ่นดินปัจจุบันนี้ พระพุทธรูปประจำพระชนมพรรษาวัน และพระพุทธรูปประจำพระชนมพรรษาปี ม้าสองข้างและตรงหน้าตั้งเชิงเทียนพานพุ่มเครื่องนมัสการพอสมควร ที่ม้าหน้าและที่พื้นพระแท่นตั้งพระเต้าเครื่องสรงมุรธาภิเษกต่าง ๆ ทั้งขันหยกเชิงเทียนมีเทียนทองบ้าง เหมือนอย่างพระราชพิธีทั้งปวง ตามชั้นเตียงลาก็ตั้งเชิงเทียนพานพุ่ม ที่ฐานเฉียงตั้งต้นไม้ทองเงิน ๔ ทิศ และมีระย้าโคมไฟขวดบ้างดอกไม้ตั้งรอบที่พระแท่นถมตั้งเทียนพระมหามงคลเท่าองค์พระพุทธรูปประจำพระชนมพรรษา กลางตั้งโต๊ะถมวางครอบพระเกี้ยวยอดทรงเดิม และครอบมยุรฉัตรตั้งพานพุ่มทองคำ ๒ ชั้นสลับรายกันกับเชิงเทียนตามสมควร เครื่องนมัสการโต๊ะทองคำลงยาราชาวดี ข้างพระแท่นเศวตฉัตรตั้งตู้เทียนเท่าพระองค์ทั้งสองข้าง บนพระที่นั่งบุษบกตั้งเครื่องศิริราชกกุธภัณฑ์และพระแสงประจำรัชกาล มีเครื่องนมัสการทองน้อยด้วยสำรับหนึ่ง

พระสงฆ์ที่สวดมนต์นั้น ทรงพระราชดำริว่า เมื่อการฉลองพระชนมพรรษาใช้พระสงฆ์เท่าองค์พระพุทธรูปแล้ว ครั้นการเฉลิมพระชนมพรรษาจะใช้พระสงฆ์เท่าจำนวนนั้นอีก เวลานั้นพระชนมายุน้อย พระสงฆ์ที่จะสวดก็น้อยรูป การที่จะบำเพ็ญพระราชกุศลก็น้อยไป ไม่สมควรกับที่เป็นการใหญ่ ด้วยการเสด็จพระเคราะห์และการที่พระสงฆ์มหานิกายสวดอีกวันหนึ่งนั้นยังไม่มี จึงได้โปรดให้นิมนต์พระสงฆ์ธรรมยุติกาสวดมนต์ ๖๐ รูปประจำเสมอทุกปีไม่ขาดลง เพราะเหตุที่การฉลองพระชนมพรรษา ได้สวดธัมมจักกัปปวัตนสูตรไว้แล้วในการเฉลิมพระชนมพรรษา จึงได้เริ่มสวดมหาสมัยสูตรก่อนแล้วจึงได้สวดเจ็ดตำนาน ทรงถวายไตรและย่ามโหมดเทศก่อนเวลาสวดมนต์ เหมือนการฉลองพระชนมพรรษา รุ่งขึ้นเช้าพระสงฆ์รับพระราชทานฉัน และถวายชยันโตในเวลาสรงมุรธาภิเษก การสรงพระมุรธาภิเษกนั้นก็เหมือนกับสรงมุรธาภิเษกอื่น ๆ แปลกแต่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ถวายน้ำครอบพระกริ่ง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานไว้สำหรับพระองค์ท่าน ครั้นเมื่อล่วงมาถึงปีจอ ฉศก ๑๒๓๖ เมื่อสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์วัดราชประดิษฐ์ได้เป็น พระกรรมวาจาจารย์ในเวลาทรงผนวชแล้ว จึงได้โปรดให้ถวายน้ำเต้าศิลาอีกรูปหนึ่ง บรรดาพระเถระในธรรมยุติกา ก็มีน้ำพระพุทธมนต์ส่งมาองค์ละเต้าศิลา แต่มิได้ถวายเอง เจ้าพนักงานนำขึ้นถวาย

เต้าศิลานี้มีมาแต่ครั้งแผ่นดิน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้กลึงขึ้น จะมีจำนวนเดิมมากน้อยเท่าไรไม่ทราบ แล้วพระราชทานไปไว้ตามพระเถระในธรรมยุติก เมื่อถึงเวลาเฉลิมพระชนมพรรษาแล้ว ก็ต่างองค์ต่างทำน้ำมนต์ถวายเข้ามาทุก ๆ รูป ครั้นเมื่อถึงรัชกาลปัจจุบันนี้ทำการเฉลิมพระชนมพรรษา ท่านก็ทำส่งเข้ามาตามเคย เป็นการแปลกขึ้นกว่าสรงมุรธาภิเษกอื่น ๆ แต่พระเต้าศิลาของพระเท่านี้

เมื่อสรงมุรธาภิเษกแล้ว ทรงถวายเครื่องไทยทานพระสงฆ์อยู่ในองค์ละ ๓–๔ สิ่ง เป็นเสร็จการในส่วนเวลานั้น การที่ทำน้ำมนต์กับเทียนครอบพระกริ่งที่ท้องพระโรงนี้ ใช้ทำในเวลาสวดมนต์วันที่ ๒๐ ไม่ได้รอไว้ต่อเวลาเหมือนอย่างการฉลองพระชนมพรรษา

สวดมนต์พระสงฆ์มหานิกาย

การสวดมนต์พระสงฆ์มหานิกายแต่เดิมก็ไม่มี เกิดขึ้นพร้อมกันกับปีที่สวดมนต์เสดาะพระเคราะห์ เพื่อจะให้เป็นสวดมนต์ ๓ วัน แต่ครั้นเมื่อพระสงฆ์เคยได้รับพระราชทานหนหนึ่งแล้ว ครั้นจะงดเว้นเสียดูก็ไม่สู้ควร จึงได้โปรดเกล้า ฯ ให้มีการสวดมนต์พระสงฆ์มหานิกายติดต่อมาทุกปี กำหนดพระสงฆ์ ๓๐ รูป ทรงถวายผ้าไตร ย่ามสักหลาด เหมือนอย่างพระสงฆ์สวดมนต์ที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามตามแบบนั้น ในวันพระสงฆ์มหานิกายนี้สวดสิบสองตำนาน แต่ที่ยักเยื้องไปเป็นอย่างอื่นบ้างก็มี การทั้งปวงก็เหมือนกับวันสวดมนต์ใหญ่ เว้นแต่วันเลี้ยงพระนั้น พระสงฆ์ที่สวดมนต์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ๓ สำรับ ๑๕ รูป มาฉันด้วย จึงรวมพระสงฆ์ฉันเป็น ๔๕ รูป ทรงถวายเครื่องไทยทานเหมือนกัน

ถวายเทศนา

การถวายเทศนานี้ มีมาแต่เริ่มตั้งการเฉลิมพระชนมพรรษา เทศน์เนื้อความตามแบบที่มีมาแต่รัชกาลที่ ๔ คือมงคลสูตรกัณฑ์ ๑ รัตนสูตรกัณฑ์ ๑ เมตตสูตรกัณฑ์ ๑ เทวตาทิสสนกถากัณฑ์ ๑ ประจำ ที่ไม่ได้เปลี่ยนแปลงพระสงฆ์รูปใดเทศน์ก็ยืนตัว เว้นไว้แต่ชราอาพาธจึงได้ผลัดเปลี่ยน แต่ก่อนมาเริ่มงานก็ถวายเทศน์ก่อนสวดมนต์ คือมงคลสูตร รัตนสูตร ๒ กัณฑ์ เหลือไว้ภายหลังฉันเช้าแล้ว ๒ กัณฑ์ เทศน์ก่อนนั้นมีสายสิญจน์โยงไปที่ธรรมาสน์ พระสงฆ์ที่เทศน์ถือกลุ่มสายสิญจน์ด้วย ครั้นตกมาชั้นหลังเมื่อมีสวดมนต์เสดาะพระเคราะห์และเลี้ยงพระเช้าเสียแล้วไม่มีเวลาว่าง จึงได้เลื่อนเทศนาไปไว้วันเลี้ยงพระ-มหานิกายทั้ง ๔ กัณฑ์ แต่บางปีก็เลื่อนต่อไปอีกจนนอกงานก็มี แล้วแต่เวลาว่างจะมีเมื่อใด เครื่องกัณฑ์เทศนานั้นเหมือนเทศนาวิเศษเป็นแต่เปลี่ยนไตรย่าม เป็นของสำหรับเฉลิมพระชนมพรรษา และเพิ่มเติมเครื่องไทยทานต่าง ๆ บ้าง มีเงินประจำกัณฑ์ ๑๐ ตำลึง และเครื่องกัณฑ์ขนมด้วย

การแจกทาน

แจกทานนั้น ได้มีในการเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปีชวด ฉศก ๑๒๒๖ ครั้งหนึ่ง ในแผ่นดินปัจจุบันนี้ ตั้งแต่เริ่มมีการเฉลิมพระชนมพรรษามา ก็ได้เคยพระราชทานผ้า ๒ สำรับ เงิน ๑๐ ตำลึง แก่ข้าราชการที่สูงอายุ มีกำหนดเท่าปีพระชนมายุ ทวีขึ้นทุกปีตามลำดับ แบ่งเป็นฝ่ายหน้ากึ่งหนึ่ง ฝ่ายในกึ่งหนึ่ง ฝ่ายหน้านั้นเป็นข้าราชการที่เข้ามาในการเฉลิมพระชนมพรรษาโดยมาก แต่ฝ่ายในมักเป็นข้าราชการที่ชราพิการ ไม่ได้ทำราชการแล้ว มาแต่บ้านบ้าง แต่เรือนบ้าง จึงโปรดให้มีสำรับเลี้ยงอาหารด้วย แต่ก่อนมาเมื่อผู้ซึ่งได้รับพระราชทานต่อพระหัตถ์แล้ว ก็ถวายพรตามใจตัวจะกล่าว บางทีก็นิ่งเฉย ๆ ไปบ้าง ครั้นเมื่อพระยาศรีสุนทรโวหาร[๑] ท.จ. คนนี้เป็นผู้กะบัญชีข้าราชการฝ่ายหน้า เห็นว่าเมื่อข้าราชการได้รับพระราชทานแล้วถวายพรอย่างไหล ๆ เลื่อน ๆ บ้าง ไม่ได้ถวายพรบ้าง รำคาญมาหลายปีจึงได้คิดผูกคาถาถวายชัยเป็นภาษามคธ และแปลเป็นคำไทยให้ว่าทุกคน คือว่า ชยตุ ชยตุ เทโว นิรามโย นิรุปทฺทโว ทีฆายุโก อโรโคจ โสตฺถินา เนตุ เมทนึ ขอให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระเจริญพระชนมายุยิ่งกว่าร้อยพรรษา คำถวายชัยเช่นนี้ ได้ใช้อยู่แต่ข้าราชการฝ่ายหน้า ข้าราชการฝ่ายในยังบ่นพึม ๆ พำ ๆ หรือนิ่ง ๆ อยู่อย่างเก่า เพราะไม่มีใครแนะนำสั่งสอน ทรงพระราชดำริว่า ครั้นจะให้ท่องให้บ่นตามแบบข้าราชการฝ่ายหน้า ก็จะเป็นที่เดือดร้อน เพราะอยู่ข้างจะชราหลงใหลพั้นเพื่อน หรือซึมซาบอย่างยิ่งอยู่ด้วยกันโดยมาก จึงโปรดให้เป็นไปตามอย่างแต่ก่อน ส่วนที่แจกทานราษฎรนั้นพระราชทานตามพระชนมายุวัน กำหนดขึ้นวันละสลึงแต่เดิมมา ถ้าปีใดเป็นปีที่มีพระราชกุศลวิเศษ ก็พระราชทานมากขึ้นอีกส่วนหนึ่ง

---

(๑) พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)

การประชุมพระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการถวายชัยมงคล

ธรรมเนียมนี้ได้เกิดมีขึ้นเมื่อเฉลิมพระชนมพรรษาใหญ่ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปีชวด ฉศก ๑๒๒๖ นั้น เสด็จพระราชดำเนินออกบนพระที่นั่งเศวตฉัตร พระที่นั่งอนันตสมาคมอย่างแขกเมืองใหญ่ ฝ่ายพระบรมวงศานุวงศ์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนนรานุชิต เป็นผู้ทรงอ่านคำถวายชัยมงคลฝ่ายข้าราชการ เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (๑) ซึ่งยังเป็นเจ้าพระยาธรรมาธิกรณ์เป็นผู้อ่าน ด้วยท่านทั้ง ๒ นี้เป็นผู้มีชนมายุมากกว่าพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการทั้งปวงเมื่อเจ้านายอ่านคำถวายชัยมงคลแล้ว ถวายบังคม ๓ ครั้งเหมือนอย่างขุนนาง เป็นครั้งแรกที่ข้าพเจ้าได้เคยเห็น ข้าราชการก็เหมือนกัน แต่ไม่มีพระราชดำรัสอันใด เป็นแต่พระราชทานพรย่อ ๆ เล็กน้อยแล้วก็เสด็จขึ้นในเวลาประชุมใหญ่นั้น พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ได้เสด็จลงมา เพราะเป็นเวลาทรงพระประชวรอยู่ข้างจะซูบผอมมากอยู่แล้ว แต่ครั้นเวลาเย็น ทรงพระอุตสาหะเสด็จลงมา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ไม่ทรงทราบ เวลานั้นข้าราชการก็ไม่สู้มีใคร ข้าพเจ้าเดินดูเครื่องตกแต่งในพระที่นั่งอนันตสมาคมอยู่ไม่ทันรู้ตัว เสด็จขึ้นมาจับศีรษะสั่นเหลียวหลังไปจึงเห็น ตกใจเป็นกำลัง รับสั่งให้เข้าไปกราบทูลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินออกมา พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าถวายของและถวายชัยมงคล ครู่หนึ่งก็เสด็จกลับด้วยไม่ทรงสบาย ดูเหมือนจะเป็นครั้งที่สุดที่ได้เสด็จลงมาพระบรมมหาราชวังในเวลานั้น คนต่างประเทศก็มีถวายชัยมงคลเหมือนกัน แต่เป็นคนละเวลากับข้าราชการ ไม่ได้เสด็จขึ้นพระที่นั่งและไม่สู้จะเป็นการพร้อมกันครั้งเดียวนัก

อนึ่ง ในการเฉลิมพระชนมพรรษานี้ มีการปล่อยปลาตามแบบเฉลิมพระชนมพรรษาครั้งปีชวด ฉศก ๑๒๒๖ เป็นราคาวันละ ๑๐ ตำลึง กรมวังทูลถวายพระราชกุศลตามแบบ

---

(๑) นามเดิม บุญศรี ต้นสกุล บุรณศิริ

ในวันที่ ๒๑ มียิงบั้นใหญ่สลุต ทั้งทหารบกและเรือรบซึ่งจอดรายอยู่ในลำน้ำแต่ก่อนมาใช้เวลาละ ๒๑ นัด ยิงเวลาเช้า ๒ โมง เวลาเที่ยง เวลาบ่าย ๕ โมง ตั้งแต่ปีมะเมีย จัตวาศก ๑๒๔๔[๑] ปีรัตนโกสินทรศก ๑๐๐ จึงได้ยิงถ้วนกัน ๓ เวลา ครบ ๑๐๑ นัด

การแต่งประทีปในพระบรมมหาราชวังเป็น ๕ คืน แต่ข้างนอกแต่ง ๓ คืน เพราะการที่แต่งประทีปไม่ได้เป็นการกะเกณฑ์ ผู้ที่ตกแต่งก็อยากจะได้ถวายตัวให้ทอดพระเนตร จึงได้เสด็จพระราชดำเนินประพาสตามลำน้ำ ในเวลากลางคืนวันที่ ๒๑ ทุกปีเสมอมามิได้ขาดกระบวนเสด็จพระราชดำเนินนั้น ใช้เรือไฟลำเล็ก ๆ แล่นขึ้นไปเหนือน้ำก่อนแล้วจึงได้ล่องลงไปข้างล่าง เมื่อเสด็จพระราชดำเนินถึงหน้าบ้านหน้าห้างใหญ่ ๆ บางราย ก็จุดพลุแทนบั้นสลุต ๒๑ นัดบ้าง จุดพุ่มพะเนียงกรวดตะไลดอกไม้เทียนต่างสีบ้าง ตามแต่ผู้ใดจะหาได้ เป็นการแสดงความชื่นชมยินดี

และในวันที่ ๒๑ นั้น เจ้าพระยาภาณุวงศมหาโกษาธิบดี เมื่อยังว่าการต่างประเทศจัดการเชิญคนต่างประเทศประชุมเต้นรำที่บ้านให้เป็นการเฉลิมพระชนมพรรษาขึ้น เมื่อทรงทราบจึงได้พระราชทานเงินทุนในการที่จะใช้จ่ายนั้นให้ ต่อมาก็มีการเต้นรำเช่นนั้นเสมอมาทุกปี เมื่อเสด็จพระราชดำเนินกลับขึ้นมาแต่ลำแม่น้ำ ก็หยุดประทับที่ศาลาว่าการต่างประเทศให้คนต่างประเทศได้เฝ้าครู่หนึ่ง แล้วจึงเสด็จคืนพระบรมมหาราชวัง ครั้นเมื่อพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศวโรประการ ว่าการต่างประเทศ ย้ายการเต้นรำมาที่วังสราญรมย์ การเสด็จพระราชดำเนินประพาสลำน้ำคงอยู่ ต่อเมื่อเสด็จพระราชดำเนินกลับแล้ว จึงได้เสด็จพระราชดำเนินประพาสทางบก ประทับที่วังสราญรมย์ให้คนต่างประเทศเฝ้าเหมือนอย่างแต่ก่อน

การเฉลิมพระชนมพรรษานี้ จะว่าให้ละเอียดเป็นแน่นอนไปทีเดียวไม่ได้ ด้วยการยังเป็นปัจจุบันแท้ มีลักษณะที่แปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัยเป็นคราว ๆ เมื่อก่อนมาแรกที่

---

(๑) พ.ศ. ๒๔๒๕

จัดตั้งมิวเซียมขึ้นที่ศัลลักษณสถาน(๑) ในการเฉลิมพระชนมพรรษาก็เปิดให้ราษฎรมาดู ราษฎรพากันมาดูวันหนึ่งหลาย ๆ พันคน จนกว่าจะแล้วงานนับด้วยหมื่น ได้เปิดมาหลายปี ครั้นเมื่อจัดการยักย้ายไปอย่างอื่น ก็ไม่ได้เปิดการพระราชกุศลที่เป็นวิเศษ บางปีก็มีตามกาลสมัย คือเวลาข้าวแพง พระราชทานข้าวสารองค์ละถัง และปลาเค็ม แก่พระสงฆ์ทั่วทั้งแขวงจังหวัดกรุงเทพ ฯ เวลาที่ตั้งพระราชบัญญัติพิกัดเกษียณอายุ ก็จ่ายพระราชทรัพย์พระคลังข้างที่ออกช่วยทาสปล่อยให้เป็นไทยหลายสิบคน เวลาเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสเกาะสีชัง ซึ่งเป็นที่คนป่วยไข้ออกไปอยู่รักษาตัว ก็บริจาคพระราชทรัพย์พระคลังข้างที่พระราชทานให้สร้างอาศัยสถาน สำหรับคนป่วยไข้ออกไปอยู่เปลี่ยนลมอากาศ การเหล่านี้มีพิเศษเปลี่ยนแปลงกันไปไม่เสมอทุกปี และไม่เหมือนกันทุกครั้ง จึงไม่ว่าลงเป็นแบบใดแน่.

---

(๑) คือตึกใหญ่หน้าประตูพิมานไชยศรี ต่อมาเป็นหอพระสมุดอยู่คราวหนึ่ง และบัดนี้เป็นศาลาสหทัยสมาคม

โลกมีทางรอดได้ เพราะกตัญญูกตเวที

โดย

พุทธทาส ภิกขุ

คนทุกคนในโลก มีชีวิตอยู่ได้ และมีความสะดวกสบายอยู่ได้ เพราะอาศัยความรู้สติปัญญาความสามารถของผู้อื่น อันมีจำนวนมากจนนับไม่ไหว หากไร้ปัจจัยอันสำคัญนี้เสียแล้วเขาจะต้องตายแล้วตั้งแต่ออกจากท้องมารดาใหม่ ๆ เพราะไม่มียาจะกิน ไม่มีผ้าจะห่ม ไม่มีหลังคาจะอาศัย เขาไม่รู้จักหน้าค่าตาของผู้ให้กำเนิด การประกอบยา การทำเครื่องนุ่งห่ม การทำที่อยู่อาศัย และวิชาความรู้ต่าง ๆ แต่เขาก็เป็นหนี้บุญคุณของบุคคลเหล่านั้นมาเสียแล้วตั้งแต่ในท้องแม่ ฉะนั้น คนทุกคนมีความผูกพันในทางหนี้บุญคุณต่อกันและกันจนนับไม่ไหว โดยไม่ต้องกล่าวถึงบิดามารดาครูบาอาจารย์ ซึ่งเป็นหนี้บุญคุณอยู่เหนือศีรษะโดยตรงเลย แม้การที่คนในประเทศหนึ่งได้เป็นหนี้บุญคุณของคนในประเทศอื่น ก็เป็นสิ่งที่จะพิจารณาเห็นได้ไม่ยากเลย

ความรู้และยอมรับรู้ในบุญคุณของผู้อื่น ที่มีอยู่เหนือตนนี้เรียกว่ากตัญญุตา การพยายามทำตอบแทนบุญคุณนั้น ๆ เรียกว่ากตเวทิตา คนผู้รู้บุญคุณท่านเรียกว่าคนกตัญญู คนที่ทำตอบแทน เรียกว่าคนกตเวที กตัญญูกตเวทิตา ความรู้บุญคุณท่านแล้วทำตอบแทนให้ปรากฏ นี้เป็นธรรมประคองโลกให้เป็นอยู่ได้ และอยู่ด้วยความสงบสุข

คนในโลกแต่ละคน ยิ่งไม่รับรู้ในความที่ตนเป็นหนี้บุญคุณของกันและกันอย่างที่จะแยกกันไม่ออกยิ่งขึ้นเพียงใด ก็ยิ่งทำให้โลกเต็มไปด้วยความแข่งขันแย่งชิง โหดร้ายทารุณและเกิดลัทธิการเมืองอันทำโลกให้ระส่ำระสายมากยิ่งขึ้นเพียงนั้น ฉะนั้น ความสนใจในธรรมะคือ ความกตัญญูกตเวทิตาธรรมนี้ นับว่าเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งทีเดียว ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามทั้งหลายของคนไทยเรา ล้วนแต่มีความกตัญญูกตเวทีเป็นที่ตั้งอันสำคัญ และทั้งเป็นไปเพื่อรักษาและส่งเสริมคุณธรรมข้อนี้ ให้ยังคงมีอยู่ในโลกนี้อย่างแน่นแฟ้นพร้อมกันไปในตัว

คนอกตัญญูอย่างยิ่ง คือคนที่ไม่ยอมรับว่าทุกคนในโลกเป็นหนี้บุญคุณต่อกันอย่างแน่นแฟ้น

คนที่มีความกตัญญูถึงที่สุด ก็คือคนที่ยอมรับว่า แม้แต่สัตว์พาหนะเช่น วัว ควาย ก็เป็นสิ่งที่มีบุญคุณ อย่าต้องกล่าวถึงบิดามารดาครูบาอาจารย์เลย ถ้าใครยอมรับรู้ในบุญคุณของวัวและควายเป็นต้นแล้ว บ้านเมืองนั้นจะเต็มไปด้วยความสงบสุข เพราะมีแต่คนใจสูงรู้จักตอบแทนคุณแม้แก่วัวและควาย แล้วจะเบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งมีบุญคุณต่อกันยิ่งไปกว่าวัวและควายได้อย่างไรเล่า บ้านเมืองนั้นจะอุดมสมบูรณ์ด้วยวัวควายพันธุ์ที่ดีมีคุณภาพสูง มีมนุษย์ใจสูงเป็นเจ้าของ ขยันทำมาหากินโดยปราศจากการเบียดเบียนกันแม้แต่น้อย ส่วนบิดามารดาครูบาอาจารย์นั้น ไม่ต้องกล่าวถึง เพราะจะตั้งอยู่ในฐานะเป็นเทวดาหรือเป็นปูชนียบุคคลอยู่เหนือเศียรเกล้าของทุกคนทั่วไปจริง ๆ

คนมีความกตัญญูละเอียดยิ่งกว่านั้น ย่อมรู้จักบุญคุณของป่าไม้ ทุ่งนา ห้วยหนองคลอง ลำธาร ถนนหนทาง และสิ่งสาธารณะอื่น ๆ กระทั่งดอกไม้และผีเสื้อ ซึ่งบินไปมาอยู่โดยปราศจากความรู้จักมักคุ้นกับผู้ใด ผู้ไม่รู้คุณของป่า ย่อมทำลายป่าเสียด้วยความเห็นแก่ตัวข้างเดียวจนลูกหลานไม่มีไม้จะปลูกเรือนกันอีกต่อไป จนห้วยหนองคลองลำธารเหือดแห้งเพราะป่าอันเป็นที่กำเนิดน้ำนั้นถูกทำลายหมด ไม่มีความชื้นของป่าอันจะคายน้ำออกมาเป็นลำธาร และจะดึงดูดเมฆฝนให้มาตกเป็นฝนในที่นั้นจนเพียงพอ ผู้ไม่รู้บุญคุณของถนนคูคลองย่อมรุกเบียดที่ถนนตลอดทางเดินให้แคบเข้าจนไม่สำเร็จประโยชน์ดังที่บรรพบุรุษได้มุ่งหมายไว้ เขายอมทนลำบากในการไปมายามค่ำคืนดึกดื่น ทั้งในยามปกติและยามคับขัน ไม่ยอมสละเนื้อที่ทำถนนหรือทางเดินสาธารณะแม้แต่นิ้วเดียว เขาตัดต้นไม้ผลไม้ในป่าสาธารณะลงทั้งต้นเพียงเพื่อเอาผลของมันหาบเดียวหรือกระบุงเดียวเท่านั้น ถ้าเขาเป็นคนกตัญญู สิ่งเหล่านี้จะไม่เกิดขึ้นเลย แผ่นดินจะร่ำรวยด้วยสิ่งอันจะทำความชื่นอกชื่นใจให้แก่คนทุกคนในโลกนี้ยิ่งขึ้นทุกที เพราะการทะนุถนอมและการบำรุงส่งเสริมของผู้มีกตัญญูตาธรรมเหล่านั้น

คนมีความกตัญญูอันละเอียดสุขุมยิ่งขึ้นไปกว่านั้นอีก ย่อมรู้จักบุญคุณของศัตรูและปรปักษ์ ตลอดถึงสิ่งอันอุปสรรคต่าง ๆ ชนิด ศัตรูทำให้คนกตัญญูมีความเฉลียวฉลาดและ

ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปกว่าเดิม ทำให้เขาประกอบด้วยคุณธรรมอันสูงยิ่งขึ้น ด้วยความอดกลั้นอดทนและการเสียสละเป็นต้น ผู้อิจฉาริษยาทำให้เรากลายเป็นคนหนักแน่นมั่นคง และมีความเมตตากรุณาชั้นสูงเป็นพิเศษที่คนธรรมดามีไม่ได้ อุปสรรคทั้งหลายทำให้เรามีปัญญาเข้าใจโลกถูกต้องตามที่เป็นจริง ชนิดที่จะทำให้เรามีชีวิตอยู่ในโลกต่อไปด้วยความผาสุกยิ่งขึ้น ความเจ็บไข้และความยากลำบากทุกประการ ทำให้เราเกิดวิปัสสนาญาณปลงตกจนมองเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ได้จริง ๆ และทำให้บรรลุมรรคผลนิพพาน เพราะเหตุนั้น คนที่อกตัญญูไม่รู้คุณของสิ่งเหล่านี้ จะต้องล่มจมหรืออย่างน้อยก็ขุดหลุมฝังตัวเอง เพราะความโกรธตอบ ริษยาตอบ ความอัดอั้นตันใจ เอะอะโวยวายมีจิตใจระส่ำระสาย ทำอะไรผิดพลาดไปหมดทุกสิ่งทุกอย่างแล้ว จะไม่เป็นการทำลายตนเองอย่างไรได้ ส่วนคนที่กตัญญูรู้คุณของสิ่งเหล่านี้ ย่อมทำโลกให้สงบเยือกเย็นงดงามยากที่จะเปรียบได้ เขาสามารถทำมารให้กลายเป็นพระ ทำยักษ์ให้กลายเป็นมนุษย์ที่ดี ทำคนตระหนี่ให้กลายเป็นคนใจบุญสุนทาน ทำคนริษยาให้กลายเป็นคนใจกว้าง แล้วจะไม่ทำโลกนี้ให้กลายเป็นสวรรค์ได้อย่างไร เขารู้คุณของศัตรู ในการที่ให้บทเรียนอันประเสริฐสุดอันจะหาจากที่อื่นไม่ได้แก่เขา เขาจึงขอบคุณและพยายามสนองตอบด้วยความดี บุญคุณของศัตรูมีมากเช่นนี้ จึงเป็นการยากที่คนกตัญญูจะมองข้ามไปเสียได้ ถ้าคนเราไม่มีศัตรูและอุปสรรคเสียเลย โลกนี้จะไร้สิ่งที่เรียกว่าสมรรถภาพ ผู้ที่มองเห็นคุณของศัตรูและปรปักษ์ย่อมไม่อาจที่จะก่อความยากเข็ญขึ้นในโลกได้แต่ประการใด โลกสงบเย็นไปกว่าระดับธรรมดา ก็เพราะมีบุคคลที่มีใจสูงถึงขนาดมองเห็นบุญคุณของศัตรูและอุปสรรคดังกล่าวแล้ว ซึ่งนับว่าเป็นคนกตัญญูที่ลึกซึ้งสุขุมถึงที่สุด

เมื่อแม้แต่ศัตรูและปรปักษ์ก็มีบุญคุณแก่เราถึงเพียงนี้แล้ว จงคิดดูเถิดว่า บิดามารดาครูบาอาจารย์ตลอดจนถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ อันเป็นวัตถุสูงสุดนั้น จะเป็นสิ่งที่มีบุญคุณแก่เรามากน้อยเพียงไร ?

ทุกคนมิได้เกิดจากโพรงไม้ แต่เกิดในโพรงเล็ก ๆ ในครรโภทรของมารดาด้วยการร่วมมือของบิดา เกิดมาแล้วมีชีวิตอยู่ได้และเจริญเติบโตต่อไป เป็นความเสียสละของบิดา

มารดาและของทุกคนที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง อันมีจำนวนมากเหลือที่จะนับ บัณฑิตทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ยกบิดามารดาขึ้นเป็นบุคคลแรกในเรื่องนี้ ก็เพราะเป็นบุคคลแรกในการให้กำเนิด ให้ปัจจัยเครื่องยังชีวิต ให้วิชาความรู้ ให้การอบรมทางอุปนิสัยที่ดีและอื่น ๆ ที่เป็นผลดีอีกมากมาย หากผู้ใดมีจิตทรามจนไม่รู้คุณของบิดามารดาแล้ว ก็เป็นการสดวกสัยที่เขาจะรู้คุณของปรปักษ์ และศัตรูดังที่กล่าวแล้วได้ การซึมทราบในพระคุณของบิดามารดานี้ เป็นความกตัญญูหมายเลขหนึ่งของคนทุกชาติทุกภาษาในโลกนี้และโลกอื่นทุกโลก ผู้ไม่รู้คุณบิดามารดา ย่อมถูกจัดไว้ในฐานะบุคคลที่ใคร ๆ ไม่ควรไว้ใจในโลก

ผู้ที่จะได้ชื่อว่าเป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา หรืออกตัญญูต่อบิดามารดาอย่างแท้จริงนั้น ก็คือผู้ที่ทำหน้าที่ยกบิดามารดาขึ้นจากนรกได้ บิดามารดาย่อมตกนรกชื่อว่า “ปุตะ” นรกชื่อว่าปุตะนี้ได้แก่ความร้อนใจเป็นทุกข์หนักเพราะไม่มีบุตร ที่จะเป็นเครื่องทำความชื่นชมยินดี ไม่มีบุตรที่จะสืบสกุล ไม่มีบุตรที่จะเลี้ยงดูในยามที่ตนแก่ชราหรือเจ็บไข้ ไม่มีบุตรที่จะบำเพ็ญกุศลทักษิณาทานให้เมื่อตนตายไปแล้ว ครั้นได้ลูกที่กตัญญูมา บิดามารดาก็ขึ้นจากนรกอันนี้โดยสิ้นเชิง บุตรจึงได้ชื่อว่าผู้ที่ยกบิดามารดาขึ้นจากนรก เพราะเหตุนี้ หากได้ลูกมาเป็นคนอกตัญญู ไม่รู้คุณของบิดามารดา ลูกคนนั้นเองกลายเป็นผู้จับบิดามารดาของตน ใส่ลงในนรกขุมนี้ให้ลึกลงไปอีกจนยากที่จะขึ้นพ้นได้ คนบางคนเป็นเจ้าชู้มาแต่เล็กเหลวไหลในการเล่าเรียนหรือการอบรมตนให้เป็นคนดี ใช้เงินเปลืองผลาญทรัพย์สมบัติที่เกิดจากเหงื่อไคลของบิดามารดา ตามความสบายใจของตน หมกมุ่นอยู่ในความเสียหายโดยไม่ต้องนึกว่ามันเป็นการทรมานใจบิดามารดาสักเพียงใด ไม่เลี้ยงบิดามารดาทั้งด้วยอาหารกาย และอาหารใจ แต่รบกวนให้บิดามารดาเลี้ยงลูกเลี้ยงหลานของตนสืบไปไม่มีที่สิ้นสุด ในฐานะอย่างเดียวกับคนใช้ รังเกียจบิดาในยามแก่ชราหรือเจ็บไข้ ราวกับว่าเป็นสิ่งที่น่าขยะแขยงหรือน่ารำคาญ ลืมบิดามารดาหรือไม่รู้สึกว่ามีบิดามารดาตั้งแต่บิดามารดายังมีชีวิตอยู่ บุคคลที่เป็นอย่างนี้ ไม่ได้ชื่อว่าบุตร เพราะเหตุที่ไม่ได้ยกบิดามารดาขึ้นจากนรกอันชื่อว่าปุตะนั้นเอง เขาเป็นได้อย่างมากเพียง ผล หรือ ลูก หรือก้อนอะไรที่ไม่สะอาดก้อนหนึ่งที่หลุดออกมาจากท้องมารดาของ

เขาเท่านั้น เขาจึงมิใช่ผู้ที่จะทำโลกนี้ให้สะอาดหรือสงบได้แต่อย่างใด เพราะความที่เขาเป็นผู้ที่มีจิตใจชนิดที่ไม่อาจรู้สึกในบุญคุณของผู้ที่มีบุญคุณอยู่นั่นเอง ส่วนผู้ที่สามารถเป็นบุตรที่ดีคือสามารถยกบิดามารดาขึ้นจากนรกชื่อว่าปุตะได้นั้น ไม่ต้องสงสัยเลย เขามีอะไรพร้อมที่รู้สำนึกบุญคุณของโลก และตอบแทนบุญคุณของโลกด้วยการทำความสงบเย็นใส่ไว้ในโลกนั่นเอง ผู้รู้คุณของบิดามารดาแล้วพยายามทำตอบแทน จึงถูกจัดไว้ในฐานะที่นับถือและไว้วางใจของเทวดามนุษย์

ครูบาอาจารย์ คือ ผู้นำฝ่ายวิญญาณของกุลบุตรที่เติบโตขึ้นมาในโลกนี้ การที่วิญญาณจะเดินไปถูกทางหรือมีใจสูงได้นั้น เป็นสิ่งที่มีได้ยาก เป็นสิ่งที่ลึกลับมีพิธีรีตองมาก และต้องอบรมนาน ฉะนั้นจึงต้องมีบุคคลขึ้นประเภทหนึ่งในโลกนี้ เพื่อรับภาระอันนี้ และเรียกกันว่าครูอาจารย์ การที่ต้องมีบุคคลประเภทนี้ขึ้นโดยเฉพาะ ก็เพราะว่า จะได้มีผู้เชี่ยญชาญเฉพาะ หรือมีโอกาสเพียงพอในการที่ทำหน้าที่ของตน แต่คนสมัยนี้มีความคิดโน้มเอียงไปในทางที่ว่าครูอาจารย์เป็นลูกจ้างทำหน้าที่นั้น ๆ เพราะได้รับเงินเดือนหรือสิ่งของสำหรับบำรุงจากผู้ใดผู้หนึ่งหรือทางใดทางหนึ่ง ความกตัญญูในครูบาอาจารย์จึงร่อยหรอไป จริงอยู่ที่มีระเบียบให้เงินเดือนหรือถวายปัจจัยเครื่องยังชีพแก่ครูบาอาจารย์ แต่เมื่อคิดดูแล้ว สิ่งที่ให้นั้นมีค่าเพียงเพื่อยังชีพอยู่ได้โดยไม่ประกอบอาชีพอื่นจนหมดเวลาที่จะทำการอบรมสั่งสอน และเมื่อเปรียบเทียบกันดูกับสิ่งที่อาจารย์ประสิทธิ์ประสาทให้ ย่อมจะเห็นได้ว่าความสูงทางฝ่ายวิญญาณที่ได้รับจากครูอาจารย์นั้น มีค่ามากเกินกว่าค่าของที่ใช้เป็นค่าบูชาอาจารย์ อย่างที่จะเปรียบกันไม่ได้เลย ครูบาอาจารย์พ้นจากฐานะของความเป็นลูกจ้าง แต่อยู่ในฐานะของความเป็นปูชนียบุคคล ก็เพราะให้สิ่งที่มีค่าสูงสุดแก่ศิษย์ยิ่งกว่าที่ศิษย์จะตอบแทนไหวนี่เอง แม้จะจากกันไปแล้วก็ยังเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจศิษย์ให้งดเว้นการทำในสิ่งที่ไม่ควรทำได้ ทุกคราวที่ระลึกถึงอาจารย์ว่าได้เคยพร่ำสอน หรือขอร้อง หรือแสดงความมุ่งหมายไว้อย่างใด พืชแห่งความมีใจสูงที่อาจารย์ได้เพาะหว่านไว้ในหัวใจของศิษย์นั้น แม้หากจะไม่ออกผลในขณะนั้นก็ยังอาจออกผลได้ในกาลภายหลัง

เมื่อศิษย์เองชราไปแล้ว หรือแม้เมื่อจะสิ้นลมหายใจ ก็ยังเป็นสิ่งที่เป็นไปได้เสมอ การได้เห็น ได้ยิน ได้ฟัง ได้อบรมตัวเองอย่างที่ดีจากอาจารย์ในแง่ต่าง ๆ เมื่ออยู่ในสำนักย่อมเป็นเชื้ออันเร้นลับฝังอยู่ในสันดานของศิษย์โดยไม่รู้สึก สำหรับจะงอกงามเป็นสติปัญญาในการก้าวหน้าหรือการกลับตัวจากทางที่ผิด ในโอกาสหลังได้เสมอไป ในกรณีปกติครูบาอาจารย์ย่อมยกสถานะทางวิญญาณของศิษย์ให้สูงต่อขึ้นไปจากบิดามารดาได้ยกขึ้นไว้แล้ว เพราะเป็นบุคคลที่โลกจัดไว้เพื่อการนี้โดยเฉพาะ อาจารย์ต้องอดกลั้นอดทนเป็นพิเศษ เพราะเอาใจใส่สอดส่องเป็นพิเศษ จึงสามารถปลูกฝังความสูงทางวิญญาณลงไปในจิตใจของศิษย์ได้สำเร็จ นั่นแหละคือความเมตตาของอาจารย์ อาจารย์ต้องทำการศึกษาและอบรมตนเองให้มากเป็นพิเศษอยู่เสมอจึงมีอะไรเพียงที่จะปลูกฝังให้แก่ศิษย์ นั่นแหละคือบัญญาหรือวิชาของอาจารย์ อาจารย์จะต้องเสียสละมากอย่างนี้เสมอไป จึงไม่อยู่ในฐานะที่จะตกไปเป็นลูกจ้างของศิษย์ แต่กลับมีบุญคุณอยู่เหนือศีรษะของศิษย์ทุกคน ศิษย์ที่มีความกตัญญูจึงเป็นบุคคลที่มีความถูกต้อง และความสมประกอบอยู่ในนิสัยสันดานของตน มีความเหมาะสมที่จะทำโลกนี้ให้ร่มเย็นด้วยความอดกลั้นอดทนและความฉลาดของตนสืบไป ความระลึกถึงบุญคุณของอาจารย์มีแต่จะทำให้อยากทำสิ่งเป็นประโยชน์แก่ประชาชนสืบไปไม่มีที่สิ้นสุด เพื่อรักษาเกียรติแห่งสำนักของอาจารย์และอุทิศส่วนกุศลแก่อาจารย์พร้อมกันไปในตัว พระ-ผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้โดยตรงว่า เมื่อระลึกถึงคุณของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว มีทางที่ควรทำทางเดียวเท่านั้น คือ การทำความดีอันกว้างขวาง อุทิศแก่บุคคลนั้นหรือเป็นที่ระลึกของบุคคลนั้น การเซ่นสรวงหรือการร้องไห้เป็นต้น ไม่มีประโยชน์อันใดแก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วเลย ฉะนั้นผู้ที่รักและรู้คุณของอาจารย์จึงตั้งหน้าตั้งตาบำเพ็ญประโยชน์แก่โลก

พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้พระนามว่าพระบรมครู เพราะทรงสามารถยกวิญญาณของสัตว์ให้สูงขึ้นได้ จนถึงที่สุดไม่ถูกความทุกข์ท่วมทับอีกต่อไป จนทำให้บุคคลนั้น ๆ ได้นามว่าพระอริยเจ้า พระธรรมของพระองค์ก็คือ วิธีการยกวิญญาณให้ขึ้นสูงพ้นจากน้ำ คือความทุกข์ โดยสิ้นเชิงได้นั่นเอง พระสงฆ์ก็คือ ผู้ที่ทำได้ตามนั้นแล้วสืบอายุของพระธรรม

มาจนถึงพวกเรา ทำพวกเราให้มีโอกาสได้รับสิ่งประเสริฐเหมือนกับได้รับจากพระพุทธเจ้าโดยตรง พระสาวกทั้งหลายเหล่านี้ ทนรับความยากลำบากทุกประการในการสืบอายุพระศาสนาทั้งนี้ก็เพราะความกตัญญูในพระผู้มีพระภาคเจ้า เรากล่าวได้โดยไม่ต้องกลัวผิดว่า ศาสนาเป็นมรดกตกทอดมาถึงพวกเราในสมัยนี้ได้ ก็เพราะความกตัญญูของเหล่าพระสาวก ที่ตั้งใจทำให้ตรงตามพระพุทธประสงค์นั่นเอง ความกตัญญูของพระสาวกทำให้พระศาสนาสืบอายุมาได้เป็นพัน ๆ ปี โลกมีศาสนาเป็นร่มโพธิ์ร่มไทร ก็เพราะความเสียสละด้วยอำนาจความกตัญญูของบรรดาพระสาวกทั้งหลาย โลกมีธรรมเป็นเครื่องคุ้มครอง เพราะพุทธบริษัทบ่กใจทำให้ตรงตามพระพุทธประสงค์ เพื่อสนองพระคุณของพระพุทธองค์ เราจึงเห็นได้ว่าความกตัญญูเป็นธรรมคุ้มครองโลก สมควรที่เราทั้งหลายจะช่วยกันรักษาเอาไว้กันอย่างมั่นคง

กล่าวโดยจริงแล้ว ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามของพุทธบริษัท ล้วนแต่เกิดขึ้นมาเพราะความกตัญญูกตเวที เป็นไปได้เพราะกตัญญูกตเวทีและมุ่งหมายจะชุบย้อมธรรมคือ ความกตัญญูกตเวทีนี้ ให้ฝังแน่นอยู่ในจิตใจของบุตรหลานผู้เป็นอนุชนสืบไปอย่างมั่นคง จารีตประเพณีต่าง ๆ เช่นการปลงศพผู้เป็นอุปัชฌาย์อาจารย์เป็นต้นนั้น มุ่งหมายจะซักซ้อมความกตัญญูกตเวทีในหัวใจของคนทุกคนยิ่งกว่าที่จะมุ่งหมายอย่างอื่น จึงได้เกิดประเพณีทุ่มเทเพื่อการจัดงานอย่างไม่คำนึงถึงความหมดเปลือง และความยากลำบากทุก ๆ ประการ ทั้งนี้เพราะเห็นความจำเป็นในการที่โลกเราจะต้องเป็นโลกที่อาบย้อมอยู่ด้วยความกตัญญูกตเวที จึงจะเป็นโลกที่ร่มเย็นโดยนัยที่กล่าวแล้ว ศาสนาและจารีตประเพณีของคนทุกชาติทุกภาษาล้วนแต่มีหลักการณ์อย่างนี้ แต่สำหรับพุทธศาสนาเรานั้น ยังมีหลักการณ์ที่จะระมัดระวังให้ความหมดเปลืองนั้น หมดเปลืองไปในทางที่จะเป็นประโยชน์แก่สังคมพร้อมกันไปในตัวด้วยอีกโสดหนึ่ง ความกตัญญูของพุทธบริษัททั้งหลายจึงเป็นไปเพื่อทำโลกให้ร่มเย็นอย่างน่าชื่นอกชื่นใจแท้จริง

ถ้าหากคนทุกคนในโลกยอมรับรู้ถึงความจริงอันประเสริฐสุด คือความที่มนุษย์ทุกคนเป็นหนี้บุญคุณต่อกันและกัน แม้แก่คนที่เป็นศัตรูของกันและกัน ดังที่กล่าวแล้ว โลกนี้

จะเต็มไปด้วยความแข่งขันแย่งชิงกันทำความดี เพื่อเปลื้องหนี้บุญคุณของตน ๆ ให้ตนพ้นหนี้อันนี้ ถ้าหัวใจของคนทุกคนในโลกนี้เต็มไปด้วยความกตัญญูกตเวทีจริง ๆ แล้ว โลกนี้จะเป็นโลกที่งดงามยิ่งกว่าเทวโลก น่าอยู่ยิ่งกว่าเทวโลก ปลอดภัยยิ่งกว่าเทวโลก และน่าบูชายิ่งกว่าเทวโลก โดยไม่ต้องสงสัยเลย

จงคิดดูให้ดีเถิด การที่เรามีความอดออมต่อกันและกัน ไม่หุนหันพลันแล่น ทำอะไรลงไปด้วยโทษะทั้งหมด ก็เนื่องจากยังระลึกถึงคนนั้นคนนี้ ระลึกบิดามารดา พี่ป้าน้าอาว์ของเราที่เคยมีความดีต่อเรา เราจึงไม่ใจไม้ไส้ระกำต่อผู้ใดผู้หนึ่งลงไปได้ง่าย ๆ ถ้าหากเราจะผลุนผลันทำลงไปก็ยังถึงกับเรียกตัวมาขอโทษ ให้อภัยกัน เพราะเห็นแก่คนนั้นคนนี้ตาดำๆ บ้าง เพราะเห็นแก่คนที่ตายไปแล้วบ้างที่เคยดีต่อเรา หรือต่อบิดามารดาของเราบ้างเป็นต้น ความกตัญญูเป็นสิ่งที่นับว่ามีอำนาจแปลงยักษ์ให้กลายเป็นมนุษย์ได้ และทำโลกให้รอดและร่มเย็น ดังกล่าวมาฉะนี้แล

เราทั้งหลายจงช่วยกันทะนุถนอมธรรมะอันประเสริฐข้อนี้ให้ยังคงอยู่เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลกด้วยความพร้อมเพรียง และเสียสละอย่างยิ่งของพวกเราทุกคน ตลอดกาลนานเทอญ.

เรื่องยศ

โดย พระราชรัตนมุนี
อดีตเจ้าคณะจังหวัดพิษณุโลก

ยศนี้เป็นโลกธรรมอย่างหนึ่ง เป็นฝ่ายอิฏฐารมณ์ที่โลกมนุษย์ปรารถนา เพราะสร้างความปลื้มใจให้แก่ผู้ที่ได้รับ ถ้าผู้ที่ได้รับนั้นไม่รู้จักประมาณก็เป็นการก่อให้เกิดทุกข์ได้และเสื่อมสูญได้ หากรู้จักประมาณและประคับประคองไว้ด้วยดีแล้วก็ก่อให้เกิดความสุขได้ตามสมควร เพราะยศนี้มิใช่เกิดขึ้นลอย ๆ ต้องมีเหตุผลอันสมควรแก่ภาวะนั้น ๆ จึงจะสร้างสรรค์ให้เกิดขึ้นได้ ดังมีเรื่องเล่าว่า สมัยหนึ่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเสด็จประทับอยู่ในพระเชตวัน-มหาวิหาร ซึ่งเป็นอารามที่ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีสละทรัพย์ ๕๔ โกฏิสร้างถวาย คราวนั้นโรคอหิวาต์ได้กำเริบขึ้นในพระนครราชคฤห์ สังหารชีวิตประชาชนโดยทั่วไป เพราะการป้องกันและรักษาไม่เจริญเหมือนสมัยนี้ ปล่อยให้เป็นไปตามยถากรรมและความคิดเห็นว่าจะปลอดภัยได้ด้วยวิธีใด ก็พากันทำวิธีนั้น ที่นั้นท่านเศรษฐีพร้อมด้วยภริยายอดรักก็ถูกโรคอหิวาต์ครอบงำเหมือนกัน เมื่อไม่เห็นทางจะเอาชีวิตรอดได้แล้ว จึงเรียกลูกชายสุดที่รักเข้ามาหาแล้วกล่าวว่า ลูกรักของพ่อเจ้าอย่าห่วงพ่อและแม่เลย พ่อแม่ไม่มีทางรอดแล้ว ขอลูกรักจงรักษาชีวิตไว้เถิด ทรัพย์สมบัติพ่อเก็บฝังดินไว้ให้ที่โน้นเรียบร้อยแล้ว เจ้าจงทำลายฝาเรือนหนีไปเถิด นี่เป็นวิธีป้องกันโรคอหิวาต์สมัยโบราณ เมื่อนายกุมภโฆสกลูกชายคนเดียวของท่านเศรษฐีได้ทำตามวิธีนั้นแล้ว ก็เป็นอันปลอดจากโรคภัย เขาได้ซุกซ่อนอยู่ตามที่ต่าง ๆ เป็นเวลาหลายปี เห็นว่าโรคสงบแล้วเขาก็กลับมาบ้านเดิมแต่ไม่มีใครจำเขาได้ เพราะไปเมื่อเขายังเป็นเด็ก กลับมาก็โตเป็นหนุ่มแน่นแล้วมีเคราและหนวดรุงรังเต็มใบหน้า แล้วเขาก็สืบสวนดูทรัพย์ที่พ่อแม่บอกไว้ด้วยสัญญาเก่าที่ตนจำได้ ก็เห็นทรัพย์สมบัติยังเป็นปกติดีอยู่ไม่เป็นอันตรายใด ๆ เขาก็ดีใจมากที่จะได้ใช้ทรัพย์สมบัตินั้นอย่างสบายจนตลอดชีวิต และไม่มีใครจำเขาได้ด้วย จะได้ปลอดภัยจากการรบกวน ดังนั้นเขาจึงเริ่มดำเนินชีวิตปอน ๆ ไม่

หยิ่งยะโสในสมบัติอันมหาศาลนั้น ดำรงชีวิตเป็นแขกยามเที่ยวปลุกคนขึ้นทำงานการและประกอบอาหารซึ่งเป็นอาชีพอันบริสุทธิ์ พอได้ค่าจ้างเลี้ยงตัวไปวันหนึ่ง ๆ เขาก็เป็นสุขกายสบายใจดีไม่เดือดร้อน เพราะเขารู้จักประมาณในการใช้จ่าย เท่าที่ต้องมีรายได้ไม่ทะเยอทะยานให้เกินเหตุ นับว่าเป็นผู้ฉลาดมากในการดำรงชีพ ควรเป็นตัวอย่างได้เป็นอย่างดี คนดีอยู่ที่ไหนไม่มีการตกอับ ข้อนี้เป็นความจริง ดังมีเรื่องจะได้เล่าต่อไป สมเด็จพระพิมพิสารผู้ผ่านสมบัติในพระนครราชคฤห์นั้น พระบาทท้าวเธอทรงรอบรู้ในสัททศาสตร์เป็นอย่างดี ตอนเช้าตรู่ของวันหนึ่งพระองค์ทรงตื่นบรรทมแล้ว เสด็จมาประทับอยู่ที่ช่องแกล ขณะนั้นได้ทรงสดับเสียงของนายกุมภโฆสกผู้ปฏิบัติตนเป็นแขกยามอย่างแจ่มใสกังวานไม่คลุมเครือ จึงเปล่งพระวาจาด้วยความพอพระหฤทัยว่า นี่เป็นเสียงของบุรุษผู้มีทรัพย์มากโดยแท้ทีเดียว ขณะนั้นหญิงผู้เป็นบาทบริจาริกาของพระองค์คนหนึ่งซึ่งคอยรับใช้อยู่ใกล้ ๆ ได้จินตนาว่า พระองค์คงไม่ตรัสถ้อยคำที่เหลวไหลไร้สาระคงจะมีอะไรสักอย่างหนึ่ง เราควรจะรู้เรื่องนี้ให้ถ่องแท้ จึงได้ส่งให้บุรุษคนหนึ่งไปสืบสวนดูก็ได้ความว่า เป็นคนกำพร้ารับจ้างเป็นแขกยาม ไม่มีท่าทางว่าจะเป็นคนร่ำรวยทรัพย์เลย แม้ดังนั้นพระราชาก็ยังทรงยืนยันว่า เป็นเสียงของคนผู้ร่ำรวยทรัพย์อย่างแน่นอน เมื่อเป็นดังนั้นจึงเพิ่มความสนใจให้เกิดขึ้นแก่นางเป็นทวีคูณ เพื่อจะค้นเอาความจริงให้ได้ นางจึงกราบทูลขอพระราชทรัพย์เพื่อเป็นต้นทุนสักหนึ่งพัน จักได้เป็นกำลังสืบสวนข้อเท็จจริงในเรื่องนี้ แล้วรับรองว่าจะนำทรัพย์อันมหาศาลนั้นเข้ามาไว้ในพระคลังหลวงให้ได้ พระองค์จึงทรงพระราชทานให้ตามความประสงค์ นางก็เริ่มกโลบายทันที วิธีการของนางนั้นก็ล่อลวงด้วยมารยาของสตรี เพราะเคยใช้ได้ผลมาแล้วแต่ไหนแต่ไร จนมีคำพังเพยท่านกล่าวไว้ว่า อันมารยาหญิงยิ่งกว่าพิษงูเห่าขบ ยอดนักรบนับอนันต์นั้นยังพ่ายเคยสงครามนามกระเดื่องเลื่องลือชาย แต่เหลือรายแพ้สตรีทมารยา ดังนี้ ขอเชิญท่านดูบทบาทของนางต่อไป

เมื่อนางได้รับพระราชทานทรัพย์แล้ว พร้อมด้วยธิดาสาวสวยรุ่นกำดัดของนางก็เริ่มพิธีการ โดยปลอมแปลงร่างเป็นคนเดินทางเข้าไปขอพักอาศัยกับนายกุมภโฆสก โดยแจ้ง

ความประสงค์ว่าจะขอพักสัก ๒–๓ วัน พอหายเมื่อยล้าแล้วก็จะเดินทางต่อไป นายกุมภโฆสก ก็ทัดทานห้ามปราบด้วยประการต่าง ๆ นางก็ผ่อนลงมาว่า เอาเถอะท่าน ฉันขอพักเฉพาะวันนี้ เท่านั้น พรุ่งนี้ก็จะเดินทางต่อไป แต่ใจจริงนั้นไม่ปรารถนาจะไปเลย ต้องเอาข้อเท็จจริงให้ ได้ เมื่อนายกุมภโฆสกคนซื่อไม่ขัดข้องแล้วก็เป็นอันสำเร็จไปขั้นหนึ่ง พอวันรุ่งขึ้นนางก็เริ่ม พิธีการออดอ้อนเอาความดีเข้าต่อสู้โดยจะจัดอาหารไว้ให้ในเวลาเย็นซึ่งเขาจะต้องมาจากป่า แม้ นายกุมภโฆสกจะปฏิเสธด้วยประการใด ๆ นางก็ออดอ้อนแค่นได้จนสำเร็จ จึงได้จัดแจง อาหารอย่างประณีตบรรจง ดุจทำนองที่เคยจัดถวายในราชสำนัก เมื่อนายกุมภโฆสกกลับจาก ป่าได้บริโภคอาหารนั้น แล้วจิตใจก็เริ่มอ่อนอง เพราะติดรสอาหารซึ่งตนมิได้เคยบริโภคมา แต่กาลก่อน ใจก็นึกว่าจะอยู่กี่คืนกี่วันก็ช่างเถอะจะไม่ว่าอะไรอีกแล้ว นี่แหละโบราณจึงว่า “เสน่ห์ของผู้หญิงอันที่จริงก็อยู่ที่ปลายจวัก” ความจริงได้ปรากฏขึ้นแล้ว เมื่อนางไม่ถูก ขัดขวางด้วยการอยู่อาศัยเช่นนี้แล้ว ก็เริ่มวิธีการของนางต่อไป เตียงนอนของนายกุมภโฆสก นั้นถักด้วยเส้นเชือก ดังนั้นเวลาใดเมื่อนายกุมภโฆสกไม่อยู่ นางก็พยายามตัดเชือกที่เตียงนั้น ทีละเส้นสองเส้น นายกุมภโฆสกก็บ่นว่า ทำไมเตียงของฉันจึงขาดไปเช่นนี้ นางก็แก้ตัวว่า พวกเด็ก ๆ พากันมาเล่นที่นี่ฉันไม่รู้จะห้ามได้อย่างไร นายกุมภโฆสกก็ไม่กล้าพูดอะไรให้รุนแรง ครั้นวันต่อมานางก็ตัดเสียเกือบหมด เหลือไว้เพียง ๒–๓ เส้นเท่านั้น พอนายกุมภโฆสนเอน หลังลงนอนเชือกก็ขาด นายกุมภโฆสกก็ตกกลิ้งลงมาข้างล่างถึงกับหัวเท้ารวมกัน แล้วก็พูด ด้วยความเดือดดาลว่า นี่ฉันจะทำอย่างไร จะไปนอนที่ไหน ทุกข์นี้เกิดขึ้นเพราะท่านแท้ ๆ นางก็ปลอบโยนว่าไม่เป็นไรหรอก ก็เด็กมันซนแสนซนฉันก็ว่ามันไม่ได้ คืนนี้นอนกับน้องสาว ของคุณก็แล้วกัน นางก็บอกให้ลูกสาวจัดแจงเตียง เป็นอันว่านายกุมภโฆสกก็ได้นอนเตียง เดียวกับลูกสาวของนาง เรื่องร้ายทั้งหลายแหล่ก็กลับกลายเป็นดีไปหมด นางก็ได้นายกุมภโฆสก เป็นลูกเขยตามความมุ่งหมาย เมื่อเหตุการณ์ได้เรียบร้อยมาถึงขั้นนี้แล้ว นางก็เริ่มดำเนิน นโยบายต่อไป โดยได้แจ้งข่าวให้พระราชาทรงทราบแล้วให้รับสั่งบังคับให้คนที่อยู่ในถนนนั้น จัดให้มีมหรสพ ใครขัดขืนจะถูกปรับไหม พระองค์ก็ทรงปฏิบัติตามนางก็แจ้งให้นายกุมภโฆสก

เมื่อนายกุมภโฆสกทราบว่าเป็นพระราชประสงค์ก็สุดจะขัดขืน จึงจำต้องไปขุดเอาทรัพย์ของตนขึ้นมาเพื่อใช้จ่ายในการมหรสพแล้วมอบให้แก่แม่ยาย นางก็ลอบเอาทรัพย์นั้นส่งเข้าไปถวายพระราชา แล้วจึงจัดแจงมีมหรสพด้วยทรัพย์ของตน นางได้ทำอุบายอย่างนี้เป็นระยะ ๆ เพื่อลวงเอาทรัพย์ส่งเข้าไปถวายพระราชา ครั้นได้สมประสงค์แล้วก็ส่งข่าวถึงพระราชาให้เรียกตัวนายกุมภโฆสกเข้าเฝ้า พระองค์จึงให้ราชบุรุษไปจัดการ เมื่อพวกราชบุรุษไปถึงถนนสายนั้นแล้วก็ถามว่าคนไหนชื่อว่ากุมภโฆสก เมื่อพบตัวแล้วก็บอกว่า พระราชามีพระราชประสงค์ให้ท่านเข้าเฝ้า นายกุมภโฆสกก็ปฏิเสธว่า พระราชาไม่ทรงรู้จักข้าพเจ้า ข้าพเจ้าไม่ปรารถนาจะไป พวกราชบุรุษเห็นว่าจะช้าการจึงตรงเข้าจับมือแขนด้วยพลการ แล้วนำไปเฝ้าพระราชา นางก็ทำเป็นแสร้งดุด่าว่ากล่าวพวกราชบุรุษเหล่านั้นพอเป็นที แล้วปลอบโยนว่า ลูกรักไม่ต้องกลัว เรื่องนี้แม่จะจัดการเอง ว่าแล้วนางก็ชวนลูกสาวออกจากที่นั้นไปสู่พระราชสถานโดยเร็ว แล้วเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวเสียใหม่ ไปยืนอยู่ไม่ไกลจากพระราชา เมื่อพวกราชบุรุษได้ยืนยันว่านายกุมภโฆสกมีทรัพย์สมบัติอันมหาศาลอยู่เช่นนี้ เขากราบทูลยืนยันว่า ทรัพย์ของข้าพระพุทธเจ้าไม่มี ข้าพระพุทธเจ้าเลี้ยงชีพด้วยการทำงานรับจ้างโดยแท้ พระราชาตรัสต่อไปว่าเธออย่าลวงเราเลย เรารู้อะไร ๆ หมดสิ้นแล้ว แล้วก็ทรงแสดงทรัพย์เหล่านั้นแล้วตรัสว่าก็นี่ทรัพย์ของใคร ? นายกุมภโฆสกเห็นทรัพย์เหล่านั้นแล้วก็จำได้ ตกใจยิ่งนัก นึกในใจว่าไฉนทรัพย์ของเราจึงตกเข้ามาอยู่ในพระราชสถานได้ จึงเหลียวซ้ายแลขวาก็จำหญิงสองคนได้ จึงนึกในใจต่า เราเสียรู้เขาเสียแล้ว เมื่อไม่มีทางจะหลีกเลี่ยงจึงกราบทูลด้วยคารวะว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ เท่าที่ข้าพระองค์ทำเช่นนี้ก็เพราะข้าพระองค์ขาดที่พึ่ง เมื่อนำทรัพย์เหล่านี้มาใช้สอยแล้วก็เกรงว่าจะไม่ปลอดภัย พระราชาก็ทรงปลอบโยนแล้วตรัสว่า เราจะเป็นที่พึ่งที่อาศัยให้ ไม่ให้ภัยอันตรายใด ๆ เกิดขึ้นแก่เธอ ก็ทรัพย์สมบัติของเธอมีเท่าไร นายกุมภโฆสกก็กราบทูลว่ามีอยู่ประมาณสี่สิบโกฏิ เมื่อเป็นดังนั้น พระราชาก็รับสั่งให้ราชบุรุษไปขนทรัพย์เหล่านั้นมาด้วยเกวียนแล้วก็กองไว้ในพระลานหลวง แล้วรับสั่งให้ชาวพระนครมาประชุมพร้อมกัน ครั้นแล้วก็ตรัสถามว่า ใครมีทรัพย์สมบัติประมาณเท่านี้บ้าง ในที่ประชุมพากันเงียบ

เพราะไม่มีใครจะมีทรัพย์สมบัติประมาณเท่านี้ เมื่อเป็นเช่นนั้นพระองค์ก็จึงได้ทรงแต่งตั้งให้เธอเป็นเศรษฐี ภายใต้เศวตฉัตรพร้อมด้วยพระราชทานธิดานั้นให้เป็นภรรยา ครั้นเหตุการณ์เรียบร้อยแล้วจึงพาเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์จงทอดพระเนตรบุรุษนี้ ชื่อว่าผู้มีปัญญาเห็นปานนี้ไม่มี แม้เขามีทรัพย์สมบัติถึงสี่สิบโกฏิ ก็ไม่ทำอาการเย่อหยิ่งหรือเพียงถือตัวว่ามั่งมี ทำเหมือนคนกำพร้านุ่งผ้าเก่า ๆ เข้าทำนองว่าผ้าขี้ริ้วห่อทอง ทำการรับจ้างเลี้ยงชีวิต หม่อมฉันทราบได้ด้วยอุบายชื่อนี้ ครั้นทราบแล้วก็เรียกมาถามให้รับแล้วตั้งไว้ในตำแหน่งเศรษฐี ใช่แต่เท่านั้น หม่อมฉันยังได้ให้บุตรีแก่เขาด้วยคนมีปัญญาเห็นปานนี้หม่อมฉันไม่เคยเห็นเลยพระเจ้าข้า สมเด็จพระศาสดาจึงตรัสว่า มหาบพิตร ชีวิตของผู้เลี้ยงชีพอย่างนี้ ชื่อว่าเป็นชีวิตประกอบด้วยธรรม การโจรกรรมเป็นต้นนั้นย่อมบีบคั้นเบียดเบียนในโลกนี้ จะมีความสุขเป็นกำไรเพราะกรรมนั้นไม่มีเลยในโลกหน้า ก็การที่บรุษมาทำการรับจ้างหรือทำมาหาเลี้ยงชีวิตในเวลาสิ้นทรัพย์นั้นแลชื่อว่าเลี้ยงชีพประกอบด้วยธรรม ความเป็นใหญ่ย่อมเจริญแก่ผู้ที่บริบูรณ์ด้วยความเพียรสมบูรณ์ด้วยสติ มีการงานทางกายวาจา และใจอันบริสุทธิ์ มีปกติใคร่ครวญด้วยปัญญาแล้วจึงทำ มีการสำรวมกายเป็นต้นเลี้ยงชีวิตโดยธรรม ตั้งอยู่แล้วในความเห็นห่างสติเห็นปานนี้จำพวกเดียวเท่านั้น แล้วตรัสเสริมต่อไปเป็นพระคาถาว่า

ยศย่อมเจริญยิ่งแก่คนมีความหมั่น
มีสติ มีการงานอันสะอาด มีปกติใคร่
ครวญแล้วจึงทำ สำรวมแล้วแลเลี้ยง
ชีพโดยธรรม ไม่มีความประมาท ดังนี้

โดยอรรถาธิบายว่า ยศที่ได้แก่ความเป็นใหญ่และโภคะ และความนับถือที่ได้แก่การชมและการสรรเสริญย่อมเจริญแก่ผู้ที่มีความเพียรเป็นเหตุ ถึงพร้อมด้วยสติ ประกอบด้วยการงาน ทางกายเป็นต้นอันหาโทษ คือหาความผิดมิได้ มีปกติใคร่ครวญคือไตร่ตรองอย่างนี้ก่อนว่า ถ้าผลอย่างนี้จักมี เราจักทำอย่างนี้ เมื่อกรรมนี้เราทำอย่างนี้แล้ว ผล

อย่างนี้จักมีดังนี้ แล้วก็เริ่มทำงานทั้งปวง เหมือนนายแพทย์ตรวจดูต้นเหตุของโรคแล้วจึงประกอบยารักษาฉะนั้น ๆ ข้อว่า สำรวม ได้แก่สำรวมดี คือหาช่องเสียมิได้ในทางกายเป็นต้น ข้อว่าเลี้ยงชีพโดยธรรม ขยายความว่าถ้าเป็นคฤหัสถ์ก็เว้นสรรพการโกงด้วยตราชั่งเป็นต้นเสียสำเร็จชีวิตด้วยการงานอันชอบมีทำไร่ทำนาเป็นต้น ถ้าเป็นบรรพชิตคือนักบวชก็เว้นกิจอเนสนกรรม คือการแสวงหาอันไม่ควรมีกรรมของหมอ และการเป็นทูต คือรับใช้สอยเขา นอกจากกิจพระศาสนาเป็นต้น สำเร็จชีวิตด้วยการเที่ยวเพื่อภิกษาโดยธรรมโดยเสมอ และมีสติคอยควบคุมตลอดเวลา จึงหวังว่าผู้ใดประพฤติแลปฏิบัติตนได้ดังนี้ก็พอจะประคองตนให้ได้ รับความสุขความเจริญได้สมดังความปรารถนาดังบรรยายมาฉะนี้ ๆ

ธรรมโอสถ

ท่านพุทธทาสภิกษุ ท่านได้กล่าวว่า ธรรมะคือโอสถสำหรับโลก หรือสัตว์โลก ย่อมทราบกันแล้วว่าอาการแห่งโรคของมนุษย์ที่เห็นกันอย่างชัดแจ้งโดยทั่วไปก็คือโรคทางกาย และโรคทางจิต แต่ก็ยังมีโรคทางวิญญาณอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งถือว่าเป็นกันอยู่ทุกคนและกันอยู่ทุกเวลา ผู้ใดยังไม่มีจิตใจสะอาด สว่าง สงบ ถึงที่สุดแล้ว ต้องถือว่าเป็นโรคทางวิญญาณกันทั้งนั้น ตามมากตามน้อย พระอรหันต์ประเภทเดียวเท่านั้น ที่กล่าวได้ว่าไม่เป็นโรคทางวิญญาณเลย สัตว์โลกทั้งหลายโดยทั่วไปย่อมมืดมนต่อสิ่งที่ควรรู้ จึงเกิดความทุกข์ที่แท้จริง อะไรเป็นมูลเหตุให้เกิดความทุกข์ ความไม่มีทุกข์นั้นเป็นอย่างไร และวิธีแก้ความทุกข์, ความไม่รู้หรืออวิชชานี้นำมาซึ่งความไม่บริสุทธิ์สะอาด ไม่สว่างไสวแจ่มแจ้งและไม่สงบเย็น ลักษณะอาการเช่นนี้ เรียกว่าเป็นโรคทางวิญญาณ นอกจากนั้นโรคทางวิญญาณยังเป็นมูลเหตุอันเร้นลับที่ทำให้คนเราเป็นโรคในทางกาย หรือเป็นโรคในทางจิตเพิ่มขึ้นได้โดยง่าย ถ้าหากปราศจากโรคทางวิญญาณแล้วโรคทางกายหรือโรคทางจิตก็ยากที่จะเกิดขึ้นได้

เมื่อพิจารณาดูเห็นว่าทุกคนเป็นโรคทางวิญญาณกันอยู่แล้วก็ไม่มากก็น้อย สำหรับพุทธบริษัทก็คงจะระลึกถึงหลักธรรมะในพระพุทธศาสนาว่ามีลักษณะเป็นยาที่จะรักษาของสัตว์โลกให้หายไปโดยสิ้นเชิง ผู้ใดสามารถเข้าถึงธรรมะได้ลึกซึ้ง เข้าถึงองค์พระพุทธเจ้าที่แท้จริงก็สามารถจะขจัดโรคได้โดยเด็ดขาดจะเกิดความสว่างไสวแจ่มแจ้ง มีความสงบ และจิตใจสะอาดบริสุทธิ์ การเข้าถึงธรรมะเช่นนี้ทำได้ยากยิ่งต้องใช้ความพากเพียร ศึกษาและปฏิบัติตามธรรมะได้จริง ๆ ในขั้นต้นเพื่อขจัดอวิชชาหรือความไม่รู้ให้เบาบางลงไปบ้างเพียงให้เกิดความสว่างไสวขึ้นในจิตใจเราก็ควรที่จะได้ลิ้มรสธรรมโอสถ โดยการยกเอาข้อธรรมสุภาษิตซึ่งผู้รู้ได้เขียนไว้มาพิจารณา และยึดเป็นหลักปฏิบัติ

ก. หัวข้อธรรมในคำกลอนของท่านพุทธทาสภิกขุ

๑. ยามจะได้ ได้ให้เป็น ไม่เป็นทุกข์
ยามจะเป็น เป็นให้ถูก ตามวิถี
ยามจะตาย ตายให้เป็น เห็นสดุดี
ถ้าอย่างนี้ ไม่มีทุกข์ ทุกวันเอย ฯ

๒. อันการงาน คือค่า ของมนุษย์
ของมีเกียรติ สูงสุด อย่าสงสัย
ถ้าสนุก ด้วยการงาน เบิกบานใจ
ไม่เท่าไร รู้ธรรม ฉ่ำซึ้งจริง
ตัวการงาน คือตัวการ ประพฤติธรรม
พร้อมกันไป หลายสำ มีค่ายิ่ง
ถ้าจะเปรียบ ก็เหมือนคน ฉลาดยิ่ง
นัดเดียววิ่ง เก็บนก หลายพกเอย ฯ

๓. เขามีส่วน เลวบ้าง ช่างหัวเขา
จงเลือกเอา ส่วนที่ดี เขามีอยู่
เป็นประโยชน์ โลกบ้าง ยังน่าดู
ส่วนที่ชั่ว อย่าไปรู้ ของเขาเลย
จะหาคน มีดี โดยส่วนเดียว
อย่ามัวเที่ยว ค้นหา สหายเอ๋ย
เหมือนเที่ยวหา หนวดเต่า ตายเปล่าเลย
ผีกให้เคย มองแต่ดี มีคุณจริง ฯ

๔. รักสงบ จงลืม ซึ่ง “ตัวกู”
และลืมทั้ง “ตัวสู” อย่างเต็มที่
มีสติ ปัญญา และปรานี
หน้าที่ใคร ทำให้ดี เท่านี้เอย ฯ

๕. อันความงาม มีอยู่ตาม หมู่ซากผี
อันความดี อยู่ที่ละ สละยิ่ง
ความเป็นพระ อยู่ที่เพียร บวชเรียนจริง
นิพพานดิ่ง อยู่ที่ตาย ก่อนตายเอย ฯ

๖. ต้องเวียนเกิด เวียนตาย ตามบุญบาป
เมื่อไรทราบ ธรรมแท้ ไม่แปรผัน
ไม่ต้องเกิด ไม่ต้องตาย สบายครัน
มีเท่านั้น ใครหาพบ จบกันเอย

๗. อันความจริง “ตัวกู” มิได้มี
แต่พอเผลอ มันเป็นผี โผล่มาได้
พอหายเผลอ “ตัวกู” ก็หายไป
หมด “ตัวกู” เสียได้ เป็นเรืองดี

สหายเอ๋ย จงถอน ซึ่ง “ตัวกู”
และถอนทั้ง “ตัวสู” อย่างเต็มที่
มีกันแต่ ปัญญา และปรานี
หน้าที่ใคร ทำให้ดี เท่านี้เอย ฯ

๘. อันความจริง “ของกู” มิได้มี
แต่พอเผลอ “ของกู” มี ขึ้นจนได้

พอหายเผลอ “ของกู” ก็หายไป
หมด “ของกู” เสียได้ เป็นเรื่องดี
สหายเอ๋ย จงถอน ซึ่ง “ของก”
และถอนบ้าง “ของสู” อย่างเต็มที่
ของเปลี่ยนไป เปลี่ยนมา ทุกนาที
เพราะไม่มี ของใคร ที่ไหนเอย ฯ

๙. จงทำงาน ทุกชนิด ด้วยจิตว่าง
ยกผลงาน ให้ความว่าง ทุกอย่างสิ้น
กินอาหาร ของความว่าง อย่างพระกิน
ตายเสร็จสิ้น แล้วในตัว แต่หัวที
ท่านผู้ใด ได้ว่าง ดังว่ามา
ไม่มีท่า ทุกข์ทน หม่นหมองศรี
“ศิลป” ในชีวิต ชนิดนี้
เป็น “เคล็ด” ที ใครคิดได้ สบายเอย ฯ

๑๐. ความเอ๋ย ความสุข
ใครทุกคน ชอบเจ้า เฝ้าวิ่งหา
“แกก็สุข ฉันก็สุข ทุกเวลา”
แต่ดูหน้า ตาแห้ง ยังแคลงใจ
ถ้าเราเผา ตัวตัณหา ก็น่าจะสุข
ถ้ามันเผา เราก็ “สุก” หรือเกรียมได้
เขาว่าสุข สุขเน้อ อย่าเห่อไป
มันสุขเย็น หรือสุกไหม้ ให้แน่เอย ฯ

๑๑. โลกเรานี้ ที่แท้ คือโรงละคร
ไม่ต้องสอน แสดงถูก ทุกวิถี
ออกโรงกัน จริงจัง ทั้งตาบี
ตามท่วงที อวิชชา จะลากคอ
โลกเรานี้ ค็อกรงไก่ เขาใส่ไว้
จะนำไป แล่เนื้อ ไม่เหลือหลอ
จิกกันเอง ในกรง ได้ลงคอ
เฝ้าตั้งข้อ รบกัน ฉันนึกกลัว – เอย ฯ

๑๒. มิใยใคร จะพึง ซึ่งพระเจ้า
แต่พวกเรา ชาวพุทธ ศาสนา
ผู้เชื่อฟัง โอวาท พระศาสดา
พึงธรรมา คือพึง ซึ่งตัวเอง
ประกอบกรรม นำมา ซึ่งโภคผล
ตั้งแต่ต้น จนปลาย ได้เหมาะเหม็ง
ทั้งทางโลก ทางธรรม ก็ยำเกรง
ถือเลบง สร้างตัว อยู่ทั่วกัน
อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถแปล
ว่า "ตัวพึง ตัว" แน่ ถ้าบิดผัน
เป็นอื่นไป วนเวียน พาเหียนครัน
พึงเขานั้น ไม่ "หนึ่ง" เหมือนพึงตัว ฯ

๑๓. อันพึงท่าน พึงได้ ในบางสิ่ง
เช่นพึงพิง ผ่านเกล้า เจ้าอยู่หัว

หรือพึ่งแรง คนใช้ จนควายวัว
ใช่จะพ้น พึ่งตัว ไปเมื่อไร
ต้องทำดี จึงเกิดมี ที่ให้พึ่ง
ไม่มีดี นิดหนึ่ง พึ่งเขาไฉน
ทำดีไป พึ่งตัว ของตัวไป
แล้วจะได้ ที่พึ่ง ซึ่งถาวร
พึ่งคนอื่น พึ่งได้ แต่ภายนอก
ท่านเพียงแต่ กล่าวบอก หรือพร่ำสอน
ต้องทำจริง เพียรจริง ทุกสิ่ง, ตอน
นั้น, จึงถอน ตัวได้ ไม่ตกจม
จะตกจน หรือว่า จะตกนรก
ตนต้องยก ตนเอง ให้เหมาะสม
ตนไม่ยก ให้เขายก นั้นพกลม
จะตกหล่ม ตายเปล่า ไม่เข้าการ

๑๔. เป็นมนุษย์ เป็นได้ เพราะใจสูง
เหมือนหนึ่งยูง มีดี ที่แววขน
ถ้าใจต่ำ เป็นได้ แต่เพียงคน
ย่อมเสียที ที่ตน ได้เกิดมา
ใจสะอาด ใจสว่าง ใจสงบ
ถ้ามีครบ ควรเรียก มนุสสา
เพราะทำถูก พูดถูก ทุกเวลา
เปรมปรีดา คืนวัน สุขสันติ์จริง

ใจสกปรก มืดมัว และร้อนเร่า
ใครมีเข้า ควรเรียก ว่าผีสิง
เพราะพูดผิด ทำผิด จิตประวิง
แต่ในสิ่ง นำตัว กลัวอบาย
คิดดูเถิด ถ้าใคร ไม่อยากตก
จงรีบยก ใจตน รีบขวนขวาย
ให้ใจสูง เสียได้ ก่อนตัวตาย
ก็สมหมาย ที่เกิดมา อย่าเชือนเอย ฯ
๑๕. ตายเมื่อตาย ย่อมกลาย ไปเป็นผี
ตายไม่ดี ได้เป็นที ผีตายโหง
ตายทำไม เพียงให้ เขาใส่โลง
ตายโอ่โถง นั้นถือตาย เสียก่อนตาย
ตายก่อนตาย มิใช่กลาย ไปเป็นผี
แต่กลายเป็น สิ่งที่ ไม่สูญหาย
ที่แท้คือ ความตาย ที่ไม่ตาย
มีความหมาย ไม่มีใคร ได้เกิดแล
คำพูดนี้ ผันผวน ชวนฉงน
เหมือนเล่นลิ้น ลาวน คนตอแหล
แต่เป็นความ จริงอัน ไม่ผันแปร
ใครคิดแก้ อรรถได้ ไม่ตายเอย ฯ

ข. สุภาษิตสั้น ๆ ของ สุชีโว ภิกขุ

๑. จงพยายามระงับความโกรธ อย่าให้เกิดขึ้นได้เลย ถ้าระงับไม่ไหว จะต้องโกรธจริง ๆ ก็ขอให้อยู่แต่ในใจ อย่าให้ปรากฏทางสีหน้า ท่าทาง หรือวาจา เพราะถ้าแสดงออกมาจนปรากฏชัดก็เป็นการประจานหรือโฆษณาความชั่วของเราเอง

๒. จงก้าวหน้าในคุณความดีเนืองนิตย์ ผู้หยุดอยู่ในการทำความดี ท่านยังถือว่าถอยหลัง พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งความขยันหมั่นเพียร จงตั้งความเพียรเสียแต่วันนี้

๓. ไม่ใช่เพราะอาวุธ ไม่ใช่เพราะกำลังกาย ไม่ใช่เพราะกำลังทรัพย์ ที่บุคคลจะปราบผู้อื่นให้ยอมแพ้ทางจิตใจได้ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การเจรจาไพเราะ การบำเพ็ญประโยชน์ การวางตนสม่ำเสมอไม่เหยียบย่ำผู้อื่น คุณธรรมที่บำเพ็ญด้วยความจริงใจ ๔ อย่างนี้ (ที่เรียกสังคหวัตถุธรรม) อาจทำให้ชนะผู้อื่นทางจิตใจได้โดยที่ผู้แพ้จะหาทางสนองคุณอยู่เนืองนิตย์

๔. หัดแพ้คนไว้บ้าง หัดนิ่งเป็นบ้าง หัดโง่เป็นบ้าง หัดอดทนไว้บ้าง นั่นแหละท่านกำลังชนะ และกำลังฉลาดขึ้น

๕. การช้าในเรื่องที่ควรช้า เช่นทำอะไรให้พิจารณาให้รอบคอบ ไม่สุกเอาเผากิน หรือการไม่เร่งผลให้ผลิตเร็วทันใจ เช่นพอยกหม้อข้าวขึ้นตั้งไฟก็จะให้สุกทันประสงค์ ครั้นไม่ได้อย่างใจก็กลัดกลุ้มกระวนกระวายดังนี้ ก็ใช้สุภาษิต เรื่องช้า ๆ ได้พร้าสองเล่มงามได้ดี

๖. การไม่นอนใจหรือมัวเมาประมาท ปล่อยให้วันคืนล่วงไปเปล่า ๆ เร่งรีบแสวงหาวิชาความรู้ หรือบำเพ็ญคุณงามความดีแต่ในขณะที่ยังสามาถจะทำได้เพื่อมิให้เสียใจภายหลังว่า มัวชมนกชมไม้เสีย ในขณะที่ควรทำอะไรได้สำเร็จเป็นชิ้นเป็นอัน จึงทำให้พลาดจากสิ่งที่ควรได้รับดังนี้ ก็ใช้สุภาษิตที่ว่า พายพ่อพาย ตลาดจะวาย สายบัวจะเน่าได้ดี

๗. คนที่จะปฏิบัติชอบตามคำสอนของศาสนานั้น ไม่ได้หมายความว่าจะดำรงชีวิตอย่างชาวโลกไม่ได้ เป็นแต่ว่าศาสนาจะช่วยให้เป็นชาวโลกชนิดที่ดีมีความซื่อสัตย์สุจริต ไม่เป็นเสี้ยนหนามของสังคม แท้จริงการที่โลกต้องการความอยู่เย็นเป็นสุข ไม่มีโจรผู้ร้าย ไม่มีใครข่มเหงเบียดเบียนนั้น ก็คือต้องการศาสนาอย่างไม่รู้สึกตัว

๘. ปกติของคนเรามักจะรู้สึกว่าสิ่งที่สูญเสียไปเพียงเล็กน้อยมีความสำคัญและมีค่ายิ่งกว่าสิ่งที่ยังคงอยู่อีกมากมาย ถ้าเพียงแต่จะรับการสูญเสียนั้นเป็นบทเรียน และเป็นเครื่องทดลองความหนักแน่นไม่หวั่นไหวของจิตใจ เราก็จะสามารถหาความสุขได้อย่างเต็มที่เราเหลืออยู่

๙. วิธีคิดง่าย ๆ เมื่อมีอะไรสูญเสียไปก็คือว่า เมื่อเรามา เราไม่มีอะไรติดตัวมาเลย ชีวิตอัตภาพร่างกาย และทรัพย์สมบัติ ตลอดจนญาติมิตรหรือบุคคลผู้เป็นที่รักทั้งหลาย เรามีขึ้นแสวงหาในโลกนี้ทั้งสิ้น เมื่อเราไม่มีอะไรมาก่อน ไฉนจะมานั่งระทมว่าเราได้เสียอะไรไป

๑๐. ความสุขใดมีความดิ้นรนเป็นรากฐาน ความสุขนั้นย่อมมีทุกข์ปนอยู่ด้วย ความสุขใดมีความสงบเย็นเป็นรากฐาน ความสุขนั้น ย่อมไม่มีความทุกข์ผสมและถ้าความสงบเย็นอันเป็นรากฐานนั้นเป็นสันติชั่วนิรันดร ความสุขก็เป็นของชั่วนิรันดรด้วย จึงสมควรที่เราจะแสวงหาความสุขที่มีความสงบเย็นเป็นรากฐานเสียแต่บัดนี้ ด้วยการศึกษา และปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา

ธรรมสุภาษิตของท่านพุทธทาสภิกขุ และท่านสุชีโว ภิกขุ ที่ได้รวบรวมมานี้ถ้าได้นำไปพิจารณาโดยใช้สติปัญญาไตร่ตรองจนเกิดความเข้าใจแจ่มแจ้งและเห็นจริง แล้วยึดเป็นหลักปฏิบัติโดยพยายามฝึกจิตใจ และบริหารจิตให้เป็นไปตามหลักธรรมขึ้นง่าย ๆ จนถึงขั้นสูงและยากขึ้นโดยเฉพาะในเรื่องความรู้สึกในเรื่องตัวตน ถ้าสามารถตัดเรื่องตัวตนไปได้ก็นับว่าได้มองเห็นความจริงของทุกสิ่งทุกอย่าง จิตจะละจากกิเลส และเกิดความอิ่มใจในทางธรรมอันเปรียบเสมือนโอสถขนานพิเศษที่ช่วยบำบัดโรคทางวิญญาณของสัตว์โลกได้ทำให้เกิดความสว่าง ความสุข และความสงบ สมดังพระดำรัสของพระพุทธองค์ที่ว่า “ความสุขนอกจากความสงบไม่มี” อันหมายถึงว่าไม่มีสุขใดที่จะเทียบเท่ากับความสุขที่เกิดจากความสงบ

NATIONAL LIBRARY

ข้าพเจ้าขอสรุปคุณประโยชน์อันล้ำค่าของธรรมโอสถด้วยบทประพันธ์ของ(ฐะปะนีย์) อาจารย์ฐะปะนีย์ นาครทรรพ ที่ว่า

“ยาเอ๋ย ยาใจ สิ่งใดเป็นยาน่าฉงน
ร่างกายเจ็บเรื้อเหลือทน ดิ้นรนหาหมอขอยา
จิตใจเจ็บช้ำทำเฉย ละเลยมิพักรักษา
ธรรมะไม่มีราคา แต่ว่ายาจิตสมฤทธิ์เอย”

ชิดชม กาญจนโชติ
(น.ส. ชิดชม กาญจนโชติ)
ผู้อำนวยการวิทยาลัยครูพิบูลสงคราม พิษณุโลก

“ความตาย”

โดย ย. โพธิสุวรรณ

ความตาย เป็นเรื่องที่ทุกคนกวัดไกวไสส่ง ไม่ปรารถนาจะให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง หรือแก่ญาติมิตรของตน ที่สุดจนกระทั่งแก่เพื่อนมนุษย์ร่วมโลกและแก่สัตว์ทั้งหลาย แต่จะมีชีวิตใดบ้างสักชีวิตหนึ่งหรือ ? ที่หลุดรอดจากความตายไปได้ ไม่ว่าคนไม่ว่าสัตว์ เมื่อเกิดมีชีวิตขึ้นมาแล้ว เขาจะต้องตายด้วยกันทั้งนั้น แม้องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เคารพของคนเกือบทั้งโลก ซึ่งเข้าใจชีวิตและความตายเป็นอย่างดี ทรงตรัสรู้ดีรู้ชอบไปทุกสิ่งทุกอย่าง พระองค์ก็ต้องจบชีวิตลงด้วยความตาย เมื่อพระชนมายุได้ ๘๐ พรรษา แต่การตายของพระองค์เป็นการตายแบบดับสูญ ตายอย่างที่จะไม่กลับมาเกิด มาเวียนว่ายตายเกิดอีก เราจึงเรียกการตายของพระองค์ว่า “เสด็จดับขันธปรินิพพาน”

เพราะกลัวความตายมนุษย์เราจึงพากเพียรกระทำในทุกวิถีทางที่จะต่อสู้กับความตาย ที่จะหลบหลีกหนีมิให้ต้องประสบกับความตาย ลองพิจารณากันดูว่านับตั้งแต่เกิดมาจนกระทั่งต้องตายลงไปแต่ละชีวิตนั้น ไม่ว่าจะไปทำอะไร จะต้องมีเรื่องมีส่วนที่จะเป็นการป้องกันหลีกหนีและต่อสู้เพื่อไม่ให้ต้องตาย สอดแทรกอยู่ด้วยทุกสิ่งทุกอย่างไป พอเกิดมาเป็นชีวิตตายังมองไม่เห็นหูยังไม่ได้ยินเสียง ปากยังพูดไม่ได้ แต่ปากนั้นร้องได้ ก็ร้องโวยวายไปโดยธรรมชาติเพื่อให้ช่วยรักษาชีวิตให้รอดอยู่ได้อยู่ตลอดเวลา ถูกเจ็บก็ร้องเพื่อให้ช่วย หิวก็ร้องเพื่อให้ได้อาหาร หนาวหรือร้อนก็ร้องเพื่อให้ช่วย พอตาแลเห็น หูได้ยิน ปากพูดภาษาคนได้ และเดินได้ วิ่งได้ ใช้มือได้ ทุกสิ่งทุกอย่างในร่างกายก็จะคอยตะเกียกตะกายช่วยตัวเองเพื่อไม่ให้ตายด้วยภอันตราย, ด้วยขาดอาหาร, ด้วยการทำร้ายเข่นฆ่า, พอมีอายุได้ สามหรือสี่ขวบ พ่อแม่ก็พาไปเข้าโรงเรียนเพื่อให้มีความรู้ทันโลก จะได้อยู่รวด จะได้เอาตัวรอด รอดจากอะไร ? ก็รอดจากอดตาย รอดจากภยันตราย รอดจากการถูกเข่นฆ่าทำร้าย รอดจากโทษภัยอัน

จะเกิดจากความโง่เง่า ไม่รอบรู้ ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นเรื่องของความกลัวตายทั้งนั้น แม้ตัวผู้เขียนเองขณะนี้มีอายุ ๖๕ปี อยู่ในวัยที่ควรตายหรือใกล้ความตายแล้ว ก็ยังกระทำทุกอย่างเพื่อยืดเวลาไปจากความตายให้มากที่สุด เช่น พอรู้สึกตัวตื่นขึ้นในตอนเช้า ก่อนลุกขึ้นนั่ง ก็ต้องเหยียดแขนขา สดลมหายใจเข้าจนเต็มปอดแล้วอัดลมไว้ในปอดให้นาน ถัดมาก็ยกขาทั้งสองข้างขึ้นและลงช้า ๆ สัก ๖—๗ ครั้ง เพื่อลดไขมันหน้าท้อง และเพื่อช่วยให้ถ่ายได้สะดวก แล้วก็ลุกขึ้นนั่งบิดตัวไปรอบ ๆ แล้วลุกขึ้นยืนอยู่ในห้องนอนนั่นแหละ หรือจะออกไปกลางแจ้งได้ก็ดี ทำกายบริหารทุก ๆ ท่า แล้วก็ร่ายรำแบบที่พวกพ่อค้าจีนเขาทำกันในตอนเช้า ที่เรียกว่าไท้เก๊ก ซึ่งถ้าจะรำแบบรำไทยหรือร่ายรำแบบโขนละครก็คงจะได้ผลเท่ากัน หรือรำมวยไทยก็คงได้แล้วแต่ใครจะถนัด ผู้เขียนเองรำมวยไทย ทั้งชก ต่อย เตะ ขึ้นเข่า ลงศอก ตามที่เคยฝึกฝนเล่าเรียนมาบ้างเมื่อรุ่นหนุ่ม ทำให้กล้ามเนื้อและเส้นสาย ทั้งโลหิต เคลื่อนไหวได้สะดวกคล่องแคล่วเป็นปกติ ต่อจากนั้นจึงล้างหน้าแปรงฟันอาบน้ำและประกอบกรณียกิจประจำวัน และในระยะเวลา ๑ เดือนหรือสองเดือน ก็ต้องไปหาแพทย์เพื่อตรวจสอบร่างกาย มีปอด หัวใจ ความดันโลหิต และไขมันในเส้นเลือด เป็นต้น ถ้ามีอะไรผิดปกติก็ต้องซ่อมแซมแก้ไขให้กลับสู่ความเป็นปกติ ทั้งนี้ก็ยังมิให้ตาย บางรายที่เราทราบจากหนังสือพิมพ์ ถึงแก่เปลี่ยนตับไต หัวใจ ใช้ท่อพลาสติคแทนเส้นโลหิตใหญ่ ล้วนเป็นเรื่องไม่อยากจะตายด้วยกันทั้งนั้น ทศกัณฐ์ถึงแก่ให้พระฤาษีถอดหัวใจออกไปซุกซ่อนไว้ในเขาในถ้ำเพื่อไม่ต้องถูกฆ่าตาย หรือกษัตริย์บางองค์ในสมัยโบราณ ถึงแก่ไปจับเด็กมาผ่าอกเพื่อกินเลือดและหัวใจของเด็กเพื่อให้ตัวเองมีชีวิตยืนยาว ดังที่เล่า ๆ กันมา รัฐบาลของทุกประเทศก็ต้องตั้งกระทรวงขึ้นกระทรวงหนึ่งโดยเฉพาะ เพื่อทำหน้าที่โดยตรงในการป้องกันและการแก้ไขมิให้พลเมืองของประเทศนั้น ๆ ต้องตายลงก่อนวัยที่ควรตาย ชื่อว่ากระทรวงสาธารณสุข

ทุกชีวิต ทุกครอบครัวย่อมได้พบเห็นความตายมาโดยใกล้ชิดด้วยกันทั้งนั้น ผู้เขียนเองก็ได้พบน้องคนหนึ่งตายเสียตั้งแต่คลอดออกมา อีกคนหนึ่งตายเสียตั้งแต่เด็ก ๆ พอวิ่งได้กำลังน่ารักน่าเอ็นดู ได้เห็นเพื่อนรักทั้งหญิงชาย ต้องตายเสียตั้งแต่ในวัยรุ่น กำลัง

ศึกษาเล่าเรียนอยู่ และได้ประสบกับความตายของหญิงสาวสวยน่ารักคนหนึ่งซึ่งเราต่างก็รักกันและกัน เธอเป็นหญิงงามมีผิวพรรณขาวผ่องอมเลือดฝาด ที่แก้มของเธอแลเห็นเส้นฝอยแผ่กระจายไปตามผิวแก้มเป็นสีชมพู เธอเป็นคนเรียนเก่งสอบไล่ได้ที่ ๑ ในชั้นสูงสุดของโรงเรียน มีความประพฤติเรียบร้อย มารยาทงาม จึงเป็นที่หลงใหลหมายปองของบรรดาหนุ่ม ๆ ในสมัยนั้นเป็นอันมาก แต่ในที่สุดเธอก็ตายเสียเมื่อมีอายุได้เพียง ๑๘ ปี ยังความเศร้าโศกและแสนเสียดายให้แก่พ่อหนุ่มทั้งหลายไปตาม ๆ กัน พ่อและแม่ที่เคารพรักเป็นอย่างยิ่งของผู้เขียนก็ได้ตายลงไปต่อหน้าต่อตาของผู้เขียนทั้งสองท่าน ดังนี้ ความตายจึงมีอยู่ทุกหนทุกแห่ง มีอยู่แก่มนุษย์ทุกรูปทุกนาม ไม่ว่าจะเป็นหญิงเป็นชาย ไม่ว่าจะเป็นเด็กเป็นผู้ใหญ่ คนหนุ่ม คนสาว คนแก่ ไม่ว่ายาจก หรือเศรษฐี ไม่ว่าพ่อค้า ชาวนา หรือข้าราชการ ไม่ว่าผู้ดีขี้ข้า แม้องค์พระมหากษัตริย์อันประเสริฐ ไม่ว่าคนชั่วร้าย อ้ายมหาโจร หรือสุภาพบุรุษ สุภาพสตรี ไม่ว่าคนสวยสดงดงามหรือคนขี้เหร่ ก็จะต้องพากันตายไปจนหมดจนสิ้น มัจจุราชจะทำหน้าที่อย่างเที่ยงธรรม ทั้งไม่เลือกวันเวลาและฤดูกาลเสียด้วย ความตายจึงเป็นเรื่องธรรมดาที่ทุกรูปทุกนามจะต้องประสบ

ในพุทธกาล ก็มีตัวอย่างเรื่องความตายนี้เกิดขึ้นแก่หญิงคนหนึ่ง ซึ่งต่อมาได้บรรลุมรรคผล เธอชื่อว่า พระกิสาโคตมี จะขอนำมาเล่าให้ฟังโดยรวบรัด ดังต่อไปนี้:—

นางกิสาโคตมีเป็นลูกผู้มีตระกูลเก่าแก่ แต่ขณะนั้นเป็นผู้ยากตกยาก เธออุดมสมบูรณ์ด้วยรูปสมบัติ และคุณสมบัติ แต่ขาดทรัพย์ ถึงกระนั้นบุญบารมีที่สร้างสมไว้แต่ชาติปางก่อนของเธอก็ยังมีอยู่มาก ต่อมาเหตุการณ์ได้บันดาลให้เธอได้ตกไปเป็นศรีสะใภ้ของท่านเศรษฐีผู้หนึ่ง ท่านเศรษฐีได้มอบหมายทรัพย์สินและการงานทั้งหมดให้เธอปกครอง ตั้งแต่นั้นมาตระกูลของท่านเศรษฐีก็เจริญรุ่งเรืองกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก

ต่อมา นางกิสาโคตมีก็มีครรภ์ ครั้นถึงกำหนดก็คลอดออกมาเป็นทารก มีชีวิตอยู่ได้เพียงสองสามวันก็ตายลง นางกิสาไม่เคยสนใจกับความตายมาก่อน และไม่เคยคิดว่าเด็กที่เกิดมาเพียงสองสามวันจะตายได้ จึงไม่เชื่อว่าลูกของตัวตาย เข้าใจว่าเพียงแต่สลบไป

หรือเป็นโรคซึ่งทำให้หลับไปเป็นเวลานานเท่านั้น จึงได้เชิญแพทย์ให้มาช่วยรักษาคนแล้วคนเล่า แพทย์จะยืนยันว่าตายก็เกรงใจและจะเสียไมตรีกัน จึงต่างก็เบี่ยงบ่ายไปว่า โรคนี้ไม่เคยพบเคยเห็น รักษาไม่ได้ แพทย์คนหนึ่งแนะนำให้พาลูกไปหาพระพุทธเจ้าซึ่งขณะนั้นประทับอยู่ ณ เชตะวันมหาวิหาร บอกว่าบางทีพระองค์จะมียารักษาโรคนี้ได้ นางก็เชื่อจึงอุ้มลูกไปหา เมื่อไปถึงก็ไปทูลขอยารักษาลูก พระพุทธเจ้าจึงตอบว่า ยานั้นมี แต่จะต้องได้เมล็ดผักกาดสัก ๑ กำมือมาผสมเข้าด้วย ขอให้นางไปหามาให้ แต่จะต้องเป็นเมล็ดผักกาดจากบ้านที่ไม่เคยมีคนตายเลย บ้านใดมีคนตายเมล็ดผักกาดนั้นก็ใช้ไม่ได้

นางกิสาโคตมีดีใจ กราบถวายบังคมลาแล้วก็รีบเดินตุ่มไปหาเมล็ดผักกาดด้วยหน้าตาเบิกบาน ด้วยคิดว่าลูกของตนจะหายจากโรคได้ แต่เดินหาเมล็ดผักกาดไปถึงบ้านไหน ๆ ก็พบแต่ว่าบ้านนั้น ครอบครัวนั้นเคยมีคนตายมาแล้วทั้งสิ้น เดินไปทุกบ้านจนอ่อนใจ ศพลูกที่อุ้มไปด้วยก็เน่าลงส่งกลิ่นเหม็นบอกชัดว่าตายแน่แล้ว ลำดับนั้น ปัญญาบารมีญาณ ที่เคยสั่งสมอบรมมาก็บังเกิดขึ้นในจิต เกิดความรู้ผิดชอบขึ้นมาว่า ลูกของเราตายแล้ว ความเกิด ความดับ เป็นธรรมดาของสังขาร ทั้งความดับก็ไม่มีกำหนดเวลา ไม่มีเครื่องหมายใดบอกเหตุให้รู้ล่วงหน้า อาจดับได้ทุกขณะทุกวัย ทุกชาติชั้นวรรณะ เสมอกันไม่มียกเว้นให้แก่ผู้ใด เราหลงผิดเข้าใจผิดเหมือนคนบ้าน่าอับอาย ครั้นนางเกิดปัญญาญาณรู้ชัดเองเช่นนั้นก็หมดความสงสัยในเรื่องความตายของลูก จึงทิ้งศพเสียในป่าระหว่างทางเดิน แล้วลงสู่ท่าน้ำชำระร่างกายให้หมดจด ตรงไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ที่เชตะวันมหาวิหารกราบทูลว่า หาเมล็ดผักกาดไม่ได้ ไม่ว่าบ้านเรือนไหนก็มีแต่คนตาย บางบ้านคนที่ตายไปแล้วมีจำนวนมากกว่าคนที่ยังอยู่ และคนที่ตายก็มีทั้งเด็กทั้งหนุ่มสาวและคนชรา ทั้งคนโง่คนฉลาด แม้หมอที่รักษาคนเจ็บไข้ก็ตายด้วย และบตรของหม่อมฉันก็ตายแล้ว

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ถูกแล้วโคตมี ความตายเป็นของธรรมดา สัตว์ทั้งหลายต้องตายทุกรูปทุกนาม ไม่มีใครได้รับความยกเว้นเลย” แล้วตรัสเทศนาต่อไปว่า “มฤตยูย่อมจะฆ่าสัตว์ผู้หลงระเริงอยู่ด้วยความอยาก ความโลภ ความหลง เหมือนห้วยน้ำใหญ่ไหลบ่า

ท่วมทับ พัดพาเอาชาวบ้านที่กำลังหลับสนิทไปทั้งบ้าน ไม่ยกเว้นว่าคนนี้ยังเด็ก ยังหนุ่ม ยังแข็งแรง ยังกำลังทำงาน ยังป่วย ยังหลับ ห้วงน้ำจะพัดพาไปสิ้น แม้แต่ สุนัข เป็ด ไก่ก็ถูกพัดพาไปสู่ทะเลหมดสิ้น ฉันใด มฤตยูก็ฉันนั้น ย่อมคร่าเอาสัตว์ที่ยังมัวเมา ระเริงหลงอยู่ในกามารมณ์ลืมชีวิตเสมือนคนหลับลืมตัวไปทั้งหมด ฉันนั้น" เมื่อจบพระธรรมเทศนา นางกิสาโคตมีก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล ฯ จึงได้ทูลขออุปสมบท แล้วประพฤติธรรมบำเพ็ญพรหมจรรย์ อยู่จนกระทั่งได้บรรลุพระอรหัตผล ในเวลาต่อมา ฯลฯ

ความตายจึงเป็นเรื่องของธรรมชาติ เป็นเรื่องธรรมดาสามัญที่สุดเกิดขึ้นแก่ทุกคน ไม่ละเว้นให้แก่ผู้ใด และเกิดแก่ชีวิตทุกชีวิต แม้สัตว์ดิรัจฉาน ผิดแผกกันแต่กาลเวลาช้าเร็ว และวิธีการที่จะตายเท่านั้น ทำอย่างไรจึงจะไม่ต้องตาย จะมีทางหรือไม่ ตอบได้ว่า ถ้าใครไม่อยากตาย ก็จงอย่าเกิดมา ถ้าไม่เกิดก็จะไม่ตายอย่างแน่นอน และถ้าใครไม่อยากจะเกิดเพราะไม่อยากจะตายก็มีทางที่จะทำได้ โดยการกำจัดตัณหาและอุปาทานเสียให้สิ้น ก็จะไม่ต้องมาเกิดอีก รายการละเอียดในเรื่องนี้มากเกินกว่าที่จะนำมาเล่าบอกในหน้ากระดาษอันจำกัดนี้ โปรดขวนขวายศึกษาเอาเองได้จากหนังสือที่ท่านผู้รู้เขียนไว้มีมากมายหลายเล่มด้วยกัน

อนึ่ง ความตายนี้ มิใช่เป็นเรื่องเลวร้ายน่าสพึงกลัวแต่อย่างเดียว บางกรณีความตายก็เป็นเรื่องดี และเป็นความจำเป็นของชีวิต ดังจะขอนำมาเสนอให้พิจารณาสักสองข้อดังต่อไปนี้ –

๑. ความตายเป็นเครื่องเตือนใจมนุษย์ มิให้ตั้งอยู่ในความประมาท เพราะคนเรามีอายุจำกัด หรือมีเวลาอยู่ในโลกนี้โดยจำกัด ทั้งมีวัยที่จะประกอบการงานหรือสร้างคุณงามความดีโดยจำกัด เพียง ๓๐–๔๐ ปีเท่านั้น เพราะเมื่อมีอายุ ๑–๒๕ ปีเป็นระยะเวลาแห่งการศึกษา เพื่อเตรียมพร้อมที่จะใช้ชีวิตทำงาน อายุ ๒๖–๖๐ ปี เป็นเวลาที่จะประกอบการงาน จะสร้างคุณงามความดีให้เป็นเกียรติยศชื่อเสียงแก่วงศ์ตระกูล ต่อจากนั้นก็เป็นวัยชราที่จะต้องพึ่งพาอาศัยทุนรอนที่สะสมไว้ หรืออาศัยคนอื่น นับแต่บุตรธิดาเป็นต้นไป ถ้าใคร

ตั้งอยู่ในความประมาท เผลอไผลไม่ใช้เวลาอันจำกัดนี้ประกอบกิจการงาน หรือว่าใช้ไปในทางสำมะเลเทเมา หรือประกอบแต่กรรมชั่วฉ้อราษฎร์บังหลวง กดขี่ ข่มเหง รังแก คนและสัตว์ที่อ่อนกว่า ก็จะเกิดเปล่าตายเปล่าไม่เป็นประโยชน์แก่โลก เวลามีชีวิตอยู่ก็รกโลก ตายลงแล้วก็ทิ้งไว้แต่ความชั่วให้เขาสาปแช่ง และใช้เป็นตัวอย่างสำหรับอ้างอิงในความชั่วช้าเลวทราม

๒. ความตายเป็นเครื่องมือเก็บกวาดสิ่งชำรุดบกพร่อง กำจัดชีวิตที่ไร้ประโยชน์ โปรดลองคิดกันดูว่า ถ้าคนเราเกิดมาแล้วไม่มีใครตายเลย มีแต่แก่แล้วก็เกิดลงไปถ่ายเดียว แต่ไม่ตาย เราจะเอาแผ่นดินที่ไหนอยู่ จะเอาอาหารที่ไหนมาเลี้ยงกันหวาดไหว มนุษย์ตั้งแต่สมัยหินที่ดุร้ายเปลือยกายเดินอยู่ในป่าก็จะยังอยู่ ไม่ว่าจะอยู่อย่างแก่หง่อมทุพพลภาพ เขาก็จะยังอยู่ แผ่นดินจะรกไปด้วยผู้คนที่แก่หง่อมไร้สมรรถภาพ ไปที่ไหนก็แทบจะหลบหลีกคนแก่ไม่พ้น ทุกบ้านเรือนจะเต็มไปด้วยคนเฒ่าคนแก่ เมื่อท่านไม่ตายเราก็จะต้องเลี้ยงท่านไว้ เพราะคนแก่เหล่านั้นล้วนแต่เป็นปู่เป็นทวดเป็นพ่อทางฝ่ายภรรยา ฝ่ายสามีของเรา เอาแค่สี่ชั้น คือปู่ย่าตายายชั้นหนึ่งถึงชั้นสี่ รวมทั้งชั้นพ่อแม่ก็เป็น ๕ ชั้น ๆ ละ ๔ คน รวมทั้งหมดในบ้านเราจะมีคนแก่อยู่ ๒๐ คน เอาเพียง ๕ ชั้น เท่านั้น ถ้ามากชั้นกว่านั้นขึ้นไปจะมีเท่าไร คนแก่ ๕ ชั้น ๒๐ คนนี้ แต่ละคนจะมีผิวกายเหี่ยวย่นยู่ยี่ตกกระ มีหลังอันโค้งค่อม ผมขาวอย่างดอกเลา หูตามืดมัวมองไม่เห็น ฟังไม่ได้ยิน มือเท้าใช้การไม่ได้ ชั้นที่ ๔ ชั้นที่ ๕ อาจจะพอคลานพอเดินไปได้ แต่ชั้นที่ ๑–๓ คงจะนอนหายใจแขม่ว ๆ ความจำของท่านคงจะเลอะเลือน กินแล้วก็จะโวยวายว่ายังไม่ได้กิน บ้างจะเรียกเอาข้าว บ้างจะเรียกเอาน้ำ บ้างก็จะถ่ายอจจาระปัสสาวะออกมา แล้วเอามือขย้ำขยี้ เอาป้ายหน้า ป้ายตัว หรือเก็บเอาใส่ปากเข้าไป หรือทิ้งไว้แล้วคนนั้นคลานมาเหยียบ มานั่งทับนอนทับ ร่างกายก็มีผ้าผ่อนหลุดลุ่ยเพราะความไม่มีสติของท่าน ท่านเหล่านี้ล้วนแต่เป็นปู่ย่าตายายของเราโดยตรงขึ้นไปทั้งนั้น เราจะทำอย่างไรกับท่านดี ในบ้านเราคงจะระงมไปด้วยเสียงเรียกหา เสียงร้องครวญคราง เสียงเพ้อละเมอเพราะความหลงใหล กลิ่นไม่สะอาดทั้งหลายคงจะตลบอบอวลฟุ้งไปทั้งบ้าน

คงจะเป็นภาระใหญ่หลวงแก่เรายิ่งนัก จนเกินกว่าที่เราจะอุปถัมภ์ค้ำชูท่านได้ไม่ใช่หรือ แล้วเราจะทำอย่างไรกับคนที่ไม่รู้จักตายเหล่านี้ ถ้าโคนเข้าแบบนี้เราคงจะเรียกร้องหาความตายกันบ้างเป็นแน่ ขอให้ท่านตายกันเสียบ้างเถิด เลี้ยงดู อุ้มชู ปรนนิบัติกันไม่ไหวแล้ว

ความจริง ชีวิตของท่านก็ไม่มีความหมาย ไม่มีประโยชน์แก่ใคร ๆ เลยแม้แต่แก่ตัวท่านเองเพราะชีวิตของท่านไม่ผิดอะไรกับกองขยะที่มีกลิ่นเหม็นที่มีเสียงร้องครวญคราง ได้กองสุมอยู่ในบ้านเรือน เมื่อเป็นดังนี้แล้วเรายังจะไม่อยากจะให้ท่านตายอีกหรือ เราจะให้ท่านอยู่เพื่อทรมานตัวท่านและตัวเรากับคนอื่นต่อไปทำไม ความตายในกรณีเช่นนี้ก็มีประโยชน์มาก และเป็นของที่ธรรมดาธรรมชาติให้มาพร้อมกับความเกิดของทุก ๆ ชีวิต ความตายจึงเป็นธรรมดาธรรมชาติ เป็นวิสัยโลก เราเข้าใจได้ดังนี้ เราก็จะได้ชื่อว่า เข้าถึงธรรม หรือรู้เท่าทันธรรมดา ธรรมชาติ ไม่ตกอกตกใจ ไม่หวาดหวั่นครั่นคร้าม ไม่ทุกข์โทมนัส เมื่อความตายมาถึงตัวเราหรือคนที่เรารัก

ทำอย่างไรจึงจะไม่กลัวความตาย มีคำตอบที่พอจะตอบได้ ๒ ประการ ประการที่ ๑ **จงทำความดีให้ถึงพร้อม** คือ ฝึกฝนอบรมจิตใจให้สมบูรณ์ด้วยปัญญาหยั่งรู้ว่าความตายนั้นเป็นเรื่องธรรมดาของชีวิตทุกชีวิต ไม่ใช่เรื่องน่าหวาดหวั่นอะไร ทำใจให้บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มีเวรมีภัยแก่ผู้หนึ่งผู้ใด คือ ไม่มีบาป เมื่อยังมีชีวิตก็อยู่ดีมีสุข ตายไปก็ย่อมจะได้ไปสู่ที่ชอบที่ควรและเป็นสุข อยู่หรือตาย ก็จะอยู่ในฐานะเดียวกัน ประกอบกิจการงานอันสมควรจะกระทำเพื่อตนเองและคนอื่นสมบูรณ์หมดแล้ว ไม่มีห่วงในผู้ใดหรือในกิจการใด ๆ อีก สรุปความว่า พร้อมแล้วที่จะตาย ใครที่อยู่ในฐานะเช่นนี้ย่อมไม่กลัวความตาย ประการที่สอง **ฝึกฝนอบรมใจให้คุ้นกับความตาย**ที่เรียกว่า "**มรณานุสติ**" พระพุทธองค์ทรงสอนวิธีที่จะทำให้ไม่กลัวความตาย ไม่เศร้าโศกทุกข์ทนหม่นไหม้เพราะความตาย ท่านสอนให้พิจารณาความตายเป็นปกติทุกวันว่า ชีวิตทุกชีวิตต้องตายเป็นของธรรมดา เช่นเดียวกับการเกิด การเติบโต การกิน การนอน จนคุ้นกับความตายแล้วเราก็จะหมดความกลัวความเกรงมัน จนเมื่อใครตายลงก็เฉยๆ ถือเป็นของธรรมดาเหมือนกับถ้วยแก้วหลุดมือหล่นลงกับพื้นแตกกระจายไป

ก็ถือว่ามันเป็นของแตกได้ เผลอเมื่อไรก็จะแตกเมื่อนั้น มีชาดกเรื่องหนึ่งชื่อ อุรคชาดก เป็นเรื่องเล่าถึงครอบครัวที่เจริญมรณานุสติอยู่เป็นปกติ แล้วเมื่อพบกับความตาย เขาก็ทำราวกับว่า ถ้วยแก้วแตกไปใบหนึ่ง ขอนำมาเล่าไว้ ณ ที่นี้เพื่อประกอบการพิจารณาด้วย

ในครั้งโบราณ ที่เมืองพาราณสี มีครอบครัวพราหมณ์ครอบครัวหนึ่ง มีคนอยู่ ๖ คนด้วยกัน ซึ่งเป็นภรรยา ๑ เป็นบุตรชาย ๑ เป็นบุตรสะใภ้ ๑ เป็นบุตรหญิง ๑ เป็นคนรับใช้ ๑ ตลอดเวลาพราหมณ์ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวได้สอนให้ทุกคนเจริญมรณานุสติ คือพิจารณาถึงความตายว่า เป็นเรื่องธรรมดาของทุกชีวิต ไม่ว่าใครเกิดมาแล้วก็จะต้องตาย บ้างก็ตายตั้งแต่มีอายุเยาว์ บ้างก็ตายเมื่อเป็นหนุ่มเป็นสาว บ้างก็ตายเมื่อเข้าสู่วัยชรา แล้วแต่บุญกรรมที่แต่ละคนสร้างสรรมา ก่อนจะนอน เมื่อสวดมนต์ไหว้พระจบแล้ว กราบระลึกถึงคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ คุณพ่อ คุณแม่ คุณอุปัชฌาย์ ครูบาอาจารย์ ผู้มีพระคุณทั้งหลายแล้ว ให้พิจารณาถึงสังขารร่างกาย ว่าเป็นของไม่เที่ยงแท้ ไม่จีรังยั่งยืน จะต้องแตกดับตายลงในวันใดวันหนึ่งแน่นอนทุกรูปทุกนาม

เช้าวันหนึ่ง พราหมณ์ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัว ได้ออกไปไถนากับบุตรชาย ผลัดเปลี่ยนกัน เมื่อบุตรชายส่งคันไถให้พ่อไถต่อไปแล้ว ก็ไปเก็บขี้หญ้ามาสุมไฟบนคันนา บังเอิญใกล้กองไฟนั้นเป็นจอมปลวกที่งูร้ายอาศัยอยู่ กลุ่มควันไฟไปลมตาของมันเข้า มันก็เลื้อยออกจากปล่อง เฉียดเข้ามากัดเอาลูกชายของพราหมณ์ พิษงูแล่นเข้าสู่หัวใจอย่างรวดเร็ว ล้มกลิ้งลงไปขาดใจตายอยู่กับพื้นนาซึ่งมีน้ำเฉอะแฉะ พราหมณ์เหลียวไปเห็นเข้าก็วิ่งไปดู พบว่าลูกชายขาดใจตายเสียแล้วก็สังเวชใจนัก แต่มิได้ร้องไห้แต่อย่างใด เพราะประจักษ์แจ้งอยู่แก่ใจแล้วว่า สังขารทั้งหลายนั้นไม่เที่ยง จะต้องแตกสลายตายลงสักวันหนึ่งด้วยกันทุกคน จึงอุ้มเอาศพบุตรชายไปวางไว้ที่โคนไม้ให้พ้นจากโคลนตม แล้วก็กลับไปไถนาต่อไป พอเพื่อนบ้านคนหนึ่งเดินทางผ่านมา จึงร้องสั่งเขาให้บอกภรรยาที่บ้านด้วยว่า ข้าวที่จะให้คนนำมาส่งนั้น ให้นำมาสำหรับคนคนเดียว ไม่ต้องนำมาสำหรับสองคน และเมื่อเสร็จภาระทางบ้านในตอนเช้านี้แล้ว ขอให้ทุกคนในบ้านแต่งกายด้วยเสื้อใหม่ผ้าใหม่ พากันออกมาที่นา

เมื่อภรรยาได้ทราบคำบอกกล่าวดังนั้น ก็ทราบได้ทีเดียวว่า ลูกที่รักของเธอตายเสียแล้ว (ประเพณีของเขาเมื่อจะไปงานศพ เช่น ไปเผาศพ ต้องแต่งกายด้วยเสื้อผ้าใหม่) เมื่อเสร็จธุระแล้วจึงพากันแต่งกายด้วยเสื้อผ้าใหม่ รีบเดินไปสู่ทุ่งนา พอไปถึงก็เห็นลูกชายนอนตายอยู่ที่โคนไม้ใกล้คันนา จึงพากันนำเครื่องสักการะไปขมาศพ แล้วช่วยกันหาฟืนมาได้กองใหญ่ เผาศพลูกชาย ณ ที่นั้นเอง โดยมิได้มีผู้ใดร้องไห้แม้แต่คนเดียว เพราะทุกคนเจริญมรณานุสติเป็นอันดี มีปัญญารู้ชัดว่า ความตายเป็นเรื่องธรรมดาของมนุษย์ทุกรูปทุกนาม รู้สึกสังเวชใจ แต่ไม่มีใครร่ำไห้ให้เสียน้ำตาแม้แต่หยดเดียว

ด้วยเดชะกุศลผลบุญของคนทั้ง ๕ ที่สามารถปฏิบัติได้จริงประจักษ์ชัดดังนั้น ร้อนรู้ไปถึงองค์อมรินทร์ ก็ทรงเลื่อมใสศรัทธามาก แต่อยากจะลองไล่เรียงดูให้ประจักษ์ชัด จึงจำแลงเป็นพราหมณ์แก่เข้ามาไต่ถามถึงเหตุผลจากคนทั้ง ๕ ทรงไต่ถามเป็นคำถามแรกว่าก่อไฟกองใหญ่เผาอะไรกันหรือ พราหมณ์ชาวนาตอบว่า เผาลูกชาย พระอินทร์แปลงถามว่าเผาลูก ทำไมไม่เห็นผู้ใดร้องไห้สักคน คงจะเป็นลูกที่น่าเกลียดน่าชังนักละกระมัง

พราหมณ์ชาวนาตอบว่า ความตายเป็นเรื่องธรรมดาของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ไม่มีใครรอดพ้นได้เลยแม้แต่คนเดียว ความตายเปรียบเหมือนงูลอกคราบเก่าออกทิ้งไว้ แล้วก็เลื้อยหนีไปไม่แยแสกับคราบเก่า คนตายก็แบบเดียวกัน เขาทิ้งซากศพร่างกายไว้แต่วิญญาณของเขาออกจากร่างไปแล้ว ร่างที่ทิ้งไว้ก็กำลังจะเปื่อยเน่า แม้แต่ชื่อก็เปลี่ยนไปเรียกว่าผี เอาไฟเผาก็ไม่ร้อน วิญญาณเขาก็ไม่รู้ เราร้องไห้ให้เขาสักเท่าไร ๆ เขาก็ไม่รับรู้ แล้วเราจะร้องไห้รักผีรักซากศพซึ่งเปรียบประดุจซากงูทำไมกัน จะได้ประโยชน์อันใด

พระอินทร์หันไปถามแม่ว่า เขาเป็นพ่อเขาไม่เศร้าโศกก็ช่างเขาเถอะ แต่แม่นั้นรักลูกใกล้ชิดกับลูกมากกว่า เหตุไฉนจึงไม่ร้องไห้เสียเลย

นางพราหมณีผู้เป็นแม่ตอบว่า ลูกคนนี้เมื่อจะมาเกิดในท้อง ฉันก็ไม่ได้เรียกร้องให้เขามา เขามาของเขาเอง เวลาเขาจะตายจากไป เขาก็ไม่ร่ำลา จึงเป็นอันว่า เขามาเองแล้วก็ไปเอง ทำไมจะต้องไปรับรู้ร่ำไห้ถึงเขาด้วย เวลานี้วิญญาณของเขาก็จากไปแล้ว เหลือ

แต่ซากศพซึ่งไม่มีความรู้สึกอะไร เผาไฟก็ไม่ร้อน แล้วจะไปร้องร่ำรำพันให้เสียน้ำตาทำไม จะได้ประโยชน์อะไรขึ้นมา

พระอินทร์หันไปถามน้องสาวว่า พี่ชายร่วมท้องตายทั้งคน ยังนั่งเฉยทำเป็นทองไม่รู้ร้อน ไม่เห็นแสดงความเสียดมเสียดาย ไม่ร้องไห้แม้แต่น้อย คงจะเป็นพี่ที่ข่มเหงน้องหนักนักละกระมัง จึงเกลียดชังจนไม่มีความอาลัย

น้องสาวกลับตอบเป็นคำถามว่า ถ้าฉันร้องไห้ให้เขาแล้ว เขาจะกลับมีชีวิตคืนขึ้นมาได้อีกหรือ ? จะได้ชวนกันร้องไห้ร่ำพันให้ดังลั่นไปทั้งบ่า นี่ร้องไปก็ไม่ได้อะไร มีแต่จะทำให้ความเศร้าโศกเผาอกไหม้ เกิดทุกข์ทวีทับถมใจขึ้นมาเปล่า ๆ พี่ก็ไม่กลับมา และการร้องไห้ก็เป็นกิริยาอาการที่ไม่น่าดูตรงไหนเลย ทั้งร้องไห้เท่าไร ๆ เขาก็ไม่รับรู้ ฉันไม่ร้องให้เสียเวลาหรอก เพราะไม่เกิดประโยชน์อันใด

พระอินทร์หันไปถามเมียผู้ตายว่า ใครอื่นเขาไม่ร้องไห้ก็ช่างเขาเถอะ แต่เธอเป็นเมียคลอเคลียใกล้ชิดกันอยู่ทุกวันคืน ทำไมจึงไม่แยแสโศกเศร้าจนสักนิดเลย หรือปลงตกเสียแล้วว่า ความตายเป็นวิสัยโลก ใคร ๆ ก็ต้องตาย ผิดกันแต่ว่าจะตายช้าตายเร็วเท่านั้น ลองตอบให้พี่ดูทีเถอะ

ภรรยาผู้ตายตอบว่า การร้องไห้ให้แก่ผู้ตายนั้นก็เหมือนเด็กไม่รู้เดียงสา นอนหงายอยู่บนตักแม่ร่ำร้องจะเอาดวงจันทร์ ร้องให้แม่เอาไม้สอย เมื่อไม่ได้ดั่งใจก็ร้องไห้ทุรนทุรายจะเอาให้ได้ ซึ่งไม่มีวันที่ดวงจันทร์จะลอยลงมาสู่มือเด็ก ฉันใด ก็เหมือนคนที่ตายแล้ว คนอยู่จะร่ำไห้ปริเวทนาการสักเท่าไร ๆ นานกี่เดือนกี่ปีก็ไม่มีวันจะกลับคืนเป็นมาได้อีก เด็ก ๆ ร้องจะเอาดวงจันทร์เสียอีก ก็ยังมองเห็นดวงจันทร์อยู่แก่ตา แต่การร้องไห้ให้แก่คนตายนี้ไม่เห็นวี่แววเลยว่าเขาจากไปอยู่ที่ไหน เห็นก็แต่ซากศพซึ่งกำลังจะเปื่อยเน่า จึงต้องเผาเสีย ฉันไม่อยากโง่กว่าเด็กไร้เดียงสา จึงมิได้ร้องไห้

พระอินทร์หันไปถามสาวใช้ว่า นายเจ้าเขาคงดุร้ายทุบตีเจ้าไม่เว้นแต่ละวันกระมัง เจ้าจึงไม่เสียดมเสียดายในความตายของเขา ไม่ได้ร้องไห้เลย

สาวใช้ตอบว่า นายของฉันคนนี้เป็นคนดีฉันรักมาก เมื่อทราบว่าเขาตายก็เสียดายสังเวชใจ แต่ที่ไม่ร้องไห้เศร้าโศก ก็เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องธรรมดา เหมือนหม้อดินที่ยกมาแล้วพลาดมือตกแตกแหลกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย จะเก็บเอามาประสานให้สนิทติดกันเป็นหม้อใหม่ดั่งเดิม ก็เป็นการเหลือวิสัยฉันใด ชีวิตที่แตกดับไปก็ฉันนั้น เมื่อดับไปแล้วเขาก็ไปเกิดในภพใหม่ ร้องไห้รำพันสักเท่าใด ๆ เขาก็ไม่กลับฟื้นคืนมาได้ หรือจะปลุกเสกด้วยมนต์คาถาสักเท่าใด ก็ไม่มีวันจะฟื้น ก็เมื่อเป็นดั่งนี้ จะมาร้องไห้คร่ำครวญกันให้เป็นโทษแก่ชีวิตร่างกายและสติปัญญาทำไมเล่า ความตายเป็นเรื่องธรรมดาธรรมชาติของชีวิตแท้ ๆ ไม่มีใครจะฝืนธรรมดาธรรมชาติได้

พระอินทร์จำแลงได้ฟังคำตอบของคนทั้งห้าด้วยจิตศรัทธาเลื่อมใส จึงตรัสบอกว่าเราคือองค์อมรินทร์จำแลงกายมา ด้วยความเลื่อมใสศรัทธาในความเข้าถึงธรรมะ มรณานุสติของพวกเธอทั้งห้า ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไปจนกระทั่งตาย เราจะช่วยเหลือครอบครัวของเธอมิให้ต้องยากจนเข็ญใจ จะมอบทรัพย์สินให้ ขอให้เธอประกอบสัมมาอาชีพของเธอต่อไปและปฏิบัติธรรมให้สูงขึ้น จงเคร่งครัดในศีลอุโบสถอย่าคลอนคลาย หมั่นทำบุญให้ทานด้วยใจศรัทธา หมายเอาพระโพธิญาณเป็นจุดหมายในกาลข้างหน้าเถิด

คนที่มีจิตถือมั่นในอนิจจตา (ความเป็นสภาพที่ไม่เที่ยง) ถือมั่นในพระไตรลักษณ์ (อนิจจำ ทุกขำ อนัตตา) และเจริญมรณานุสติอยู่เป็นนิจ จนเห็นแจ้งว่า การเกิดการตายเป็นวิสัยธรรมดาของสัตว์โลก มีสติกำลังใจไม่หวาดสะดุ้ง ไม่เกรงกลัวความตาย เพื่อเมื่อประสบเข้ากับตัวหรือลูกเมีย ก็ไม่ตกใจ เศร้าโศกเสียสติไป

พระพุทธองค์ทรงกำชับว่า ธรรมเหล่าใดที่เรายังปฏิบัติไม่ได้ เรายังไม่รู้แจ้ง จงหมั่นฝึกฝนปฏิบัติ สังวัธยาย (ท่องบ่นจนจำได้) จนแคล่วคล่องคุ้นเคย แล้วก็จะซาบซึ้งเข้าใจชัดเจน จนเห็นแจ้ง ปฏิบัติได้ดั่งเป็นเรื่องง่าย ๆ ธรรมดา ๆ ดังตัวอย่าง คนในครอบครัวของพราหมณ์ชาวนา ซึ่งเจริญมรณานุสติอยู่เป็นนิจจนคุ้นเคยกันสนิท เมื่อเกิดการตายขึ้นจริง ๆ ก็เห็นเป็นเรื่องเล็กน้อย เพราะเข้าใจจนชินใจแจ้งชัดว่า เป็นเรื่องธรรมดาไม่น่าตกใจ ไม่น่าร้องไห้ ร้องไปก็ไม่เกิดผลเกิดประโยชน์อันใด ทั้งแก่คนตายและคนที่ยังเป็นอยู่มีแต่จะเสียถ่ายเดียวดั่งนี้.

การแนะแนวทางการอาชีพ

โดย

ดร. พนัส หันนาคินทร์

รองอธิบดีวิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลก

การศึกษากับการอาชีพ

ดูเหมือนจะเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปแล้วว่า จุดหมายปลายทางของการให้การศึกษาแก่คนนั้นคือการพยายามให้คนรู้จักดำเนินชีวิตไปในทางที่ดีงาม ซึ่งย่อมจะหมายความว่าคนที่ได้รับการศึกษามาดีแล้วนั้นย่อมจะครองชีวิตไปในทางที่ถูกที่ควร มีความสุขสบายในชีวิตตามที่อัตภาพและความสามารถของตนเองจะเป็นเครื่องอำนวยให้ได้ คนที่ได้รับการศึกษามาดีแล้วควรจะได้ใช้ความสามารถของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นความสามารถทางสมอง หรือทางกายก็ตาม แสวงหาความสุขสมบูรณ์ให้แก่ชีวิตอย่างเต็มที่ ภายในขอบเขตของอริยธรรมและวัฒนธรรมของสังคม ซึ่งตัวเองเป็นสมาชิกอยู่

การที่คนจะดำรงชีวิตอยู่ได้สมบูรณ์เพียงพอนั้น ก็จำเป็นจะต้องอาศัยการมีอาชีพที่ถูกแก่ลักษณะนิสัย และความสามารถของตนเอง ถึงแม้ว่าการอาชีพเพียงอย่างเดียวจะไม่สามารถก่อให้เกิดความสมบูรณ์ในชีวิต เพราะคนเรานั้นนอกเหนือจากการทำงานก็ยังต้องมีทางสร้างความสุขทางใจ การรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์แก่ตนเอง แต่เราก็ต้องยอมรับว่างานอาชีพที่กระทำนั้นเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ งานอาชีพของคนย่อมเป็นรากฐานในการดำรงชีวิตของคน เราถือว่าการอาชีพเป็นสิ่งที่แสดงฐานะและความเป็นไปในสังคมของคน เรามักจะพูดกันเสมอว่า เมื่อคนเราเติบโตขึ้นมานั้นก็จำเป็นจะต้อง “ทำมาหากิน” ด้วยกันทุกคน คำกล่าว เช่นนี้คง จะเป็นการ เพียงพอแล้วที่จะเน้นถึง ความสำคัญของการประกอบอาชีพของคนทุกคน ถ้ามองดูในแง่นี้เราจะเห็นได้ว่าจุดหมายปลายทางของการศึกษา

ของคนก็คือ การต้องการให้คนมีอาชีพที่มั่นคงและเป็นที่ยอมรับในสังคมนั้น ๆ การเล่าเรียนวิชาต่าง ๆ อาจจะถือได้ว่าเป็นสิ่งที่จะประกอบให้การดำรงชีวิตของแต่ละคน มีความหมายสมบูรณ์ขึ้นเท่านั้น

เมื่อกล่าวมาเช่นนี้ผู้อ่านจะต้องไม่ทึกทักเองว่าการเรียนวิชา ที่ไม่ใช่วิชาอาชีพนั้นไม่ใช่เป็นสิ่งสำคัญ ผู้เขียนไม่ได้หมายความเช่นนั้น เพราะอาชีพใดก็ตามเป็นเครื่องประกันว่าผู้เรียนในวิชานั้น ๆ ย่อมจะประกอบอาชีพตามแนวที่ตนได้รับการอบรมฝึกฝนมา แต่คนเรายังจะต้องกระทำสิ่งต่าง ๆ นอกเหนือไปจากการประกอบอาชีพ เช่น การรู้จักทำสิ่งที่จะทำให้จิตใจเป็นสุขขึ้น มีทัศนของชีวิตกว้างขวางยิ่งขึ้น เช่น ถ้าอาชีพของเราคือการค้าขาย ก็ไม่ได้หมายความว่าเราจะต้องทำการค้าขายตลอดเวลา ตรงกันข้ามเรายังมีเวลาที่จะพักผ่อนมีเวลาว่าง มีเวลาที่จะต้องทำกิจกรรมที่ไม่เกี่ยวกับงานอาชีพโดยตรง เช่นการรู้จักฟังดนตรี เข้าใจศิลป ซึ่งเป็นสิ่งที่จะทำให้ชีวิตของเรามีความสุขสดชื่นขึ้น ทำให้ชีวิตของเรามีความหมายยิ่งขึ้น ทำให้จิตใจของเราฉลาดและกว้างขวางขึ้น สิ่งเหล่านี้เป็นความจำเป็นของชีวิตไม่น้อยไปกว่างานอาชีพโดยตรง

อย่างไรก็ตามในบทความนี้จะได้เน้นแต่เฉพาะในเรื่องการแนะคนให้รู้จักการอาชีพเป็นหลักสำคัญ เพราะดังได้กล่าวแล้วว่าการประกอบการอาชีพย่อมเป็นหลักสำคัญของการดำรงชีวิต การมีอาชีพที่ดีย่อมจะเป็นเครื่องประกันได้อย่างหนึ่งว่าชีวิตของผู้นั้นจะเป็นไปในทางที่ดีสมความต้องการ งานอาชีพที่เหมาะกับนิสัยและความสามารถของแต่ละบุคคลย่อมจะนำความสำเร็จในชีวิตและความสุขมาให้แก่ผู้นั้นอย่างแน่นอน

ความสำคัญของการเลือกอาชีพ

อาชีพในโลกนี้มีมากมายหลายอย่าง ในประเทศไทยดูเหมือนเราจะยังไม่ได้แบ่งแยกประเภทของอาชีพไว้อย่างละเอียด เช่นเดียวกับในสหรัฐอเมริกาซึ่งประมาณว่ามีอาชีพต่าง ๆ กันถึงประมาณ ๔๔,๐๐๐ อาชีพ แต่ละอาชีพก็มีคุณลักษณะองค์ประกอบ ฐานะ ความก้าวหน้า ความต้องการในความสามารถต่าง ๆ กันออกไป การได้อาชีพที่เหมาะกับตัวผู้ประกอบย่อมจะทำให้เกิดความสุขใจ นอกเหนือไปจากความเจริญก้าวหน้าในอาชีพนั้น ๆ

อย่างแน่นอน ถ้าหากว่าเราต้องไปทำงานอาชีพที่ไม่เหมาะแก่ตัวเอง ผลที่จะเกิดขึ้นก็คือความเบื่อหน่ายในการประกอบการอาชีพนั้น ๆ อันจะเป็นผลทำให้เกิดความรู้สึกผิดใจที่จะทำก่อให้เกิดความไม่สบใจที่จะทำงานและงานที่ทำไปโดยปราศจากความรักในงานนั้นก็ย่อมจะได้รับผลสำเร็จน้อยกว่าที่ควร ถ้าพูดในแง่เศรษฐกิจ คนที่ต้องทำงานอาชีพไม่เหมาะกับตัวเองก็เป็นการได้ผลของงานน้อยไปกว่ากำลังงานและเวลาที่เสียไป โดยเหตุนี้เราจึงเห็นได้อย่างชัดเจนว่าการเลือกอาชีพที่เหมาะกับตัวเองนั้นย่อมจะทำให้เราได้รับความสำเร็จในการงานเป็นอย่างดี มีความก้าวหน้าในชีวิตการงานของเราเอง คนที่เลือกอาชีพที่ไม่เหมาะกับตนเองย่อมจะหวังความรุ่งโรจน์ในชีวิตได้ยาก

ใครจะเป็นผู้เลือกอาชีพ

สุภาษิตของเรามีอยู่ว่า “ปลูกเรือนต้องตามใจผู้อยู่” การเลือกอาชีพก็ต้องขึ้นอยู่กับผู้ที่จะประกอบการอาชีพนั้นอย่างแน่นอน เพราะเขาจะเป็นผู้ทำงานนั้นเอง แต่เรามักมองข้ามความจริงข้อนี้ไป ดังนั้นจึงมักปรากฏเสมอว่าพ่อแม่ผู้ปกครองเป็นผู้เลือกอาชีพให้ลูก เพราะพ่อแม่ย่อมจะเป็นผู้หวังดีต่อลูก อยากให้ลูกมีชีวิตรุ่งเรืองเป็นศรีแก่ตัวเอง และวงศ์ตระกูล บางทีความหวังดีของพ่อแม่กลับกลายเป็นเครื่องก่อให้เกิดความท้อถอย หรือแม้แต่เป็นการสร้างความยุ่งยากในชีวิตให้ลูกก็อาจเป็นได้ เช่น พ่อแม่อยากให้ลูกเป็นนายแพทย์ซึ่งถือว่าเป็นอาชีพชั้นสูง ความหวังของพ่อแม่เกิดขึ้นเพราะความรักลูกเป็นของที่ไม่มีใครปฏิเสธได้ แต่เรามักจะไม่ได้ดูให้ดีว่าลูกนั้นมีความสามารถทางสมอง มีความถนัด หรือมีความโน้มเอียงที่จะเป็นนายแพทย์ได้หรือไม่ ความพยายามของพ่อแม่ที่จะให้ลูกที่ “มือไม่ถึง” พอที่จะเป็นนายแพทย์ได้ พยายามเรียนแพทย์ก็คงจะได้ผลออกมาในทางที่ไม่พึงปรารถนา คือถ้าลูกอยู่ในวิสัยพอที่จะเรียนได้ก็พอจะผ่านไปได้ด้วยความทุลักทุเลพอประมาณ ถ้าลูกไม่อยู่ในวิสัยที่จะเรียนได้เลย ความผิดปกติทางจิตก็คงจะเกิดขึ้นแก่ลูกและพ่อแม่ก็คงจะพบแต่ความผิดหวัง ซึ่งทั้งสองประการนี้ย่อมจะไม่เป็นผลดีแก่ใครเป็นแน่

ดังนั้นในการเลือกอาชีพจึงต้องอาศัยบุคคลทั้งสามฝ่าย คือ ตัวเด็ก ผู้ปกครอง และครูอาจารย์ผู้ทำหน้าที่แนะแนวซึ่งทำหน้าที่นี้โดยเฉพาะ สำหรับตัวเด็กนั้นย่อมจะเป็นผู้กำหนดทิศทางของทางเดินว่าพอจะไปทางไหนได้ ผู้ปกครองก็อยู่ในฐานะที่จะกำหนดขอบเขตของการเลือกอาชีพเพราะเป็นผู้สนับสนุนทางด้านทุนรอน ส่วนผู้ทำหน้าที่แนะแนว ก็อาจจะแนะวิถีทางที่ทั้งเด็กและผู้ปกครองจะปรึกษาได้ ทั้งนี้เพราะผู้ทำหน้าที่แนะแนวย่อมจะสนใจสืบหาอาชีพต่าง ๆ ที่เหมาะกับความต้องการและความสามารถของเด็กมาใช้ให้ได้ เมื่อทั้งสามฝ่ายพยายามพูดความจริงต่อกัน มีความสุจริตต่อกัน ไม่เอาอารมณ์หรืออุดมคติของตนแต่ฝ่ายเดียวมาพูดกันแล้วก็พอที่จะแน่ใจได้ว่าการเลือกอาชีพของเด็กคงจะไม่ผิดจากความเป็นจริงมากนัก แต่ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ยอมรับความจริง ความผิดพลาดก็อาจเกิดขึ้นได้อย่างง่ายดาย เช่น ถ้าหากพ่อแม่ยังยืนกรานที่จะให้ลูกเรียนแพทย์โดยที่สติปัญญาไม่สูงพอที่จะเรียนเช่นนี้ การตัดสินใจเลือกอาชีพแพทย์ก็คงจะหวังความสำเร็จได้ยาก

หลักการในการเลือกอาชีพ

ไม่ว่าจะเป็นอาชีพใดการตัดสินใจเลือกอาชีพก็จะต้องอาศัยการพิจารณาจากหลักการต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ คือ

๑. ความสามารถของเด็ก ทั้งนี้ย่อมหมายรวมถึงความสามารถทั้งทางกาย ทางสมอง ความถนัดตามธรรมชาติ (Aptitude) และทัศนคติ (Attitude) คือความคิดเห็นที่มีต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด หรืออุดมคติอันใดอันหนึ่ง ตลอดจนความสนใจด้วย

๑.๑ ความสามารถทางกาย ถึงแม้ว่าการมีสุขภาพที่ดีจะเป็นความจำเป็นอันดับแรกไม่ว่าจะประกอบอาชีพใดก็ตาม แต่ความสามารถที่จะอดทนต่อความตรากตรำ ความสามารถที่จะอดทนต่อความเปลี่ยนแปลงในเรื่องความร้อนหนาว เหล่านี้คนทุกคนมีไม่เหมือนกัน อาชีพบางอย่างต้องการความสามารถทางสายตา ทางหู ทางจมูก สิ่งเหล่านี้ต้องการความสามารถพิเศษของแต่ละคน

๑.๒ ความสามารถทางสมอง หรือความเฉลียวฉลาด อาชีพแต่ละอย่างต้องการสติปัญญาไม่เท่าเทียมกัน การจะเป็นนักบัญชี นายแพทย์ ทนายความ เภสัชกร รวมทั้งอาชีพชั้นสูงอื่น ๆ ต้องการสติปัญญาในระดับสูง คนที่มีความสามารถทางสมองไม่สูงนักไม่อาจจะเรียนจบชั้นปริญญาได้ ดังนั้นความสามารถทางสมองจึงเป็นสิ่งที่จะต้องใคร่ครวญในการเลือกอาชีพเป็นอย่างมาก

๑.๓ ความถนัดตามธรรมชาติ หมายถึงความโน้มน้อม หรือความสามารถเฉพาะอย่างที่มีอยู่ในตัวคน เช่น บางคนสามารถสังเกตเห็นความแตกต่างระหว่างตัวเลขมากๆ ๒ จำนวนว่าเหมือนกัน หรือแตกต่างกันได้โดยง่ายซึ่งมีความจำเป็นสำหรับนักบัญชี บางคนมีความใจเย็นสามารถอดทนต่อความรบกวนของคนอื่นได้โดยง่าย ซึ่งเป็นความจำเป็นของผู้ที่จะเป็นครู บางคนมีความสามารถในการขยับนิ้วมือทีละนิ้วโดยไม่ต้องให้นิ้วอื่นเคลื่อนตัวไปด้วยซึ่งอาจจะจำเป็นสำหรับนักดนตรี ความถนัดเฉพาะอย่างเหล่านี้เป็นสิ่งที่จะต้องค้นให้พบเพื่อให้การเลือกอาชีพเป็นไปโดยสอดคล้องกับความสามารถของแต่ละคน

๑.๔ ทัศนคติ หรือความคิดเห็นที่มีต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด หรืออุดมคติใด ๆ ก็เป็นองค์ประกอบอันสำคัญอยู่ไม่น้อยในการเลือกอาชีพ ถ้าเด็กมองเห็นว่าอาชีพทหารเป็นอาชีพที่น่าพิสมัย เพราะได้แต่งเครื่องแบบสง่าผ่าเผย มีโอกาสที่จะรับใช้ประเทศชาติได้อย่างดี เช่นนี้ถ้าคุณสมบัติอย่างอื่น ๆ ของเขาอำนวยให้แล้ว ก็คงจะไม่มีปัญหาอะไรที่เขาควรจะเป็นทหาร ถ้าเขามองเห็นว่าอาชีพครูมีแต่ความต่ำต้อย ต้องอดทนอยู่กับเด็กทั้งวัน ๆ หรือพูดง่าย ๆ ว่าเขาเกลียดการเป็นครูแล้ว ถ้าเราจะพยายามขืนให้เขาเป็น โอกาสที่เขาจะเรียนไม่สำเร็จก็มีมากขึ้น หรือถ้าสำเร็จไปแล้วก็คงจะมีทางที่จะเป็นครูเลวมากกว่าครูดี

อย่างไรก็ตามทัศนคติต่าง ๆ เหล่านี้อาจจะเปลี่ยนแปลงไปได้ด้วยการอบรม หรือด้วยการมีความรู้จริง ๆ ในเรื่องนั้น ๆ บางคนไม่ชอบเรียนภาษาไทย แต่เมื่อได้ครูสอนดี ๆ สามารถชี้ให้เห็นถึงความไพเราะในภาษาไทย รวมทั้งความมานะที่จะเรียน เพราะมีแรงกระตุ้นจากภายนอก ก็อาจจะเกิดความรู้สึกรักภาษาไทยขึ้นมา บางคนไม่นึกว่าในชีวิตจะต้อง

เป็นครู แต่จะเป็นเพราะโชคหรือเคราะห์ก็ตามจำต้องเป็นครู ก็เลยเกิดความรักในอาชีพครูไปได้ และเป็นครูจนตาย

ความสามารถเหล่านี้เราไม่สามารถจะมองดูอย่างผิวเผินได้ ความสามารถอันแท้จริงนั้นมักจะซ่อนอยู่ จึงเป็นความจำเป็นที่เราจะต้องทราบถึงความสามารถแท้จริงที่ซ่อนเร้นอยู่ ในทางจิตวิทยาเราได้พยายามสร้างเครื่องมือสำหรับตรวจหาความสามารถเหล่านี้ โดยเฉพาะความสามารถทางสมอง ความถนัด ทัศนคติ และความสนใจ รายละเอียดของวิธีการและเทคนิคในการตรวจสอบคุณสมบัติเหล่านี้เป็นเรื่องทางวิชาการมากเกินไปจึงขอเว้นไม่กล่าวในที่นี้ นอกจากจะขอเรียนว่าในปัจจุบันเรายังไม่มีแบบทดสอบที่จะนำมาตรวจสอบคุณสมบัติเหล่านี้ที่เป็นของเราเอง การจะนำเครื่องมือของต่างประเทศมาใช้ย่อมจะเป็นการเสี่ยงต่อความผิดพลาดได้ง่าย เพราะนอกจากจะมีอุปสรรคในด้านภาษาวัฒนธรรมแล้ว ความคิดเห็นต่าง ๆ ในอุดมคติบางอย่างที่จะนำมาเป็นเกณฑ์ในการตัดสินยังแตกต่างกันไปอีกด้วย เราคงจะต้องรอเวลาอีกนานพอควรที่จะมีผู้รู้ เงิน และเครื่องมือดีพอที่จะสร้างข้อทดสอบสำหรับตรวจสอบคุณสมบัติต่าง ๆ เหล่านี้ ของคนไทยด้วยกันได้ และผู้ที่จะทำหน้าที่ช่วยเหลือเด็กและผู้ปกครองให้พบความสามารถของเด็กนั้น ก็คือครูหรือผู้ทำหน้าที่แนะแนวที่ได้รับการศึกษาในเรื่องเหล่านี้มาดีแล้วนั่นเอง

๒. ความรู้ในเรื่องการอาชีพที่จะไปประกอบ ความรู้จักอาชีพที่เด็กจะไปประกอบโดยแน่ชัดก็เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการที่จะตัดสินใจเลือกอาชีพอะไรลงไป สิ่งที่เด็กหรือผู้ปกครองควรจะทราบในเรื่องอาชีพก็คือ

๒.๑ คุณสมบัติที่ต้องการสำหรับอาชีพนั้น ๆ ดังได้กล่าวแล้วว่าแต่ละอาชีพมีความต้องการคุณสมบัติเฉพาะอย่าง เช่น คนที่จะเป็นนักดนตรีต้องสามารถมีหูที่สามารถแยกแยะระดับของเสียงได้อย่างชัดเจน ช่างผ่าตัดก็จะต้องแลเห็นความแตกต่างเพียงเล็กน้อยของงานที่กระทำ นักกฎหมายก็จำเป็นที่จะรู้จักการจับประเด็นของข้อกรณี รู้จักความตื้นลึกหนาบางของการใช้ภาษา รู้จักใช้การอ้างอิงในแง่ของกฎหมายที่จะต้องดำเนินไปตามหลักตรรกวิทยา เป็นต้น การที่เราทราบถึงคุณสมบัติที่ต้องการในอาชีพนั้น ๆ จะเป็นการเตือน

เราให้ทราบอย่างแน่ชัดว่าเราจะสามารถประกอบอาชีพนั้นได้หรือไม่ หรือจะต้องสร้างคุณ-สมบัติอื่น ๆ ให้เหมาะกับอาชีพนั้นเพียงไร คุณสมบัติบางอย่างของเราอาจจะเสริมสร้างได้แต่บางอย่าง เช่น ความ สามารถทางสมอง ในปัจจุบันก็ยังหาวิธี ที่จะสร้างให้คนโง่กลายเป็นคนฉลาดไม่ได้ ดังนั้นคนที่สติปัญญาต่ำ ถึงจะมีคุณสมบัติอื่น ๆ ของนายแพทย์ครบถ้วนก็คงจะเป็นนายแพทย์ไม่ได้อย่างแน่นอน

๒.๒ การฝึกอบรมเบื้องต้นสำหรับอาชีพนั้น ๆ ทั้งนี้หมายความถึงพื้นฐานความรู้ที่จะรับทำใบอาชีพนั้นด้วย เช่น การจะเป็นผู้ตรวจบัญชีก็จะต้องผ่านการศึกษาขั้นหนึ่งเสียก่อนจึงจะได้รับอนุญาตให้เป็นผู้ตรวจชำระบัญชีได้ เด็กควรจะมีความรู้ด้วยว่าการที่จะได้รับการฝึกหัดอบรมต่าง ๆ พื้นฐานความรู้จะต้องมีเพียงไร หรือในทางตรงข้ามเด็กควรจะได้ทราบว่าในระดับการศึกษานั้นจะมีโอกาสที่จะศึกษาต่อ หรือจะสามารถไปประกอบอาชีพได้เลย

มีสิ่งที่คนมักจะเข้าใจผิดกันอยู่บ่อย ๆ อย่างหนึ่งในเรื่องการประกอบอาชีพ ก็คือมักจะคิดว่าเมื่อมีพื้นฐานความรู้ขนาดหนึ่งแล้วก็ย่อมจะประกอบอาชีพในระดับนั้น ๆ ได้ตามความเป็นจริงไม่ว่าจะเป็นการกระทำอะไรก็ตามความสำเร็จ ในการ กระทำย่อมจะ ขึ้นอยู่กับความรู้ในงานที่จะไปกระทำ หรือขอเรียกว่าเนื้อหา (Content) ในงานนั้น ๆ อย่างหนึ่ง และอีกอย่างหนึ่งก็คือวิธีการที่จะปฏิบัติงานนั้น (Method) หากการประกอบงานใดขาดคุณสมบัติข้อใดข้อหนึ่งเสียแล้วการงานนั้นก็ย่อมจะสำเร็จไปด้วยดีได้ยาก ดังนั้นในการประกอบการอาชีพเราจึงต้องมุ่งปลูกฝังให้เด็กของเรารู้จักหลักการควบคู่กันไป กับวิธีการใช้สอดคล้องกันมากที่สุดเท่าที่จะทำได้

ตัวอย่างที่เรามักจะเห็นกันเป็นอย่างดีก็คืองานครู ซึ่งคนมักจะคิดว่าหากเรามีความรู้แล้วก็ย่อมจะเป็นครูได้ทันที แต่ความจริงก็มีอยู่ว่าการมีแต่ความรู้ แต่ไม่รู้จักการถ่ายทอดความรู้นั้นก็เป็นของยากที่จะให้การสอนได้รับความสำเร็จอย่างเต็มที่ เว้นแต่บุคคลผู้นั้นจะเป็นอัจฉริยอยู่ในตัวเองก็เป็นเรื่องที่จะต้องยกไว้เป็นกรณีพิเศษจริง ๆ ความจริงการสอนอาจถือว่าเป็นศิลปเฉพาะตัวบุคคล แต่ศิลปก็ยังต้องมีหลักเกณฑ์ของมันอยู่เช่นเดียวกัน เว้นแต่เราจะระลึกได้หรือไม่เท่านั้นเอง

๒.๓ ค่าใช้จ่ายในการรับการฝึกฝนอบรม ในการที่จะไปประกอบอาชีพอันใดอันหนึ่ง ก็ย่อมเป็นของแน่ว่าเราจะต้องผ่านการอบรมฝึกฝนพอสมควร สิ่งที่นักเรียนควรจะได้ทราบก็คือมีอะไรบ้างที่เขาจะต้องใช้จ่าย ภายในระยะเวลาเท่าไร และผลตอบแทนจะมีอะไรบ้าง เช่นในบางแห่งอาจจะมีเงินอุดหนุนในระหว่างที่ฝึกฝนในอาชีพนั้น ๆ อาจจะเป็นในรูปเบี้ยเลี้ยง หรือค่าตอบแทนบางอย่าง เป็นต้น

๒.๔ การจะเข้าไปทำอาชีพนั้น ๆ จะต้องมีการคัดเลือกอย่างไร หรือว่าทุกคนที่ได้รับการฝึกอบรมเบื้องต้นก็สามารถจะไปทำงานนั้นได้ทันทีโดยอัตโนมัติ

๒.๕ งานที่จะทำนั้นมีกิจกรรมอะไรบ้าง มีภาวะการทำงานอย่างไร มีวันหยุด หรือมีงานหนักหนาเพียงไร หรืองานนั้นใช้เวลาในการทำงานเท่าไร และต้องการความสามารถเฉพาะอย่างอะไรบ้าง สิ่งเหล่านี้คงจะไม่มีอะไรดีไปกว่าการไปดูการทำงานนั้นด้วยตนเอง หรือหาประสพการณ์ตรงจากงานนั้น รวมทั้งการไต่ถามจากผู้ที่ได้ทำงานนั้นมาแล้ว เรามักจะพบว่ามีเด็กหญิงหลายคนอยากจะมีอาชีพเป็นพยาบาล แต่เมื่อได้พบภาระอันหนักของพยาบาลแล้วก็เปลี่ยนใจไปไม่น้อย ดังนั้นการให้เด็กได้ทราบถึงสภาพของการทำงานที่ตัวเองจะต้องไปทำในภายหน้าจึงเป็นการช่วยเหลือในการตัดสินใจได้เป็นอย่างมาก

๒.๖ งานที่จะทำนั้นจะหาได้ที่ไหน ภาวะของการทำงานเป็นอย่างไร เช่น ถ้ารักจะมีอาชีพทางช่างสำรวจก็จะต้องเตรียมใจไว้ก่อนว่าจะต้องเคลื่อนย้ายอยู่เสมอ ถ้าจะทำงานตามบริษัทก็ควรจะทราบก่อนว่าบริษัทนั้นมีสาขาอยู่ที่ใดบ้าง โอกาสที่จะสับเปลี่ยนภายในบริษัทเดียวกันเป็นอย่างไร ถ้าเป็นอาชีพทางประมง น้ำเค็ม ก็จะต้องเตรียมตัวให้พร้อมที่จะอยู่กับชายทะเล หากจะทำการเพาะปลูกยางก็คงจะมีโอกาสอยู่ทางภาคใต้ของประเทศมากกว่าภาคอื่นเป็นแน่

๒.๗ รายได้และโอกาสที่จะก้าวหน้าในงานนั้นเป็นอย่างไร ความก้าวหน้าเป็นความต้องการขั้นมูลฐานประการหนึ่งของมนุษย์ งานใดที่ไม่เปิดโอกาสให้ผู้ทำงานมีทางก้าวหน้าก็เป็นของแน่นอนว่าผู้ทำงานนั้น ๆ ย่อมต้องเบื่อหน่าย ท้อถอย ขาดกำลังใจที่จะทำ

งานต่อไป ดังนั้นการมองเห็นหนทางและโอกาสที่จะก้าวหน้าในงานนั้นซึ่งเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่งในการที่จะทำให้เด็กเลือกตัดสินใจทำงาน

งานราชการเป็นงานอันหนึ่งที่มีความมั่นคง และเปิดโอกาสให้คนสามารถก้าวหน้าไปตามความสามารถของตนได้เป็นอย่างดี ถึงแม้จะมีรายได้น้อย แต่คนก็ยังยินดีทั้งนี้ก็เพราะว่าอาชีพราชการได้เสนอโอกาสให้คนจะก้าวหน้าไว้อย่างแน่ชัดตามกฎหมายที่ได้บัญญัติไว้

ในปัจจุบันงานครูก็เป็นงานที่เปิดโอกาสให้ก้าวหน้าได้เป็นอย่างดีและแน่ชัดโดยการสอบเลื่อนวิทยฐานะ ครูที่มีวุฒิต่ำก็อาจจะเลื่อนคุณวุฒิของตนขึ้นได้ เช่นเดิมมีวุฒิ ป.กศ. ก็อาจสอบเลื่อนวุฒิเป็น พ.ม., เป็น กศ.บ. ฯลฯ เงินเดือนของครูก็กำหนดโดยคุณวุฒิที่ได้รับเป็นหลัก โอกาสที่เปิดให้คนได้ก้าวหน้าเช่นนี้เป็นสิ่งที่อาจชักจูงใจคนให้หันมาในงานอาชีพนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดียิ่ง

ความก้าวหน้า ในการงานนั้นไม่ได้ หมายความแต่เพียงการ เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นตามสายงานเท่านั้น เรายังหมายถึงการที่เรามีโอกาสได้กระทำงานในอาชีพให้ก้าวหน้าเกิดผลงานเป็นที่ประจักษ์ต่อโลกอีกด้วย นายแพทย์หลายคนพยายามทำการวิจัยเรื่องการรักษาโรคภัยต่าง ๆ ไม่ใช่เพราะหวังจะได้เลื่อนขั้นสูงขึ้น แต่ทำไปเพราะความรักงานมุ่งหมายที่จะให้ผลของงานบังเกิดเป็นคุณ ต่อชีวิตของมนุษย์โดยทั่วไป ก็มีอยู่ไม่น้อยส่วนรายได้นั้นเป็นสิ่งที่เด็กจะต้องทราบ เพราะรายได้ทั้งประจำและรายได้พิเศษย่อมมีความหมายต่อการครองชีพ และการคุ้มค่าของแรงงานที่ได้ออกไปนั้นด้วย และเด็กควรจะได้มีความคิดเห็นที่แน่ชัดว่ารายได้ในปีต่อ ๆ ไปหลังจากเริ่มทำงานแล้วเป็นอย่างไรด้วย

๒.๘ ข้อบังคับความประพฤติ หรือความรับผิดชอบต่ออาชีพของตน โดยเฉพาะอาชีพชั้นสูง เช่นนายแพทย์ก็มีประมวลจริยธรรม (Code of ethics) ของอาชีพแพทย์ที่เราเรียกกันว่าจรรยาแพทย์ อาชีพครูก็มีความรับผิดชอบและวินัยของครูประกาศไว้เป็นหลักฐานเพื่อเป็นมาตรฐานของจริยธรรมในการประกอบอาชีพครู ประมวลจริยธรรมเหล่า

นี้เป็นสิ่งที่เด็กที่จะเลือกอาชีพควรจะได้ทราบ เพราะเป็นการแสดงความรับผิดชอบของอาชีพนั้น ๆ ที่มีต่อสังคมไว้อย่างแน่ชัด

อีกสิ่งหนึ่งที่ควรจะทราบนอกเหนือไปจากประมวลจริยธรรมของอาชีพนั้น ๆ แล้ว สิ่งที่ควรจะรู้จักก็คือสมาคมหรือองค์การที่มีอิทธิพลเหนือ หรือมีอำนาจควบคุมงานนั้น ๆ ด้วย องค์การเหล่านี้ย่อมจะมีผลกระทบกระเทือนถึงชีวิตความเป็นไปในการทำงานของแต่ละคนอยู่ไม่น้อย เช่นครูก็มีคุรุสภาเป็นองค์การควบคุมความประพฤติ และคอยให้ความช่วยเหลือในด้านสวัสดิการ และความก้าวหน้าของบรรดาครู เช่นนี้เป็นต้น

บทบาทของโรงเรียนในการช่วยเหลือเลือกอาชีพให้นักเรียน

ตามความหมายอย่างกว้าง โรงเรียนเป็นสถาบันของสังคมที่มีหน้าที่ให้การศึกษาแก่นักเรียน จึงหมายความต่อไปว่าโรงเรียนจะต้องช่วยเหลือนักเรียนให้ได้งานอาชีพที่เหมาะกับความสามารถของแต่ละบุคคล เท่าที่กำลังความสามารถทั้งในด้านการเงินและบุคคลจะอำนวยให้เป็นไปได้ ในเรื่องเกี่ยวกับการช่วยนักเรียนเลือกอาชีพโรงเรียนอาจจะทำได้โดย

๑. พยายามให้นักเรียนทราบถึงความสามารถหรือความไม่สามารถของนักเรียนเอง โรงเรียนมีโอกาสจะทำสิ่งเหล่านี้ได้มาก และบางทีอาจจะมากกว่าผู้ปกครองทางบ้าน เพราะโรงเรียนมีบุคคลที่ได้รับการอบรมฝึกฝนในด้านนี้อยู่แล้ว นอกจากนั้นยังมีโอกาสที่จะทำการเปรียบเทียบความสามารถของนักเรียนคนหนึ่งกับนักเรียนทั่วไปได้ ซึ่งผู้ปกครองทางบ้านไม่มีโอกาสจะทำได้ โรงเรียนอาจจะหาทางให้นักเรียนทราบความสามารถของตนเองได้หลายทาง เช่น

๑.๑ จัดวิชาให้นักเรียนลองเรียน (Try-out) เพื่อจะได้สังเกตได้ว่านักเรียนมีความสามารถทางไหน มีหลายครั้งที่เราพบว่า ความสามารถบางอย่างนักเรียนไม่เคยได้แสดงออกมา จนกว่าจะได้ลองทำจริง ๆ จึงพบว่าเขามีความสามารถในทางนั้น เช่น บางคนเราไม่เคยทราบเลยว่าเขาชอบช่างเครื่องยนตร์ จนกว่าจะได้ลองดูจึงพบว่าเขามีความ

ถนัดทางเครื่องยนตร์ บางคนชอบทางไฟฟ้า หรือมีความสามารถทางประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ ความสามารถเหล่านี้ย่อมจะเป็นเครื่องชี้บอกความโน้มเอียงในอาชีพนั้น ๆ ได้

๑.๒ จัดการทดสอบเพื่อจะได้ทราบถึงความสามารถต่าง ๆ เช่น ระดับสติปัญญา ความสนใจ ความถนัด เป็นต้น ดังได้กล่าวมาแล้วว่าการที่เรามีความรู้สึกถึงความสามารถเหล่านี้ย่อมเป็นของจำเป็นในการเลือกอาชีพโดยตรง ดังนั้นโรงเรียนจึงต้องพยายามตรวจสอบความสามารถเหล่านี้ และ แปลความหมาย ของคะแนนที่นักเรียนได้จากการทดสอบให้นักเรียนและผู้ปกครองเข้าใจ

การแปล ความ หมาย ของคะแนน มีความ สำคัญ และจำเป็น ต่อการ พิจารณา ความสามารถของนักเรียน เพราะคะแนนเป็นแต่ตัวเลขเฉย ๆ ความหมายที่ซ่อนเร้นอยู่ในตัวเลขเหล่านั้น ย่อมจะมีความหมายสำหรับคนที่เข้าใจ เช่นถ้าเด็กสอบได้ ๕๙ ٪ หมายความว่าอย่างไร เด็กคนนี้มีความสามารถทางวิชาการดีหรือยัง เด็กคนนี้มีความจำหรือความคิดเป็นอย่างไร จะมีความสำเร็จในการเรียนขั้นสูงขึ้นสักเพียงไหน เด็กสามารถใช้ความรู้ในงานอาชีพเพียงไร และยังมีข้อบกพร่องอะไรที่ต้องแก้ไขอีกบ้าง เช่นนี้เป็นต้น

๑.๓ สังเกตและบันทึกความสามารถและคุณลักษณะต่าง ๆ ของนักเรียนไว้ เพื่อจะได้ประมวลเข้าให้เราสามารถมองเห็นภาพที่แท้จริงของนักเรียนคนนั้น ๆ เพราะนิสัยใจคอ การแสดงอารมณ์ต่าง ๆ ออกมาก็เป็นเรื่องที่จะต้องทราบเพื่อจะได้ใช้เป็นรากฐานในการทำงานในภายหน้า บางคนมีความตั้งใจที่จะทำงาน แต่ถ้าพบอุปสรรคก็มักจะท้อถอย บางคนไม่ชอบทำงานจำเจ ลักษณะนิสัยเหล่านี้จะช่วยในการตัดสินใจเลือกอาชีพได้มาก เด็กหญิงที่อยากจะมีอาชีพพยาบาล แต่ถ้าไม่สามารถอดทนต่อความรบกวนของคนไข้ได้แล้ว ก็คงจะมีโอกาสได้รับความสำเร็จในอาชีพพยาบาลได้น้อยมาก

๒. ให้การแนะแนวแก่นักเรียน จากข้อมูลต่าง ๆ ที่โรงเรียนได้มา ย่อมจะทำให้โรงเรียนสามารถทำการแนะแนวในด้านต่าง ๆ ให้แก่นักเรียนได้ ไม่เพียงเฉพาะการอาชีพเท่านั้น โรงเรียนอาจจะใช้การแนะแนวเพื่อช่วยแก้ไขปัญหาทางอารมณ์ ทางสังคมทางการศึกษา ทางความประพฤติให้แก่นักเรียนได้อีก การแนะแนวเหล่านี้ไม่ได้เกี่ยวข้องโดยตรงต่อ

การแสวงหาอาชีพ แต่ก็สามารถช่วยเหลือในด้านการปรับปรุงตัวของนักเรียน เพื่อให้ปัญหาต่าง ๆ ของนักเรียนลดน้อยลงหรือเลือกปฏิบัติในทางที่ดีที่สุดได้

๓. โรงเรียนเป็นแหล่งที่จะสะสมข่าวสารต่าง ๆ เกี่ยวกับการอาชีพ เช่นความต้องการคนงานในสาขาอาชีพต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการอาชีพต่าง ๆ คุณสมบัติของผู้ที่จะประกอบอาชีพหนทางที่จะเรียนต่อหลังจากที่จบการศึกษาในระดับนั้นไปแล้ว เช่นเมื่อจบชั้น มศ. ๓ นักเรียนจะมีทางไปเรียนต่ออะไรบ้าง ที่ ๆ จะเรียนอยู่ที่ไหน จะมีการสอบคัดเลือกหรือไม่ จะสอบอะไรบ้าง ค่าใช้จ่ายในการเรียนมีอะไรบ้าง หลักสูตรการเรียนมีเท่าไร จะมีโอกาสก้าวหน้าต่อไปอย่างไรบ้าง ข้อเท็จจริงต่าง ๆ เหล่านี้เราเรียกว่าข่าวสารเกี่ยวกับการอาชีพซึ่งเป็นความจำเป็นที่โรงเรียนจะต้องจัดหาให้นักเรียนของตนเป็นอย่างมาก

๔. โรงเรียนเป็นแหล่งกลางสำหรับให้นายเจ้างกับลูกจ้างได้พบกัน สำหรับนักเรียนบางคนที่ไม่อาจจะเรียนต่อไป จำต้องหาอาชีพทันทีหลังจากจบการศึกษาในระดับนั้นแล้ว โรงเรียนก็ยังทำหน้าที่เป็นตัวกลางให้ทั้งนายจ้างและลูกจ้างได้พบกัน เพราะในการเลือกคนงานนั้นหากนายจ้างไม่เคยได้พบกับบุคคลที่จะรับเข้าทำงานด้วยเสียก่อนก็อาจจะอยู่ในฐานะเสียเปรียบ และในขณะเดียวกันถ้านักเรียนได้รู้จักบุคคลที่จะเป็นนายจ้างเสียก่อน ก็ย่อมจะสามารถตัดสินใจได้ดีขึ้น

มีเรื่องหนึ่งที่โรงเรียนกำลังจัดทำคือการหางานนอกเวลาเรียนให้นักเรียนทำ เพื่อเป็นการหารายได้ในระหว่างเรียน เพราะในบางกรณีทางบ้านไม่สามารถจะให้ความอุดหนุนเรื่องการเงินได้อย่างเต็มที่ นักเรียนจึงต้องหาช่วยตัวเองให้เรียนได้ตลอดโดยการหาเงินมาจุนเจือในระหว่างเรียนจนเรียนได้สำเร็จ การหางานทำในระหว่างเรียนเช่นนี้ให้ประโยชน์แก่นักเรียนไม่น้อย เพราะนอกจากจะได้เงินมาใช้จ่ายแล้ว ยังได้ทราบความเป็นไปในอาชีพนั้นๆ และเป็นการฝึกหัดนิสัยในการทำงาน รู้จักการประหยัดการใช้จ่ายอีกด้วย เพราะคนเรามักจะใช้จ่ายอย่างประหยัด หากว่าเป็นเงินที่หามาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงของตัวเอง ยิ่งกว่าที่ได้มาโดยคนอื่นหาให้ใช้

๔. หน้าที่ที่โรงเรียนควรจะทำประการสุดท้าย ก็คือการติดตามผลจากนักเรียนที่จบไปแล้ว ความจริงก็อาจจะไม่ได้ประโยชน์แก่ตัวนักเรียนมากนัก ประโยชน์ที่จะได้ก็คือโรงเรียนจะได้หาทางปรับปรุงกิจการต่าง ๆ ของโรงเรียนให้เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของนักเรียนรุ่นต่อไปได้เป็นอย่างดี ให้สมกับได้ชื่อว่าเป็นแหล่งให้การศึกษาแก่นักเรียนโดยแท้จริง โรงเรียนไม่ควรจะถือว่ามีหน้าที่เพียง "สอนหนังสือ" ให้แก่นักเรียนเท่านั้น

การเลือกอาชีพเป็นสิ่งสำคัญสำหรับชีวิต โดยเฉพาะนักเรียนที่อยู่ในระดับมัธยมศึกษา ซึ่งอยู่ในระยะที่จะต้องตัดสินใจวางจุดหมายในการประกอบอาชีพของตนไว้ เพื่อจะได้ให้เป็นการแน่นอนที่จะเลือกสาขาวิชาที่จะเรียนต่อไปในระดับโรงเรียนอาชีพ หรือมหาวิทยาลัย การจะเลือกอาชีพให้เหมาะแก่ความต้องการของตนเองนั้น บางทีก็อาจจะเป็นสิ่งสุดวิสัย แต่ถ้าคนทั้งสามฝ่าย คือ เด็ก ผู้ปกครอง และครูผู้ทำหน้าที่เป็นผู้แนะแนวได้หันหน้าเข้าหากัน พูดกันด้วยความจริงใจและด้วยความเข้าใจซึ่งกันและกัน ไม่พยายามใช้ฉันทคติ หรือความหลงผิดเข้ากับตัวเอง หรือศักดิ์ศรีของตนเองมากจนเกินไป แล้วการเลือกอาชีพของเด็กก็คงจะได้ผลเป็นประโยชน์ แก่ความผาสุขในการประกอบอาชีพของเด็กของเราต่อไป หากจะมีพลาดบ้างก็คงจะอยู่ในภาวะที่พอจะแก้ไขได้ไม่ถึงแก่ไร้ความหมายโดยสิ้นเชิงเป็นแน่.

พิมพ์ที่โรงพิมพ์สามมิตร 51 ซอยทิพย์วารี บ้านหม้อ พระนคร โทร. 220468
นางกิมเลี้ยง สุวรรณประทีป ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา 2514